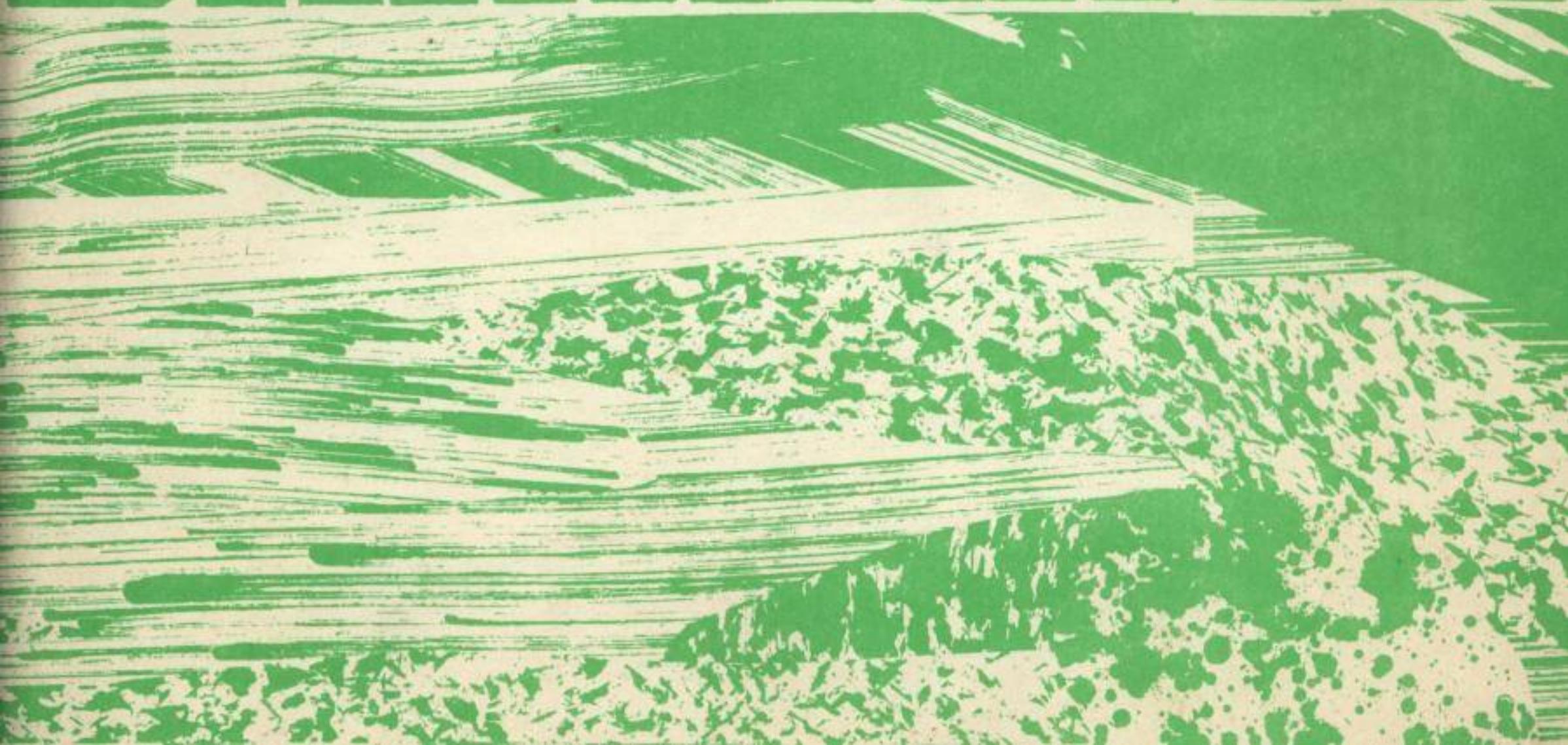

nahlas

BRAUNSGLAUER

V našom meste sa stali problematickými základné podmienky života. Znečistenie ovzdušia ohrozuje zdravie prakticky všetkých obyvateľov, najmä starých, chorých a detí. Ohrozené sú i prirodzené zásoby vody a kvalita tej, ktorá tečie z vodovodov v našich domácnostiach je podľa meraní hygienikov neuspokojivá. Neplnia sa služby ani uznesenia NVB o opatere a zveladovaní zelene, o vymiestňovaní zastaralých prevádzok, o výstavbe ekologických stavieb, atď. Málo sa vykonalo v boji s hlučnosťou, jej nadnormatívne dávky postihujú 150 000 z Bratislavčanov. Kritická je situácia v obnovovaní historického jadra. Pred našimi očami sa rozpadajú cenné historické detaily i celé budovy. V ochrannom pásme Státnej mestskej pamiatkovej rezervácie sa pokračuje v asanáciách hodnotných objektov, resp. celkov. Historické hodnoty stredovekých obcí, ktoré sa stali súčasťou Bratislavky, ustupujú a majú dalej ustupovať panelovej výstavbe. Krajne nevyhovujúca je situácia sídlisk, najmä Petržalky. Obyvateľov sužuje neupravené okolie domov, nedostatok zelene, a zaostávanie výstavby vyšej i základnej občianskej vybavenosti. Počet Bratislavčanov žijúcich na neukončených sídliskách neustále rastie. Oneskoruje sa dobudovanie dopravnej siete. Hromadná doprava nielenže neuspokojuje súčasné nároky na kultúrne cestovanie, ale ani prepravné nároky.

Tvorba mesta, zameraná doteraz na rozvoj jeho výrobných funkcií, zanedbala budovanie zdravotníctva, kultúrnych zariadení, sociálnych zariadení, rekreačných a športových zariadení a širokú oblasť služieb -

V Žiadnej z uvedených oblastí sa v Bratislave nespĺňajú ani len kvantitatívne normatyvy, vo viacerých je jej situácia najhoršia v ČSSR.

Zlý stav komplexu životného prostredia zhŕňuje zdravotný stav Bratislavčanov, stáruje asimiláciu početných imigrantov a nepriaznivo mení politické a hodnotové orientácie občanov, zvlášť mládež.

Ak za nápravu považujeme dosiahnutie hygienickej nezávadnosti prostredia, obnovenie jeho niekdajších hodnôt a dobudovanie potrebných mestotvorných funkcií - potom pri doterajšom spôsobe nie je náprava reálna ani v horizonte prvých desaťročí budúceho storočia. S takýmto stavom sa nemožno zmieriť.

Vyzývame preto k verejnej diskusii o ďalšom rozvoji Bratislavky, ktorá by za účasti občanov, odborníkov a významných kultúrnych a vedeckých autorít nášho národného života prehodnotila doterajšiu stratégiu a hľadala súčasný, komplexný pohľad na úlohu a podobu hlavného mesta Slovenska.

Dokument v prílohe tejto výzvy považujte za prvý príspevok do diskusie. Predkladáme ho s vedomím možných omylov a neúplnosti, hoci redakcie jednotlivých tém, redakcia celého dokumentu i oponentská rada vynaložili maximálne úsilie, aby poskytol čo najúplnejší a čo najpravdivejší obraz o problematike.

Podčiarkujeme, že cieľom materiálu nie je existujúce problémy samoučelne škandalizovať, ale ich pomenovať a tak začať riešiť. Degradácia hodnôt, plytvanie, poškodzovanie zdravia ľudí a hromadenie problémov, ktoré zasiahnu budúce generácie - je nemorálne, deje sa však každodenne pred zrakmi občanov, nik nie je volaný na zodpovednosť a nekonajú sa všetky kroky potrebné k náprave.

Tento morálny rozmer bratislavskej situácie je, domnievame sa, rovnako závažný ako zdravotné či ekonomicke hľadisko.

Práve preč je súčasná situácia životného prostredia v Bratislave neprijateľná - i pri vedomí neodškripitelných úspechov jej povojnového rozvoja /rast hmotného blahobytu obyvateľov, rast výroby, počtu bytov a pod./.

Očakávame, že verejná diskusia, úvodom ku ktorej by chcel byť tento dokument, bude niesť artikulovať záujmy Bratislavčanov, ale bude i mobilizovať ich sily a obnovovať vzťah obyvateľov k svojmu mestu.

Obsah

I. Časť: PRÍRODNÉ ZLOZKY PROSTREDIA

1. Kvalita ovzdušia Bratislavы:

- a/ Zdroje znečistenia
- b/ Faktory ovplyvňujúce znečistenie ovzduší
- c/ Aké sú perspektívy?
- d/ Náprava

Príloha: a/ obr. I.

2. Voda:

a/ Povrchové vody:

- 1. Tok Dunaja
- 2. Malý Dunaj
- 3. Iné toky
- 4. Studničky
- 5. Strkoviská

b/ Cistenie odpadových vôd

c/ Spodné vody:

- 1. Kvantita
- 2. Kvalita

d/ Náprava

3. Horniny, pôda a krajinný reliéf

a/ horniny

b/ pôda

c/ reliéf

d/ zhrnutie

e/ náprava

4. Ohrozené prírodné hodnoty:

a/ Vývoj vzťahu

b/ Dnešná situácia zelene /intravilán/

c/ Extravilán Bratislavы

d/ Príčiny:

- 1. ZARES
- 2. MSPSOP

e/ Postoj k prírode a k zeleni

f/ Náprava

5. Hlučnosť:

a/ Dnešná situácia

b/ Náprava

Príloha: obr.

6. Rádioaktivita v životnom prostredí Bratislavы:

a/ Prirodzená rádioaktivita

b/ Umelá rádioaktivita:

- 1. Pôsobenie plynného radonu
- 2. Energetických zdrojov
- 3. Ožiarenia pri diagnostike a liečení
- 4. Jadrové výbuchy
- 5. Jadrové zariadenia

c/ Bratislavský jadrový reaktor

II. Časť

1. Historické jadro

- a/ vznik SMPR
- b/ súčasný stav HJ
- c/ obnova HJ

- 1. Stupeň rozhodovania
- 2. Projektová a predprojektová príprava
- 3. Realizácia

- d/ využívanie HJ
- e/ návrhy

2. Centrálna mestská oblasť:

a/ Ochranné pásmo SMPR

b/ Súčasná situácia:

- A. Panenská, Konventná
- B. Suché Mýto, Staromestská ul.
- C. Obchodná ul. Vysoká ul.
- D. Kollárovo nám.
- E. Nešporova, Zochova, Palisády...
- F. Blok pod Hlavnou stanicou
- G. Mýtna, Radlinského, Steinerova, Záhradnícka
- H. Dunajská, ČA, Cs. armády
- I. Duklianska, Cukrová, Sasinkova...
- J. Suvorovova, Bezručova, Gajova...
- K. Gorkého, Stúrova, Safárikovo nám.
- L. Okolie hradného kopca, nábrežie
- M. Hviezdoslavovo nám. a okolie
- N. Námestie SNP, časť Poštovej
- O. Priestory monument.stavieb

c/ Záver

3. Aglomerované obce Bratislavы:

a/ Situácia

b/ Straty

c/ Náprava

4. Priemysel:

a/ Priorita priemyslu

b/ Slovnaft:

- 1. Rast
- 2. Vplyv na životné prostredie
- 3. Nebezpečie havárie
- 4. Pokusy o nápravu

c/ Návrhy

5. Doprava:

a/ Dopravná sieť

b/ Mestská hromadná doprava

c/ Statická doprava

d/ Ostatné druhy:

- 1. Železničná doprava
- 2. Letecká doprava
- 3. Lodná doprava

4. Cyklistická doprava
e/ Neopakujme chyby
f/ Návrhy

6. Výstavba

- a/ Tvorba mesta
b/ Petržalka
1. Sanca
2. Aká mohla byť
3. Aká mala byť
4. Aká je:
A. Urbanizmus Petržalky
B. Byty
C. Životné prostredie
D. Občianska vybavenosť
E. Doprava
F. Ľudia Petržalky

- c/ Kvantitatívny rast-dokedy?
d/ Aké sú plány?

III. Časť: SOCIÁLNE PROSTREDIE

1. Kultúrna infraštruktúra:

- a/ Všeobecne
b/ Súčasná sítuácia konkrétnie:
A. Divadelné scény
B. Koncertné sály /živá hudba/
C. Koncert. sály /reproduk.hudba/
D. Kiná
5. Galérie a výstavné siene
6. Klubové zariadenia
7. Knižnice
8. ObKASS

- c/ Náprava

2. Služby:

- a/ Obchodné zariadenia
b/ Reštauračné zariadenia
c/ Ubytovacie zariadenia
d/ Výrobné a opravárenské služby
e/ Rekreácie a šport
f/ Verejnoprospešné služby
g/ Hygienické zariadenia
h/ Verejné osvetlenie
i/ protipožiarna služba
j/ Bezpečnostné služby
k/ Stavebná údržba
l/ Spojové služby
m/ Odpady
n/ Návrhy

3. Zdravotníctvo:
a/ Zdravotnícke zariadenia
b/ Zdravotnícky personál
c/ Kvalita zdravot. služieb
d/ Zdravot. stav populácie
e/ Zdravot. stav Bratislavčana
f/ Návrhy

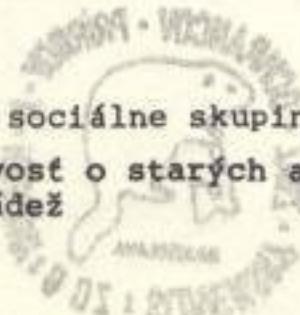
4. Znevýhodnené sociálne skupiny
a/ Starostlivosť o starých a postihnutých
b/ Deti a mládež

AUTORSKÝ KOLEKTÍV

1. Ján Budaj
2. prom.hist. Mária Filková, MV SZOPK
3. Ing. Juraj Flamík, Mestská správa pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody
4. Ing. Fedor Gál, CSc., Kabinet prognózovania vedy SAV
5. prom.žurnal. Eugen Gindl, red.čas. Kozmos
6. Ing. arch. Ivan Gojdič, Štátny ústav pamiatkovej starostlivosti
7. RNDr. Mikuláš Huba, CSc., Geografický ústav CGV SAV
8. RNDr. Vladimír Ira, CSc., Geografický ústav CGV SAV
9. RNDr. Gabriela Kaliská, Mestská správa pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody
10. Ing. Vladimír Kohút, Stavoprojekt
11. JUDr. Judita Kokolevská, Výskumný ústav preventívneho lekárstva
12. Ing. Juraj Kubáček, CSc., Stroj.fakulta SVŠT
13. PhDr. Ivan Kusý, CSc., Ústav stavebnictva a architektúry SAV
14. prom.hist. Peter Kresánek, Fakulta architektúry SVŠT
15. MUDr. I. Levský, Výskumný ústav výživy ľudu
16. Ing. arch. Zora Okáliová - Paulíniová, Projektový ústav kultúry
17. PhDr. Juraj Podoba, Národopisný ústav SAV
18. Ing. Kamil Procházka, red.Technických novín
19. prom.biol. Pavel Šremer, Staving
20. PhDr. Ivan Štúr, CSc., Poliklinika, Bezručova 5
21. MUDr. Peter Tatár, CSc., Ústav experimentálnej endokrinológie SAV
22. Ing. Jana Višáderová, Chemický ústav SAV
23. Ing. Hana Volková, URBION

SÚVISLOSTI

Edičná poznámka

1. Ing. arch. Pavol Bauer
2. PhDr. Gabriel Bianchi, CSc.
3. RNDr. Ľuboš Cillág
4. RNDr. Ladislav Dolan
5. Ing. arch. Matúš Dulla, CSc.
6. RNDr. Andrej Ferko
7. Ing. arch. Andrej Fiala
8. Doc. Dr. Ing. Mikuláš Gažo, DrSc.
9. PhDr. Jana Geržová
10. RNDr. Anna Grešková, CSc.
11. RNDr. Ján Hanušin, CSc.
12. RNDr. František Hesek, CSc.
13. Ing. arch. Milan Hladký, CSc.
14. Ing. Roman Hofbauer, CSc.
15. PhDr. Štefan Holčík
16. MUDr. Jozef Holomáň, CSc.
17. Doc. RNDr. Anton Jurko, DrSc.
18. Ing. J. Kališ, CSc.
19. PhDr. Viera Kálavská
20. MUDr. Imrich Kostolný
21. Ing. arch. Juraj Králik, CSc.
22. zaslúžilý umelec Prof. Martin Kusý
23. RNDr. Ján Lacika
24. RNDr. Mikuláš Lisický, CSc.
25. Ing. Michal Majtán, CSc.
26. národný umelec Vladimír Mináč
27. PhDr. Ladislav Mlynka
28. Ing. Vladimír Ondruš
29. RNDr. Ján Oťahel, CSc.
30. Ing. Rakšányi
31. Ing. Skyva
32. prom. hist. Ladislav Snopko
33. RNDr. Miloš Stankoviansky, CSc.
34. Ing. František Suchánek
35. RNDr. Jaroslav Šíbl
36. Ing. Milan Škodný
37. RNDr. Koloman Tarábek, CSc.
38. Ing. arch. Igor Thurzo
39. Ing. arch. Volkó
40. RNDr. Eva Votavová
41. RNDr. Dušan Závodský, CSc.
42. prom. geol. J. Zhorela

1. Ján Budaj
2. Ing. Juraj Flamík
3. Ing. Fedor Gál, CSc.
4. Eugen Gindl
5. RNDr. Mikuláš Huba, CSc.
6. MUDr. Peter Tatár, CSc.

TECHNICKÁ SPOLUPRÁCA:

1. Vlasta Farkašová
2. Ing. František Guldán
3. Ing. arch. Martin Kvasnica
4. Ing. Magda Kvashnicová
5. Eva Mikulášová
6. Ing. Marta Pichová
7. Ing. Jozef Vojta
8. Igor Strinka

DALEJ SPOLUPRACOVALI:

1. akad. mal. Daniel Fischer
2. Ing. arch. Anton Hodál
3. akad. soch. Marián Huba
4. Ing. Andrea Chorvátová
5. JUDr. Jozef Klapáč, CSc.
6. Ing. arch. Vladimír Kokolevský
7. Ing. arch. Marie Křápková
8. PhDr. Štefan Lahita
9. Ing. Ján Langoš
10. Ing. arch. Martin Mašek, CSc.
11. Ing. Jozef Vavroušek, CSc.

a ďalší

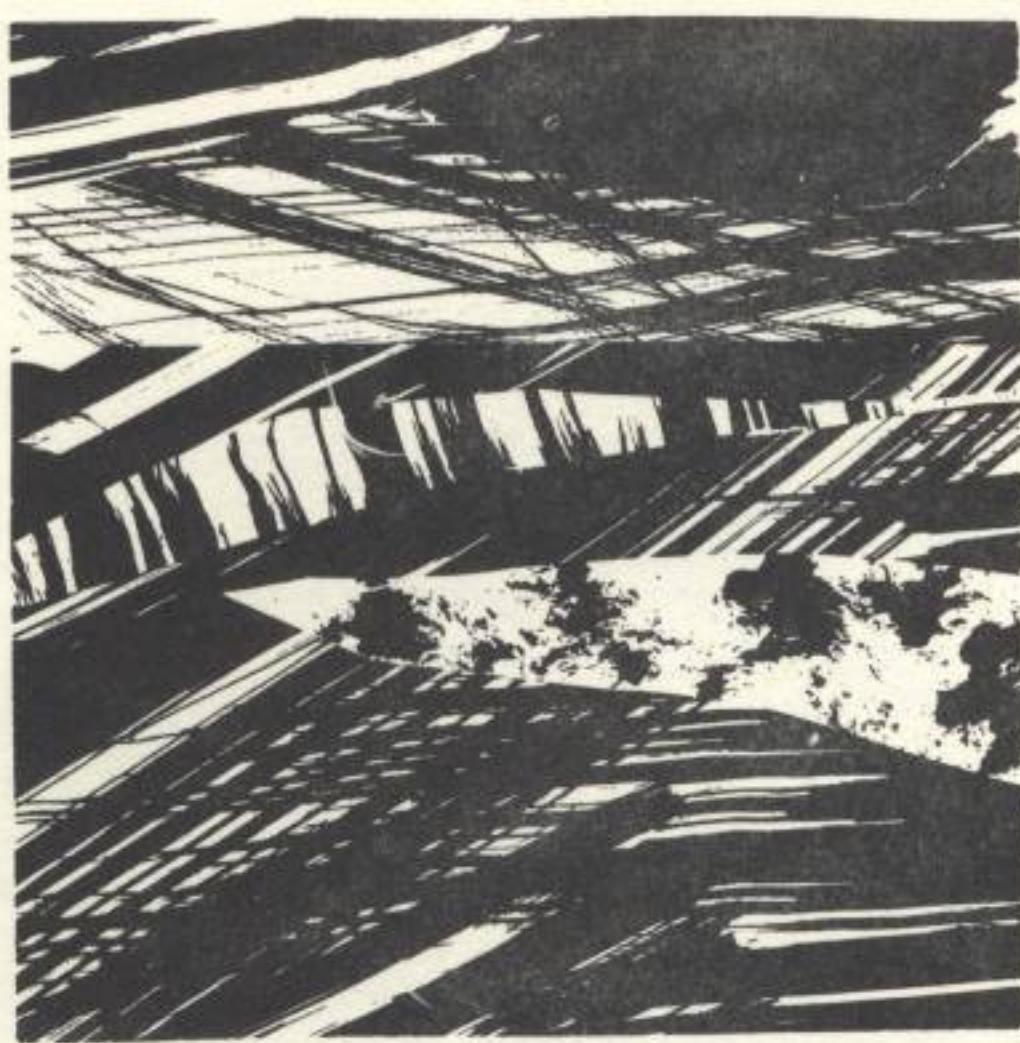
ZOSTAVIL A REDAKČNE UPRAVIL:

Ján Budaj

VYDAL: Základné organizácie slovenského zväzu ochrancov prírody a krajiny SZOPK č. 6 a 13 v Bratislave, ako prílohu ku zápisníci zo spoločnej členskej schôdze, uskutočnenej dňa 4.6.1987 /v predvečer Medzinárodného dňa životného prostredia/.

Neprešlo jazykovou
úpravou

KVALITA OVZDUŠIA BRATISLAVY

Ovzdušie, hoci tvorí základnú zložku životného prostredia, je v ČSSR značne znečistené. Podľa bilancie EHK OSN sme v znečistení ovzdušia v prepočte na obyvateľa na druhom mieste v Európe /1/. Ovzdušie v Bratislave patrí k najznečistenejším v ČSSR /2/. Na celom území mesta prekračujú najvyššiu povolenú koncentráciu /NPK/ tieto látky:

oxid síričitý /SO₂/: ovplyvňuje krvotvorbu, dráždi sliznice, oči, spôsobuje chronické ochorenie dýchacích ciest;

oxid uhoľnatý /CO/: zhoršuje ochorenia srdca, tvorbu hemoglobínu, zvyšuje únavu a toxicky pôsobí na centrálnu nervovú sústavu;

oxidy dusíka /NO_x/: spôsobuje ochorenia dýchacích ciest a srdca /cyanózu/, majú karcinogenné účinky;

Tuhý spád: podľa pôvodu zasahuje dýchacie cesty, srdce, imunitný aparát /karcinogénne pôsobenie/ atď.;

Vo zvlášt znečistených oblastiach Bratislavu sa prekračujú NPK i ďalších škodlivín najmä:

Síroukhličik /CS₂/: poškodzuje pluca a vyvoláva psychické poruchy;

Sírovodík /H₂S/: nervový jed, spôsobuje silné depresie, nespavosť, zhoršenie pamäti a podporuje arteriosklerózu;

Kovy a ich zlúčeniny: v ovzduší Bratislavu sa vyskytujú najmä olovo, mangán, med, zinok, fluór, organické zlúčeniny, kadmium. Sú to kumulatívne jedy, tzn., že ich účinok sa po čase dostavuje i pri nízkych expozíciách, keďže ich z tela nevylučujeme. Toxicky pôsobia najmä na pečeň, na obličky, na krvotvorbu /Pb/, karcinogénne a mutagénne /Ni, Kd, Cr, Pb/.

Okrem uvedených látok obsahuje bratislavské ovzdušie, celý rad ďalších. Hygienické štúdie ukazujú /4/, že mnohé z týchto látok v ovzduší vzájomne

jome reagujú, najmä na fotochemickej báze. Vznikajú tak nové škodliviny s toxickými karcinogénnymi, mutagénnymi a teratogénnymi /ohrozenými/ plod v tele matky/ účinkami.

Hoci situácia ovzdušia Slovenska nie je uspokojivá /Slovensko je na treťom mieste v Európe v znečistení ovzdušia na 1 obyvateľa /5/, je bratislavská situácia výrazne horšia: Bratislava zabera len asi 0,8 % územia Slovenska, no v jej ovzduší je až 7,6 % celoslovenských emisií SO₂, 8,1 % CO, 40,5 % sírovodíka, 20 % olova a 71 % sírouhlíka /6/.

Ako vidíme na obr. 1 /7/ je v centrálnych častiach Bratislavu prekračovaná hygienická norma sumárne viac ako desaťnásobne.

Zlá kvalita ovzdušia v Bratislave má svoj vplyv na hygienické vlastnosti vody, pôdy, potravín, na stav drevín a zelene, na stav materiálov: hodnôt /omietky, korózia kovov a pod./ a na zdravotný stav obyvateľstva, predovšetkým mládeže, chorých a starých. Stručne sa dá povedať, že privšetkých ochoreniach ktoré súvisia s vonkajšími vplyvmi prostredia, má Bratislava najhoršie výsledky na Slovensku /novotvary, srdcovocievne choroby, choroby dýchacieho systému, alergické choroby, atď./ /8/

Ovzdušie v Bratislave závažne ohrozuje zdravý život Bratislavčanov a je preto dôvodom nespokojnosti a pocitu, že ochrana zdravia občanov nie je v našom meste prvoradou úlohou.

Je načas začať otvorené hľadať odpoved na otázku, ako mohlo u nás prísť k takému stavu a najmä - ako situáciu v čo najkratšom čase napraviť.

V rámci možností nášho materiálu uvedieme niekoľko poznámok k týmto otázkam.

a/ Zdroje znečistenia

Výnimcočná situácia ovzdušia Bratislavu je spôsobená najmä prítomnosťou veľkých chemických a petrochemických závodov. V určitom období sa rozvoj týchto odvetví zdal byť vhodným spôsobom ako zamestnať veľký počet nízkokvalifikovaných prac. sôl pri súčasnem zachovaní potrebnej miery zisku. Dnes je v Bratislave sústredených 50 % celoslovenského chemického priemyslu /9/.

Najväčším znečisťovateľom je Slovnaft. Podrobnejšie sa mu venujeme v kapitole PRIEMYSEL. Z jeho výrob pochádza viac ako polovica znečistenia ovzdušia Bratislavu /10/.

Pravidelne je meraná len koncentrácia štyroch škodlivín: SO₂, popolček, CO a NO_x. Okrem nich unikajú nemerané množstvá prchavých organických kyselín, uhlovodíkov, kovov /Ni, V, Al, ZN, Ca, Cr./ a sírovodík. /11/ Náhodilé meranie preukázalo v okolí Slovnaftu v 52 % vzoriek prekročenie najvyššej povolenej koncentrácie /NPK/ sírovodíku /12/.

Dalšie škodlivé látky unikajú v CHZJD: sírovodík, sírouhlík, NO_x, NH₄Cl, Cl, CL₂, F₂,

SO_2 , SO_3 , a iné. Tieto látky a ich zlúčeniny poškodzujú zdravie pracujúcich v závode a zahajujú spolu 150 000 obyvateľov Bratislavu /13/. Najškodlivejšie sú prevádzky výroby viskózového vlákna, gumárenských urýchlovačov, agrochemikalií, Metationu, Basagramu, Burexu, ďalej peptazíny, antioxidanty a ďalšie. Následky unikajúcich škodlivín nie sú pre vedenie závodu takomstvom, ved niekoľko desiatok pracovníkov napr. z prevádzky viskózového hodvábu bolo hospitalizovaných pre trvalé psychické narušenie /sírovodík/. Doterajší postup v náprave škodlivých vplyvov CHZJD pri súčasnom raste požiadaviek na výrobu nesmeruje k zlepšovaniu životného prostredia. /14/ Výrobný program podniku nerespektuje ani zákonné požiadavky NVB. Zastavenie výrob emitujúcich sírovodík sa stále odkladá, pričom jeho koncentrácie v okolí závodu v extrémoch 20-násobne prekračujú NPK /15/. Dlh slubované zastavenie výroby gum.urýchlovača Pneumax nastane, až keď sa rozbehne výroba urýchlovača Sulfenax. Výroba takýchto látok sa všade vo svete sústreduje do neobývaných území, resp. prenáša na dodávateľov. V CHZJD sa rozhodli, že výroba Sulfenaxu bude v objeme 10 000 ton ročne, tzn. že bude najväčšia na svete. Vo výrobných plánoch podniku napriek slubom a uzneseniam zostávajú vysokoodpadové výroby /Basagram, Burex/, nahradenie Metationu výrobou Actelicu neodstraňuje nebezpečenie zamorenia spoločnou zložkou technológie, dimetylchlórfosfátom. Výrobný program zahŕňa i výrobu tzv. špecialít, ako napr. kyseliny antranilovej /rastový faktor/ a herbicídov II. generácie /superúčinné, aplikácia len 0,1 kg na 1 ha/. Napriek zámerom NVB rastie výroba v CHZJD každú 5RP cca o 30 %. /16/

Iným vážnym znečisťovateľom ovzdušia je n. p. Kablo-Gumon. Ide najmä o vysokotoxický krezol, ďalej: fenoly, formaldehyd, metanol, acetón, toluén, sírovodík, SO_2 . Podľa platného smerného územného plánu, podľa Uznesenia vlády č. 354/1983 a podľa Generelu priemyslu má byť Kablo-Gumon vymiestnený z centrálnej mestskej oblasti do mimobratislavských lokalít. Premiestnenie nemá byť náhle, pri útlmovom programe podľa amortizácie prevádzok do r. 2000. Podnik však nepredložil útlmový program, naopak pripravuje obnovu a rozširovanie výrob. /17/

Ušetríme čitateľa vymenúvania ďalších znečisťovateľov z oblasti priemyslu. Je ich spolu 86 /zákon 35/1967 Zb./ /18/ V centrálnych častiach mesta podiel automobilovej dopravy na znečistení ovzdušia dosahuje až 80 % (ide o znečistenie z nízkych zdrojov v uliciach s obmedzeným rozptylom emisií). Ako je dokázané, má karcinogénne účinky, účinky na dýchaciu sústavu, na krvotvorbu a na centrálnu nerv. sústavu. Na križovatkách sa prekračujú NPK v približne 80 % meraní, pričom extrémne hodnoty

nie sú súčasou meracou metódou zaznamenané /19/. Veľký je podiel exhalátov z nákladnej dopravy /tvorí až 40 % pohybujúcich sa vozidiel/ a z autobusov MHD /vzrástol od r. 1970 o 225 %/. /20/ Centrum je zvlášť zatažené, hoci zaberá len 1 % plochy mesta, musí ním prechádzať 35 % všetkých jazd, keďže Bratislava nemá vybudované obchvaty a okružné komunikácie. /21/

Z ďalších zdrojov znečistenia bratislavského ovzdušia treba spomenúť prašnosť. Spady, ktoré dosahovali v 70. rokoch extrémne hodnoty, sa podarilo znížiť. Podľa meraní HsMB k prekročeniu NPK dnes prichádza v 33,4 % meraní. /22/. Vysoká prašnosť súvisí /okrem tuhých emisií priemyslu a energetiky/ s charakterom tunajšej pôdy pri narušení jej vegetačného krytu. Prach sa dvíha najmä na staniskách, z devastovaných pôd na sídliskách, zo smetísk, rozkopávok atď. K prašnosti prispieva nedostatočná čistota mesta. Počet pracovníkov Technických služieb MB je o 55% nižší než predpisuje urbanistický ukazovateľ /23/.

b/ Faktory ovplyvňujúce znečistenie ovzdušia

Priaznivým faktorom je veterosť bratislavského regiónu. I keď zvyšuje zataženosť ovzdušia prachom, znižuje nebezpečie vysokých koncentrácií škodlivín. No vietor nevane stále. Nebezpečné sú javy tepelnej inverzie, počas ktorých sa zastaví pohyb vzduchových vrstiev. Obmedzí sa vertikálny rozptyl škodlivín. Pochopiteľne, pribúdanie emisií pokračuje, a tak prichádza k prekračeniu NPK škodlivín v ovzduší. Inverzné situácie vznikajú pred východom a po západe slnka a často sa stabilita vzduchových mäs udrží niekoľko hodín až niekoľko dní. /24/ Najmä v zimných mesiacoch sa na území mesta vyskytujú situácie, pri ktorých by sa mal vyhlasovať tzv. smogový poplach. /25/

Ani vietor, ktorý rozhána smog, neprináša do Bratislavu vždy čistý vzduch. Zamorenie ovzdušia sa môže zvýšiť najmä pri juhovýchodnom prúdení /Slovnaft/ a severnom prúdení /CHZJD/. Znečistenie stúpa i pôsobením tzv. tepelného ostrova. Centrum mesta je v zime o niekoľko stupňov teplejšie než okrajové časti a to spôsobuje najmä v noci a nadránom lokálnu termickú cirkuláciu vzdušných mäs z okrajov, kde sú veľké zdroje znečistenia - do centra.

V lete sa škodliviny v ovzduší zlučujú pôsobením silného ultrafialového žiarenia. Znečistenie v Bratislave znižuje intenzitu dopadajúceho slnečného žiarenia až o 16 %. /28/.

Dopad emisií, produkovaných bratislavským priemyslom, by sa mohol zmierniť zvýšením ich rozptylu. Nie je to riešenie ekologické, no zniženie hrozby havarijných smogových situácií je naliehavé z hľadiska ochrany zdravia a životov na území s vysokou hustotou obyvateľov, akým je Bratislava. Ziadúca výška komínov je 150 m.

Pre požiadavku letiska sú komíny emitujúce škodliviny nižšie, majú od 40 do 80 m /náletový kužel letiska/. /29/

Priaznivo by na kvalitu ovzdušia pôsobila zeleň a najmä stromy. Ich lístie má doslova zázračnú schopnosť zachytávať škodliviny i prach. No, ako sa podrobnejšie rozvádzza v kapitole o bratislavskej zeleni, tejto zložke životného prostredia sa nevenovala náležitá pozornosť. Celkovo možno zhrnúť, že k nepriaznivej situácii ovzdušia Bratislavky prispievajú viaceré ovplyvňujúce faktory, najmä: časté inverzné situácie, vysoká hustota automobilovej dopravy nevhodná lokalizácia znečistujúcich závodov, požiadavky letiska, vysoká rozostavanosť a iná sekundárna prašnosť a napokon nedostatok vzrástlej zelene v najpostihnutejších oblastiach mesta.

c/ Aké sú perspektívy?

Prvým krokom k náprave by bolo presné a trvalé /kontinuálne/ meranie úrovne znečistenia. Vybudovať Automatický monitorovací systém znečistenia ovzdušia /AMSZO/ nariadila vláda uznesením 250/1978. Začiatok realizácie sa však oddaľoval, pretože výstavba bola viazaná na nákup zahraničných analyzátorov. Naliehavosť tejto úlohy potvrdilo uznesenie vlády SSR č. 100/1982 a úloha sa stala súčasťou 7. 5RP.

Dokončenie sa oneskoruje, pretože AMSZO musí byť vybudované len na báze tuzemských súčiastok /30/.

Otázka priority spoločenských úloh sa nám vynára i pri iných problémoch, súvisiacich so znečistením ovzdušia Bratislavky. Krajne neuspokojivá je doterajšia prax v plneníplánu odstávky morálne a technicky zastaralých prevádzok. Bežným javom je, že zastavenie prevádzky sa naplánuje a potom dlho odkladá, pričom sa už neinvestuje do údržby a ekologických zariadení prevádzky. Napr. o zrušení prevádzky viskózovej striže sa rozhodlo v r. 1957, no zrušená bola v skutočnosti až po 21 rokoch, v r. 1978. /31/. Premiestnenie ďalších škodlivých prevádzok v CHZJD bolo plánované okrem iného v Návrhu opatrení Min. výstavby a techniky SSR už v r. 1972 /32/. Návrhy premiestnenia rôznych prevádzok sa objavujú i v materiáloch vlády SSR. Tu nachádzame i rozhodnutie vlády o premiestnení Slovnaftu /z r. 1978/, premiestnenie závodov Kablo a Gumon, ...

V skutočnosti mnohé z dobrých predsačatí skončia inak: Slovnaft dnes rozširuje prevádzku, odstránenie únikov sírouhlíka z CHZJD sa oddaluje za horizont r. 2000, závod Kablo presadzuje výstavbu nových prevádzok v pôvodnom areáli, oddaľuje sadobudovanie AMSZO ... Záujmy výroby prinášajú do mesta prevádzky nových škodlivých látok s hrozou ďalšieho poškodzovania živ. prostredia.

Aj keď voči 70. rokom prišlo k zníženiu emisií SO_2 a k poklesu spádu tuhých častic, celkové

znečistenie ovzdušia Bratislavky má v budúcnosti rást..

Znečistenie ovzdušia Bratislavky bude pri záchovaní doterajšieho tempa nápravy rást. Ak dnes dosahuje kumulatívne znečistenie v centre podľa SHMÚ /1986/ až 13-násobné prekročenie normy, v roku 1995 bude dosahovať 15-násobné prekročenie /33/. Tento trend v nás budí znepokojenie, domnievame sa, že ďalšie odsúvanie zásadnej zmeny postoja k ochrane ovzdušia - a tým i k ochrane zdravia občanov - je nehumánne, a preto v rozpore so základnými princípmi našej spoločnosti.

d/ Náprava

Na zlú situáciu bratislavského ovzdušia upozorňoval za posledné desaťročia celý rad významných vedeckých kapacít z ústavov SAV, varovné hľasy sa ozývali z pracovísk hygienikov, sociológov, lekárov, urbanistov ... Nevyhovujúci stav ovzdušia sa konštaoval prakticky vo všetkých materiáloch, súvisiacich s rozvojom Bratislavky, či už sú to materiály NVB, vlády SSR, jej Predsedníctva alebo Smerné územné plány, Volebné programy a dlhodobé či 5RP plány. Problematika bola spomínaná v stovkách novinových alebo odborných článkov, v príspevkoch konferencií a seminárov, pozornosť jej venovala i TV a rozhlas.

V ďalšom sa na základe vyhodnotenia spomínaného množstva odborných názorov pokúsime naznačiť niektoré cesty k náprave a k zlepšeniu situácie. Naše uzávery si nenárokuju úplnosť a sú otvorené pre podnety a výhrady odborníkov, vedúcich činiteľov i verejnosti.

- A/ Urýchlene dobudovať Automatické meranie znečistenia ovzdušia so sledovaním širokej škály škodlivín.
- B/ Zabezpečiť použitie AMSZO aj ako výstražného a regulačného systému. S tým súvisí požiadavka zabezpečiť podmienky pre krátkodobé zníženie znečistenia v prípadoch smogových poplachov. /50/

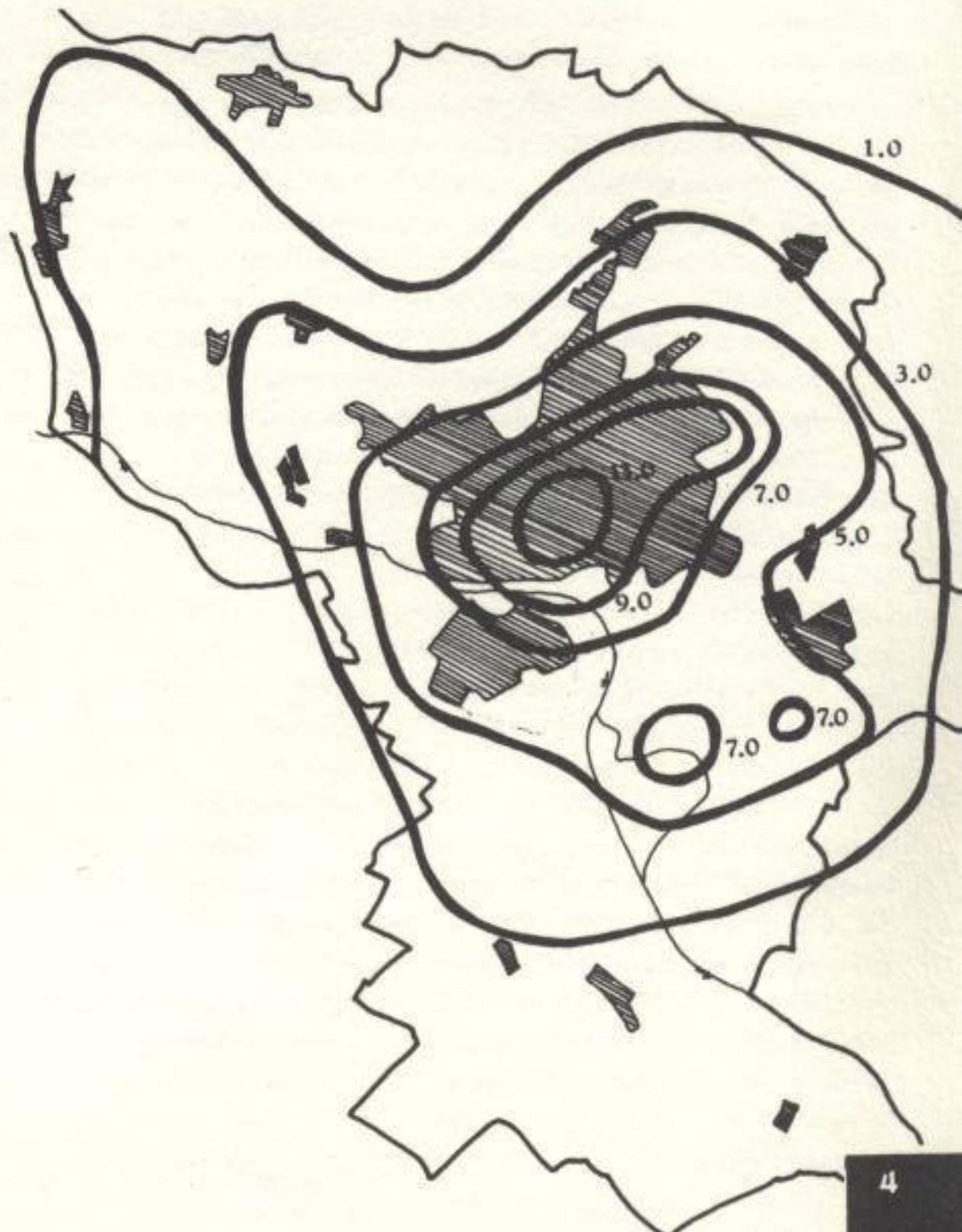
C/ Znižiť znečistenie z priemyslu:

- a/ zastavením zastaralých alebo trvale znečisťujúcich prevádzok, a to najmä:
  - 1/ - v CHZJD odstaviť výrobu viskózového hovábu
  - odstaviť výrobu gumárenských chemikálií, pesticídov, agrochemikálií, MCPA a iných prevádzok s toxickými únikmi. Nenahrádzať ich žiadnymi podobnými. Chystanú výrobu Sulfenaxu premiestniť. Pri havárii by ohrozila až 200 000 obyvateľov. /49/
  - 2/ - v Slovnafte vyriešiť úniky organoleptík z polných horákov /52/
  - plynofikovať celú prevádzku /53/
  - odstaviť zastaralé AVD III. a Parafínu I. A , nové budovať na inej lokalite.

- 3/ - v Matadorke plynofikovať kotly a do-
riešiť prevozy sypkých materiálov.
Účinne brániť únikom sadzí, kriedy a
kaolínu.
- 4/ - v Závodoch technického skla zastaviť
úniky olova. Zabezpečiť plynofikáciu
palivovej základne.
- b/ Útlmom a postupným premiestnením celých
závodov, ak ich poloha fyzicky obmedzuje
urbanistický rozvoj Bratislavu a rozvoj
jej funkcií ako hlavného mesta alebo ak ich
vplyv na životné prostredie je trvale a iman-
entne negatívny:
 - Premiestníť podľa platných uznesení Pred-
sedníctva vlády SSR závod n.p. Kablo
a n. p. Gumon
 - Zastaviť rast závodu Slovnaft a začať znova s plánom premiestnenia, ako to stanovilo rozhodnutie vlády SSR č. 25/1978.
- D/ Znižiť znečistenie z automobilovej dopravy,
a to najmä:
 a/ Vylúčením nákladnej dopravy z CMO.
 b/ Rozšírením peších zón a zón vyhradených len pre MHD. Zavedením bicyklových trás.
S tým súvisí: - budovanie záhytných parkovísk /poschodových/ pri vstupoch do mesta.
- c/ Dôsledne kontrolovať technický stav vozi-
diel z hľadiska emisie škodlivín - najmä nákladných vozidiel a vozidiel MHD.
- d/ Zaviesť výrobu bezolovnatého benzínu - distribuovať prednostne v Bratislave.
- e/ Začať s vývojom katalizačných zariadení pre naše typy vozidiel, vybaviť katalyzátormi autobusy MHD i za cenu dovozu.
- E/ Ďalej znižovať úroveň sekundárnej prašnosti:
 a/ Kolaudačným preberaním stavieb, spojeným s dokončením úpravy terénu /ako je tomu napr. v Prahe/.
 b/ Dôkladnou kontrolou činnosti podnikov, starajúcich sa o čistotu v meste. Zosobňovať pokuty.
 c/ Kontrolou a postihmi nezdôvodnennej prašnosti v priestoroch podnikov, stavenísk a pod.
 d/ Zvýšením finančnej odmeny domovníkov pri súčasnom zintenzívnení ich kontroly.
- F/ Znižovať znečistenie ovzdušia účinnými odlučo-
vačmi:
 a/ Dobudovať a modernizovať odlučovače tak, aby nebola žiadna toxickej prevádzka bez odlučovača na ochranu ovzdušia. V prípade potreby zaobstarávať dovozom.
 b/ Účinne kontrolovať prevádzkovanie existu-
júcich odl. zariadení a prípadné pokuty zosobňovať. Kontrolu prevádzka na nadpodni-
kovej úrovni, za účasti poslancov a verej-
nosti.
 c/ Nepovoľovať výstavbu žiadnej ovzdušie zne-
čistujúcej prevádzky.
 d/ Účinne likvidovať zachytené toxicke látky.
- G/ Znižovať znečistenie uplatňovaním existujúcich zákonov o poplatkoch.
 a/ Prestať s praxou, keď za znečisťovanie ovzdušia podniky odvádzajú len paušálnu po-
kutu 100 Kčs za tonu. Táto suma najmä pri toxickej látkach nevystihuje poškodenie, ktoré spôsobujú. V doterajšej praxi je i táto pokuta anulovaná NVB na základe výnimky pre závody, nachádzajúce sa v náletovom ku- želi letiska /prakticky všetky chemické pod-
niky/.
- b/ Finančné prostriedky z pokút za znečisťovanie ovzdušia využiť na zlepšenie živ. prostredia, na budovanie bezprostredného rekreačného zá-
zemia pre deti z najpostihnutejších oblastí a pod.
- H/ Zlepšiť informovanosť verejnosti o situácii ovzdušia, o opatreniach, ktoré sa podnikajú na zlepšenie i o prekážkach, ktoré im stoja v ceste.

SITUÁCIA KUMULATÍVNEHO ZNEČISTENIA OVZDUŠIA BRATISLAVY

PODĽA MERANÍ SHMÚ 1986

VODA

a/ Povrchové vody

1. Tok Dunaja

Za svoj vznik a rozvoj vďačí Bratislava do značnej miery druhej najväčšej rieke Európy, Dunaju.

V posledných storočiach však zásahy človeka do jeho toku čoraz väčšmi narušujú rovnováhu vodného režimu celej oblasti.

Ochranné hrádze, budované miestne už od 13. storočia, postupne zhoršili plavebné pomery. Vyvolalo to reguláciu toku, ku ktorej došlo v dobe, keď ešte neboli známe zásady regulácie štrkonosných riek /1886-96/. Tento a ďalšie zásahy do Dunaja v tomto storočí /tzv. regulácia na malú vodu, uzavretie petržalských ramien, úprava brehov.../ viedli k zrýchleniu prúdenia, k prehlbovaniu koryta a tým i ku klesaniu úrovne podzemných vod. V 60.

rokoch sa musel prehlbovať tok Malého Dunaja - až o 3 m. Po povodni v roku 1965 sa odbárovala konvexa bratislavského oblúku, po čom prišiel ďalší pokles hladiny nízkych a stredných vod - cca o 1,6 m. Potom nasledovala zvýšená fažba štrkov na výstavbu Bratislavu. Na úroveň hladiny spodných vod začali vplyvať aj veľké odbery priemyslom /studne CHZJD, Slovnaftu, hydraulická clona okolo Slovnaftu... atď./. Celkový pokles podzemných vod je dnes na niektorých miestach až o 10 metrov oproti pôvodnému stavu.

Prišlo k odtrhnutiu hladiny spodnej vody od pôdneho profilu s následkami: zníženie poľnohospodárskych výnosov, vyššia energetická náročnosť pri čerpaní spodných vod, vysychanie lužných lesov a zelené vôbec.

Vyvolané závlahy naviac spôsobili zanášanie dusičnanov z poľnohospodárskych hnojív do podzemných vod.

Podstatnou zmenou v režime toku bude napustenie sústavy vodných diel. Očakáva sa určité zvýšenie hladiny spodných vod, pravdepodobne však na území mesta sa pokles nevyrovná.

Dunaj prináša v priemernom roku okolo 7 mil. ton

plavenín, ktoré budú v nádrži sedimentovať v množstve 4,7 - 5,48 mil. ton. Toto množstvo by sa malo ročne vyťažiť. Naplaveniny budú obsahovať bahno, ktorého fažba je technicky realizovateľná, nie je však vyriešené, čo s ním dalej, keďže pôjde o silne znečistené bahno.

Kvalita vód Dunaja je neuspokojivá, podľa ČSN 830602 sú zaradené do III. resp. do IV. triedy (najhoršej) čistoty.

Pri podrobnejšom hodnotení: pomerne dobrý je kyslikový režim /vďaka rýchlemu, takmer horskému toku/, zlá je situácia v znečistení nerozpustnými látkami, vysoké je znečistenie fekálnymi látkami i ropnými látkami. Znečistením je zafázený už prítok /i keď Viedeň už vybudovala mestskú čiastiareň odpadových vod/, no po pretečení naším mestom sa kvalita dunajskej vody podstatne zhoršuje.

V roku 1986 sa vypustilo cez bratislavský kanalizačný systém do vodných tokov 71 mil. 346 tisíc m^3 odpadových vod. Z toho bolo 44 % domových splaškov a 56 % priemyslových odpadových vod. Z tohto množstva bolo čistených 48 %, na zariadeniach s vyhovujúcou účinnosťou len 2,16%. Napriek tomu, že odpadové vody Bratislavu sú hrozou pre Zitný ostrov, i pre podzemné akumulácie pitnej vody, je úroveň nášho čistenia podstatne nižšia než je slovenský priemer /ten je 75 %/. Zarázajúce je porovnanie s Prahou: Praha produkuje dva a polkrát menej priemyselných odpadových vod na jedného obyvateľa a celkové množstvo odpadových vod pripadajúcich na 1 obyvateľa je o 50 % nižšie. No, ak majú v Bratislave zo 182 závodov napojených na kanalizáciu čističky len 3, t.j. 1,6 %, v Prahe má čističku zo 480 závodov 440, t.j. 91,6 %. Zvyšok sa čistí v ústrednej čističke tak, že 100 % odpadových vod prejde čistením.

2. Tok Malého Dunaja

Bol pôvodne hlavným tokom Dunaja. Jeho koryto bolo počas prehlbovania v 60-tych rokoch zbavené mnohých meandrov. Pôsobením odpadových vod Slovnaftu prišlo k zaneseniu dna ropnými látkami, ktoré bránia presakovaniu vód Malého Dunaja do chránenej vodohospodárskej oblasti, Zitný ostrov. Znečistenie vód ropnými látkami sa úplne neskončilo ani po dobudovaní čistiarne odpadových vod v Slovnaftu. Budúcnosť tohto krajinársky, národochospodársky i rekreačne hodnotného toku závisí od vyriešenia únikov ropných látok /z prístavu a zo Slovnaftu/. Svedčí o tom napr. údaj o biochemickej spotrebe kyslíku / BSK_5 /, nad mestom je 3,5 mg O_2 na liter, pod mestom už 6 mg O_2 na liter. Pomohla by navrhovaná úprava koryta Malého Dunaja, jeho prebagrovanie, vyčistenie a rozšírenie na kapacitu cca $120 m^3$ /sek.

3. Iné toky

Najhodnotnejším je riečka Vydrica. Jej dolný tok bol nevhodne skanalizovaný, kvôli výstavbe diaľnice. Clenovia SZOPK navrhujú ochranu zostávajúceho toku Vydrice, formou označenia za chránený prírodný výtvor, čo je opodstatnené tým viac, že ide o tok v chránenej krajinnnej oblasti Malých Karpát a zá-

roveň o súčasť bratislavského lesoparku /BLP/.

Podobne navrhujeme chrániť formou maloplošného chráneného územia Fialkové údolie s potôčkom v masíve Devínskej Kobyle.

4. Studničky BLP

Mnohé sa podarilo upraviť do vyhovujúceho stavu. Zial, zhoršila sa kvalita ich vôd.. Z 15 studničiek má 14 vodu nevyhovujúcu požiadavkám normy pre pitnú vodu. Bolo by potrebné preskúmať príčiny tohto stavu a podla rozborov označiť studničky potrebným upozornením.

5. Štrkoviská

Ich význam vzrástol vzhľadom na to, že v Dunaji, Malom Dunaji, ani v Morave sa pre nečistoty nedá kúpať. Oficiálne slúži k rekreačným účelom len 2 /Zlaté piesky a Draždiak/. Bude potrebné za- bezpečiť ďalšie možnosti pre rozrastajúcu sa Bratislavu: napr. v štrkovisku pri Jarovskom ramene Dunaja, na Kuchajde. Naliehavo je potrebné riešiť situáciu rusovských štrkovísk. Na rusovskom jazere za parkom platí zákaz z dôvodu ochrany vodného zdroja Ostrovné lúčky, hoci obec Rusovce, ktorá je bez vybudovanej kanalizácie, a hlavne bez čistiarne, znečistuje podzemné vody daleko viac. V prípade štrkovísk pri Ostrovných lúčkach, v bezprostrednej blízkosti vodného zdroja bude naopak potrebná dôsledná kontrola ochranného pásma. Súčasný stav - vyvesené tabule so zákazmi kúpania a na druhej strane rekreačné využívanie týchto jazier bez základného hygienického vyba- venia je demoralizujúci.

b/ Čistenie odpadových vôd

V Bratislave máme odnedávna ústrednú čističku vo Vrakuni. Aká je jej situácia? Stavba bola odovzdaná /len mechanické čistenie/ v septembri 1982. Čoskoro sa objavili priesaky z vyhívacej nádrže do Malého Dunaja. V r. 1983 sa zistili závady i v technologickom zariadení ko- tolne kalového hospodárstva, narušila sa ply- notesnosť stropu nádrží. Preto od januára 1984 je v prevádzke len hrubé predčistenie mechanického stupňa čističky. Projektovaná účinnosť mechanického stupňa mala byť v BSK_5 - 35 %. V skutočnosti zostala len 1,8 %. Problém sa dostal pred radu NVB až po roku, v apríli 1985. Prijali sa opa- trenia, ktoré sa teraz realizujú. Do previerky v júli 1986 sa však stanovená účinnosť nedosiahla.

Dokončovanie biologického stupňa čističky /ten je podstatný/ má sklz, prišlo k niekoľko- násobnému posúvaniu terminov. Nakoniec investor penalizoval dodávateľa, no stavba stále nie je dokončená. Naopak, komplikuje sa: napr. n. p. Doprastav namontoval potrubie na bioplyn z rúr na bežný rozvod vody, a preto sa táto časť musí rozobrat. Vláda termín ukončenia posunula nakoniec na september 1987. Sú však oprávnené obavy, že tento termín sa nedodrží.

Druhá veľká čistička je čistička Slovnaftu.

Stála viac ako 1,1 miliardy Kčs. Ani jej výstavba sa nezaobišla bez sklzov a bez drahých omylov. Z betónových nádrží, vybudovaných n. p. Hydro- stav, presakovala voda a muselo sa nákladne opravať. Napokon sa čistička v júni 1986 spustila. Jej účinnosť je pre rozpustné látky a fenoly 99 %, pre BSK_5 97,5 % a pre nerazpustné látky 80,3 %. Pri vysokej spracovateľskej kapacite Slovnaftu to značí, že do Dunaja odchádza ročne cez čističku 12,5 ton ropných látok a 0,32 ton fenolov. K tomu množstvu sa pridáva podiel odolejovača chla- diacich vôd: 334,5 tony ropných látok a 10,5 to- ny fenolov. Teda denne cca 1 tona ropných látok. Pri odolejovači /stál 150 miliónov/ sa prejavila projektová chyba, jeho odtokový kanál nepojme plá- novaný odtok. Náprava bude stáť ďalšie prostried- ky. Čistenie na odolejovačoch /spolu ročne cca 200 miliónov m³ prietokovej vody/ je nutné pre nekvalitu, netesnosť technologických zariadení. Nie je ochranou pred rozpustnými látkami, ktoré odtekajú voľne do Dunaja.

Cistička silne znečistených odpadových vôd CHZJD /jedná sa o 9 tis. litrov kyseliny sírovej ročne/ nebola uvedená do skúšobnej prevádzky.

Z ostatných potrebných čistiacich staníc chýba najmä ČOV pre Petržalku. Jej odpad je pre- čerpávaný bez čistenia priamo do Dunaja. Ak si uvedomíme, že Petržalka je dnes už tretie najväč- šie mesto Slovenska, je tento stav neúnosný. Zial, výstavba čističky v 7. päťročníci ustúpila iným úlohám a je naplánovaná až na roky 1989-91.

Oneskorenie voči výstavbe má i čistička odp. vôd v Devínskej N. Vsi. Hoci na lokalite už stoja prvé paneláky, čistička je zaradená až do budúcej päťročnice. Oneskoruje sa čistička infekčných odpadových vôd z detskej fakultnej nemocnice na Kramároch /pôvodný termín: XII. 86/. Oneskoruje sa čistička BAZky ... atď.

Všeobecne sa dá povedať v zhode s Koncepciou KTOŽP, že výstavba čističiek odpadových vôd sa v Bratislave značne oneskoruje za ich celospoločen- skou potrebou.

c/ Podzemné vody

1/ Hladisko kvantity

Bratislava má najlepšie predpoklady pre bez- problémové zásobovanie pitnou i úžitkovou vodou v ČSSR. Pod Bratislavou je jeden z najvýznamnejších zdrojov pitnej vody v Európe, prirodzená akumulá- cia podzemných vôd pod Veľkým Zitným ostrovom. Tunajšie zásoby - 15 miliárd m³ podzemných vôd sú evidované OSN ako jeden z významných zdrojov perspektívneho zásobovania ľudstva.

Vo vodnom hospodárstve sa dosiahlo niekoľko výrazných úspechov. V Bratislave je plynulé zásobovanie pitnou vodou. Dĺžka vodovodnej siete je 926 km a pretečie ňou ročne 91,9 mil. m³ pitnej vody. Celkove Bratislava odoberá zo studní od 2 725 do 3 300 litrov za sekundu. Sú to veľké

odbery, ktoré si vynucuje do istej miery priemysel. No dá sa povedať, že ani občania a vedenie mesta nedoceňujú hodnotu tejto na mnohých miestach planéty vzácnej tekutiny. Podľa oficiálnych údajov Vodárni sa vo vodovodnej sieti strácalo v r. 1985 16,7 % vody, o rok už dokonca 19 % vody. Je možné, že i toto nepríjemné /najmä pre vodárne ako udržiavateľa/ číslo je nízke, odborníci odhadujú straty na 25 - 30 %.

Dá sa povedať, že bohatstvom z veľkotu plytváme. Ved zásoby všetkej vody v ČSSR na 1 obyvateľa sú len 150 litrov na osobu za deň, kým bratislavská spotreba je 600 litrov na osobu za deň /najväčšia v ČSSR/.

Vody teda máme zatiaľ dosť. Je ale ešte stále taká kvalitná ako kedysi?

2 / Kvalita

Ako ukazujú merania, z 230 vzoriek odobratých zo studní bolo 203 hygienicky závadných /teda 87 %/ Normu ČSN 83 06 11 porušovala najmä prítomnosť dusičnanov, kadmia, organických látok a nevyhovujúci kyslíkový režim vody, s ktorým súvisí zvýšený obsah železa a mangánu.

Kvalitu podzemných vód - a tým i pitnej vody, ohrozuje v Bratislave najmä chemický a petro-chemický priemysel. Dá sa povedať, že ohrozovanie kvality vód je tomuto odvetviu vlastné: potrebuje enormné množstvá vody na technologické a chladiarenské účely a navyše pri akejkolvek havárii, netesnosti alebo pri manipulácii môže prísť k priesakom chemických a ropných látok. Najmä ak podložie, na ktorom sú závody postavené, nemá predpísanú izoláciu a samotné pre svoju štrkopieskovú koexistenciu nie je prekážkou priesakom. Práve takáto koincidencia nepriaznivých okolností sa vytvorila v Bratislave. Ako vieme, presakujúce látky tu môžu znehodnotiť veľké prírodné zdroje vody. Už koncom 50. rokov, teda tesne po začatí prevádzky v Slovnafti bolo známe, že vody studní v jeho blízkosti sa čoraz viac znečistujú organoleptickými uhľovodíkmi. Varovania odborníkov zostali nevypočuté, a tak sa jazero presiaknutých látok pod Slovnaftom zväčšovalo, až kým nevyrádilo II. zdroj pitnej vody v Podunajských Biskupiciach. Po havárii tohto zdroja sa prikročilo k prieskumu. . . Ukázalo sa, že na hladine podzemných vód je vrstva rozpustených a emulgovaných ropných látok v množstve cca 100 000 m³, zasiahnuté bolo územie 18 km². Náprava, žiaľ, nesmerovala k odstráneniu príčiny únikov. Okolo Slovnaftu bol vybudovaný prstenec studní, ktoré trvalým odčerpávaním spodnej vody vytvárajú hrádzu dalšiemu šíreniu znečistenia. Toto opatrenie nás stojí ročne minimálne 30 miliónov Kčs. Pri prečerpaní 20 miliónov m³ vód sa z nich ročne oddeli cca 50 ton ropných látok, ktoré sa vracajú naspať do výroby. Ak by ďalšie znečisťovanie pre-

stalo, potrva odčerpanie súčasného znečistenia 28 rokov. Žiaľ, neprestalo a zrejme ani celkom prestať nemôže.

- Okrem Slovnaftu ohrozuje spodné vody celý rad prevádzok CHZJD so širokou škálou produktov, schopných v malom množstve otráviť veľké množstvá pitnej vody. CHZJD má nedobudované skladové hospodárstvo a jej pracovný areál je typický neracionálnym usporiadaním výrob /závod má 111 rokov a technológie sa neumiestňovali koncepcne, ale pridávaním/. To spôsobuje nadmerné presuny surovín i výrobkov a zvýšené nebezpečie z chybnej manipulácie.

- Ďalej ohrozuje podzemné vody umiestňovanie toxickej odpadov na pripustných podložiach na území mesta /nelegálne skládky, ale i medzi-depónium škváry z mestskej spaľovne, ktorá sa necháva na skládke pod Slovnaftom vyluhovať dažďami, až kým sa nezbaví sírnikov. Až potom ju prevezmú cestári, ktorí nevylúhovanú odmietajú, keďže presakujúce sírniky rozozierajú potrubia a inž. siete, ukladané pod komunikácie/.

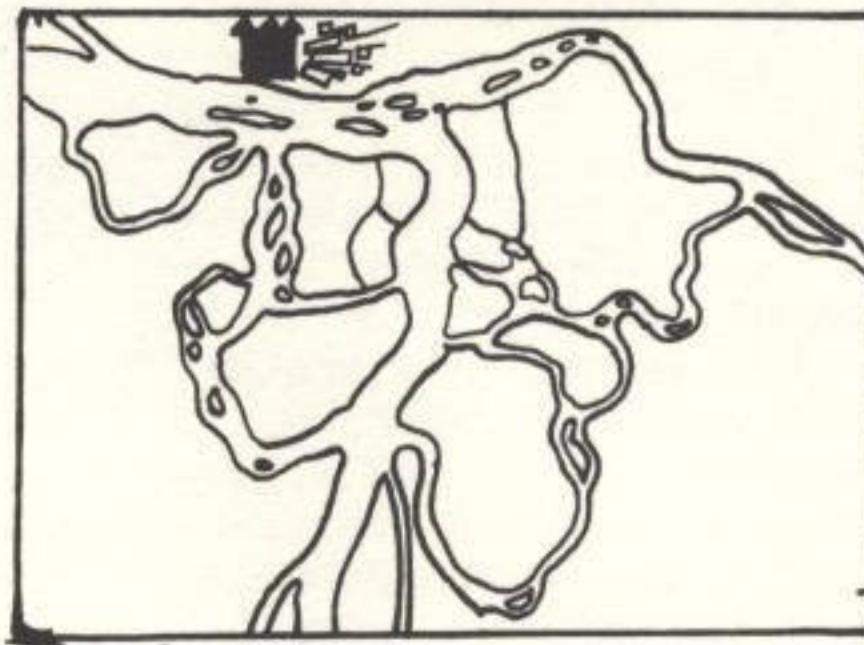
- Úniky sa zisťujú i pri skladoch ropných alebo chemických látok /napr. Slovnaft má vo svojom areáli cca 700 skladovacích a manipulačných miest, ktoré nie sú v súlade s ČSN 83 09 15, ktorá predpisuje ako narábať s týmito látkami/. Ohrozením je ďalej:

- Doprava ropy a ropných látok /potrubia, lodné cisterny, automobilové cisterny, vlaky/.
- Skladovania a manipulácie s ropnými látkami mimo závodov: JRD, čerpacie stanice, topné oleje a pod.
- Znečistené vody Dunaja a Malého Dunaja, ktoré sa musia používať na závlahy a tak sa dostávajú do pôd ropné látky, ktoré obsahujú. Za-vlažovanie je vynútené malou pripustnosťou koryta zakomaltovaného ropnými látkami.
- Netesnosť kanalizačíí odvádzajúcich škodlivé látky, nedostatkami v potrubných zariadeniach ČOV a ich poruchami.
- Ohrozením môže byť i výstavba, napr. výstavba diaľničného mostu Lafranconi ohrozuje budúenosť vodného zdroja Pečenský les.
- Vplyv budúceho vodného diela Gabčíkovo-Nagymáros na kvalitu spodných vód sa môže stať hrozbou najmä pre vodný zdroj Rusovce - Ostrovné lúčky - Mokrad /hrádza je projektovaná tak, že sa u vodného zdroja nedodrží predpísaná podmienka 50-denného zdržania vody/.
- Trvalou hrozbou je bezohľadnosť: napr. veľkodzroj Ostrovné lúčky je ohrozený nedávnym zaústením kanalizačných splaškov objektu SĽUKu do jeho spádového okolia, pri nelegálnej zavážke Horného Rusoveckého ramena sa medzi navážkou objavil i mazut, železo, asfalt ... atď.
- Vplyv veľkoplošného poľnohospodárskeho znečistenia

d/ Náprava

- Začať s vymiestňovaním najviac znečistujúcich prevádzok petrochemického kombinátu Slovnaft.
- Zmeniť smernicu MLVH SSR, ktorá predpokladá ďalší rast spotreby vody na osobu. Naopak prejsť k stratégii šetrenia s vodou, a to:
  - zvýšením veľkoobchodných cien vody i poplatkov za odpadnú vodu /stočné/
  - inštalovaním meracích zariadení do každej cenzovej domácnosti.
  - urýchleným vybudovaním automatizovaného vodárenského dispečingu
  - Finančným zvýhodňovaním tých podnikov, ktoré uplatňujú bezodpadové resp. máloodpadové technológie ako i tých, ktoré šetria vodu.
  - Zlepšením disciplíny v hospodárení s vodou a s odpadmi, zosobňovaním pokút za porušovanie tejto disciplíny.
  - Do roku 2000 dosiahnuť 100 % čistenie odpadových vód v Bratislave /t. j. dnešnú pražskú úroveň/.
  - Ziadne sídlisko ani prevádzku neskolaďovať bez funkčnej čističky.
  - Zastaviť v krátkom čase všetky fyzicky a morálne zastaralé výroby najmä v chemickom a petrochemickom priemysle.
  - Zrušíť všetky výnimky z vodného zákona /zákon č. 30/1975 Zb./ na území Bratislavы.
  - Nahradniť degresívne sadzby za znečistenie povrchových vód progresívnymi sadzbami.
  - Zákonne lokalizovať odber vody pre priem. prevádzky pod miestom, kde sa z nich vypúšťa odpadová voda.
  - V riešení zdrže Hrušov-Dunakiliti rešpektovať záujmy dotknutých vodných zdrojov ako i krajinný komplex lužných lesov.
  - V urbanistickej riešení využiť inundačné pásma Dunaja /rekreácia, šport .../ a zastaviť ich prírodné degradovanie.
  - Rešpektovať ekologický výskum pri posudzovaní vhodnosti vodného diela Wolfsthal.
  - Do roku 2000 dosiahnuť minimálne II. stupeň čistoty na všetkých tokoch a povrchových vodách Bratislavы.
  - V širších vzťahoch rešpektovať záujmy hydrologického režimu rezervácie Jurský Súr, Ostrov Kopáč.
  - Prestať so zvyšovaním odberov podzemnej vody, a to najmä na miestach, kde pokles ich hladiny ohrozí vegetačný kryt.
  - Zastaviť rast fažieb štrkopieskov zo dna Dunaja a návrat ich objmov na ekologicky únosnú úroveň /zvýšená fažba na mnohých miestach dosiahla nepriepustné fluvé vrstvy, čím sa znížilo presakovanie vód z toku do podzemných akumulácií vody. Dunajské vody nám takto odchádzajú bez úžitku pre región Bratislavу/.
  - Vysoko penalizovať zaostávanie vo výstavbe ochranných zariadení.

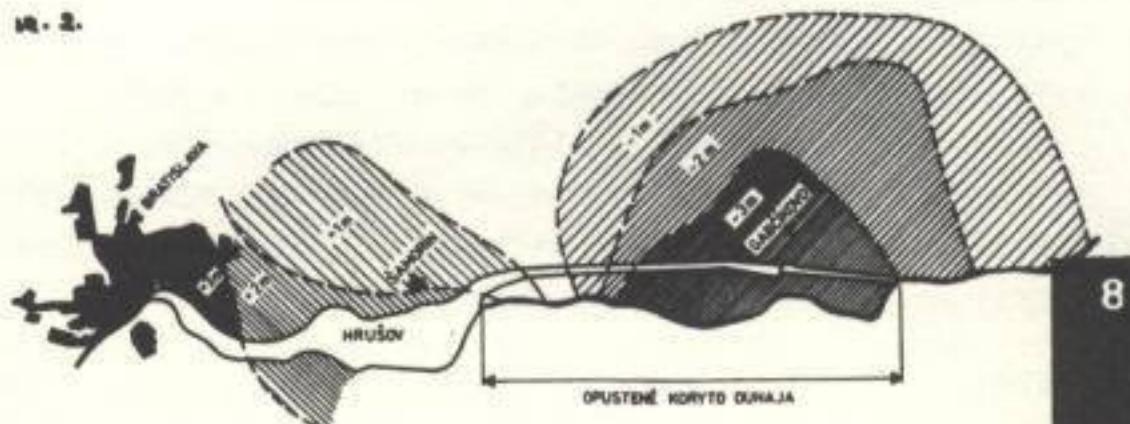
- Ekonomickými tlakmi donútiť závody k prestavbe prietokových technológií na recirkulačné.
- Obnoviť kanalizačnú sieť v centre, najmä kmeňovú stoku A I., ľavobrežného systému, ďalej zberače BI., C, D, F.
- Zaviesť kontrolu hygienickej nezávadnosti pitnej vody za účasti ústavov SAV, VLK a iných nezaujatých zložiek. Doterajšia prax: povinnosť kontroly u velkoodberateľov bola odborom PLVH NVB splnená na 13,1 % /konštatuje za r. 1986 VLK NVB/. Ešte horšia situácia je v kontrole domových sietí, vodomerov, o kontrole kvality nehovoriac.
- Informovať verejnosť o úrovni kvality pitnej vody, informovať o havárijných situáciach. Pri znížení akostí zabezpečovať rozvoz pitnej vody.

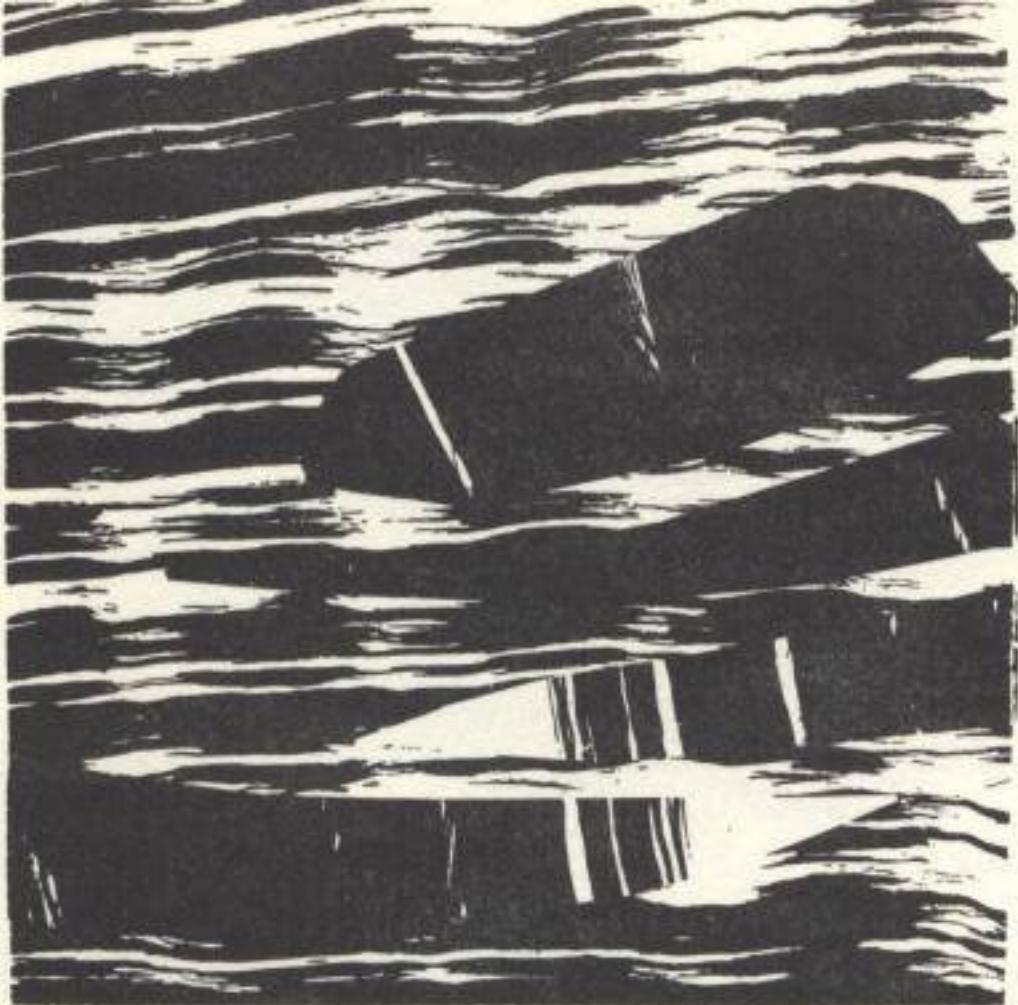

Dunaj v Bratislave v polovici 18. storočia
/podľa Mikovíniho/

Situácia po dokončení vodných diel Gabčíkovo-Nagymáros

Ma. 2.

HORNINY, PODA, RELIEF

Tvoria neodmysliteľnú súčasť komplexu životného prostredia, aj keď na prvý pohľad málo ovplyvňujú náš každodenný život.

a/Horniny

Kedže na území Bratislavы neboli zistené tažiteľné zásoby atraktívnych rúd či palív, tažba sa sústredovala a sústreduje takmer výlučne na stavebné suroviny - v Malých Karpatoch najmä na stavebný kameň, v súčasnosti sú v prevádzke veľkolomy pri Devíne a Mariánke, na Podunajskej nížine na stavbárske štrky a štrkopiesky a na Záhorskej nížine na tehliarske hliny. Pohorie má z hľadiska nerastných surovín malý význam - výnimku tvorila v nedávnej minulosti baňa na tzv. mariátske pokrývačské bridlice na hranici bratislavského katastru a velkolom vápenca pre stupavskú cementáreň. V Marianke sa tažili čierne flotitové bridlice, ktoré sa dažú dokonale štiepať na tenké dlhé platne. Používali sa ako krytina a v poslednom období tažby hlavne na výrobu školských tabuľiek, ktoré sa vyvážali doslova do celého sveta. Ešte okolo r. 1900 ich tu vyrobili cca 1 milión kusov ročne. Táto unikátna lokalita, napriek mnohým návrhom na ochranu, nie je dosiaľ chránená, prakticky zanikla a dnes jej zvyšky nájde len značec, keď sa prebojuje cez val odpadu z blízkeho činného kameňolomu a cez smetisko-

O nedávnom ohrození geologickej podstaty ďalších lokalít: - Devínskeho hradného brala, Hradného a Vodného vrchu a bývalého pieskoviská Sandberg hovoríme na inom mieste.

V porovnaní s pohorím podstatne väčší hospodársky význam i vplyv na životné prostredie má tažba dunajských štrkov, tažených pre potreby stavebníctva. Napriek tomu, že Dunaj k nám prináša viac ako 1/2 mil. m³ štrku ročne /množstvo postupne klesá v súvislosti s budovaním priehrad

na vyššie položenej časti toku a prítokov/, tažba je dlhodobo väčšia ako množstvo prinášaného materiálu, čo má pre Bratislavu celý rad následkov /napr. zahľbenie koryta, pokles hladiny podzemných vôd a následne vysýchanie lužných porastov lesoparku, otváranie nových ťažobných lokalít, ohrozujúcich prírodné a environmentálne hodnoty, zvyšovanie sekundárnej prašnosti a iné/. /Vzhľadom na to došlo k vynútenému obmedzeniu ťažby r. 1984./

Casto sme na tektonicky a seismicky značne labilnom území Bratislavы svedkami toho, že sa tato podstatná fyzikálna vlastnosť zemskej kory nerešpektuje. Je to prípad tektonicky rozlámaného podložia Hradného a Vodného vrchu, na ktorých realizované rozsiahle stavebno-technické úpravy môžu mať podľa názoru odborníkov osudné následky, čo napokon signalizuje i samotný súčasný stavebno-technický stav Hradu, vynútená asanácia staticky deštruhovanej obytnnej budovy na Vansovej ul. a iné. Stopercentná záruka nejestvuje z hľadiska stability podložia ani pri plánovaných stavbách typu jadrového reaktoru v Mlynskej doline či vodných diel v blízkosti Bratislavы.

Okrem prírodnej lability zemského povrchu dochádza tiež k jeho otriasaniu dopravou a inou ľudskou činnosťou. Príkladom je napr. vzľah Mosta SNP a Dómu.

Posledný problém, na ktorý chceme v súvislosti s geologickými javmi upozorniť, je problém vhodného využitia opustených lomov a ťažobných jám, kde k veľkým negatívm patrí ich zavádzanie odpadom - zriaďovanie nepovolených skládok nielen jednotlivcami, ale aj podnikmi /napr. Lamač, Kramerov lom pri Patrónke a mnohé ďalšie/. Možnosťami rekultivácií a efektívneho, napr. športovo-rekreačného využívania opustených bratislavských kameňolomov, nachádzajúcich sa neraz v blízkosti obytných súborov, sa o. i. zaoberá J. Drdoš /1979/.

b/ Pôda

Pôda katastru Bratislavы patrí k najkontaminovanejším pôdam z celej ČSSR, čo má za následok zníženie zdravotno-hygienickej hodnoty pestovaných plodín a zníženie produkčnej schopnosti /podľa J. Navaru, 1974, u niektorých plodín až o 60 a viac percent/, ako aj zníženie technologických, nutričných a senzorických hodnôt plodín. Navyše, kontaminovaná pôda negatívne ovplyvňuje hydroférnu. Na znečistení pôd katastru Bratislavы sa kombinované podielala vplyv chemizovaného polnohospodárstva, ako aj imisií. V Bratislave a v okrese Bratislava-viediek bolo v roku 1985 závažne kontaminovaných 23 000 ha pôdy, pričom za najškodlivejšie z frekventovaných kontaminantov sa považovali SO₂, NO_x, CS, F, cement, prach a popolček. Oblast

Bratislavu patrí medzi 5 najvážnejšie postihnutých, vďaka sledovaných oblastí kontaminácie poľnohospodárskej pôdy a vegetácie imisiami. Napriek existenčnej závažnosti problematiky, ochrana zdravého stavu pôd v našej legislatíve absentuje.

CSSR sa radí medzi krajiny s najmenšou výmerou poľnohospodárskeho pôdneho fondu, najmä ornej pôdy na obyvateľa a extenzívny územný rozvoj Bratislavu je typickom demonštráciou príčin tohto stavu. Týmto spôsobom sme prišli za posledných tridsať rokov v regióne Bratislavu o časť najúrodnejších československých pôd, keďže investičná výstavba smerovala najmä smerom do Podunajskej nížiny - obilnice Slovenska s pôdami prevažne I. bonitnej triedy. Celkovo sa územný rozsah zastavaných plôch predvojnovej Bratislavu, vybudovanej zväčša na relativne menej úrodných pôdach, zväčšil do r. 1982 trojnásobne na úkor prevažne najúrodnejších pôd /r. 1930 - 3833,4 ha, r. 1982 - 11 113,4 ha/.

Tretím zdrojom degradácie pôdy na území Bratislavu je erózia - ako vodná, najmä na višňových pôdach Malých Karpát, tak aj veterná, najmä na ľahších pôdach nížin /najmä na Záhoršej/. Podľa Š. Bučka /1985/ premenou starého vinohradníckeho pôdneho fondu na nový vznikli v regióne Bratislavu v priebehu posledných 10 - 20 rokov podmienky pre rozvoj stredne silnej až intenzívnej plošnej a jarčekovej erózie /likvidácia medzi a terasových stupňov, voľnerastúcej zelene, orientácia radov po vrstevnici, rozmietanie riadkov, hlboká orba, používanie ľahkých mechanizmov a iné/, s desaťnásobným eróznym efektom v porovnaní s tradičným spôsobom organizácie vinohradníctva.

c/ Reliéf

Teritórium Bratislavu, ktoré sa rozkladá na území viacerých kontrastných orografických jednotiek, je z hľadiska reliéfnej členitosti pestré a z hľadiska ochrany foriem reliéfu významné /reliéf Devínskej a Lamačskej brány, akumulačné formy tzv. vnútrozemskej delty Dunaja, dolinový systém riečky Vydrica a ďalšie/. Regulačné práce, výstavba hrádzí, ako aj iné úpravy /výstavba nábrežia, prístavov, bagrovanie koryta/ na Dunaji značne ovplyvnili eróznu a akumulačnú činnosť toku, i kvalitu pôd, existenčné podmienky vegetácie a pod.

Regulácia toku prispela k tomu, že sa z bývalých meandrov stali mŕtve ramená, ktoré sčasti prirodzene, sčasti zavážaním odpadmi postupne zanikajú. V pohorí hlboko do histórie siaha terasovanie stráni vhodných na poľnohospodárstvo /likvidácia týchto terás viedla k zintenzívneniu vodnej erózie pôdy/, ako aj vznik tzv. hroblí z vyoraného kamenia.

Speciálnym prípadom zasahovania do reliéfu je zmena jeho vizuálneho pôsobenia /zatienie, prekrytie/, výstavbou. Tradičná silueta Bratislavu je fenoménom celonárodného i medzinárodného významu a patrí k dôležitým atribútom prostredia, vytvára pocit domova a pod.

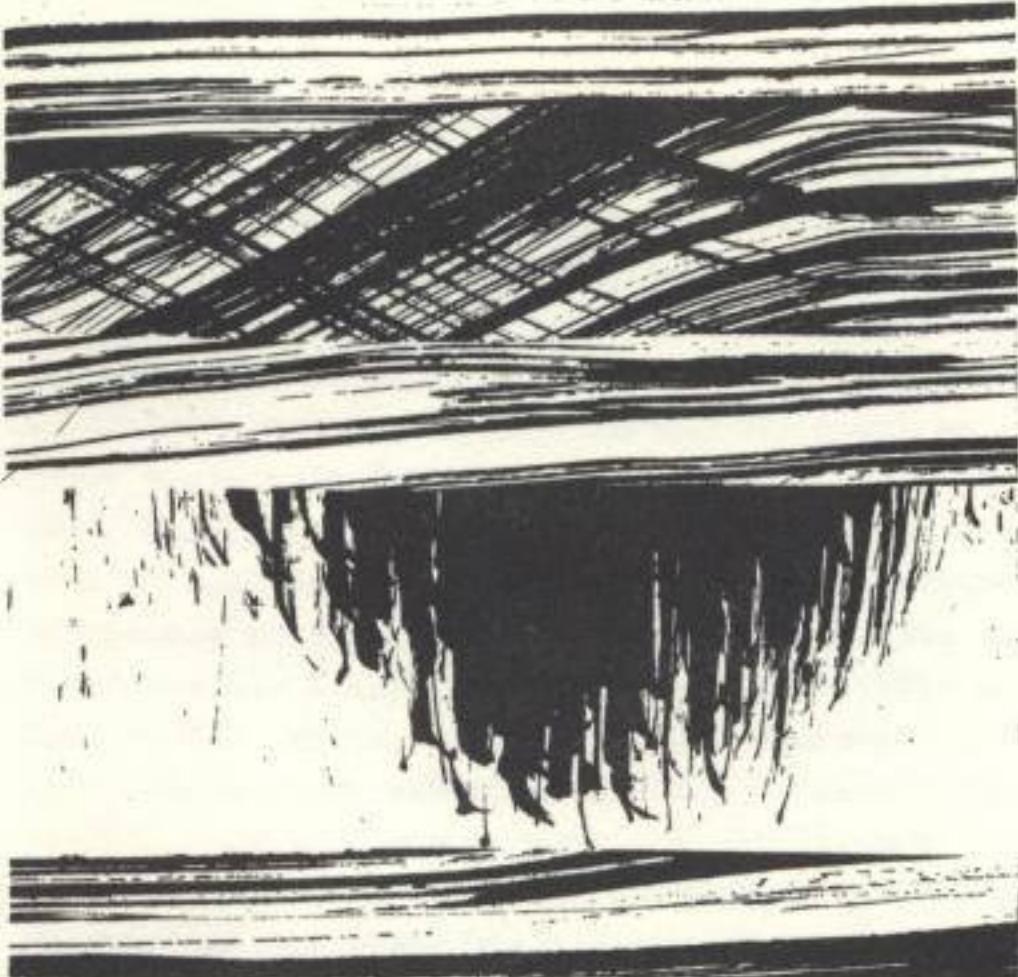
Geomorfologicky pestré a hodnotné územie bratislavského katastra je vystavené čím ďalej tým väčším exploatačným tlakom. Na druhej strane sa zväčšuje počet obyvateľov Bratislavu, ktorí oceňujú a vyhľadávajú ojedinelé, prírodné útvary, bralá, plošiny, prielomy, terasy, agradačné valy, depresie mŕtvyx ramien a iné zaujímavosti na území svojho mesta.

d/ Zhrnutie

Ak sa takým zložkám životného prostredia ako je napr. voda, vzduch a zelen nevenuje doстатčná pozornosť, potom o horninách, pôde a reliéfe platí toto tvrdenie dvojnásobne. To je aj jedna z príčin, prečo kapitola im venovaná neoplýva výsledkami meraní, štatistikami a inými kvantitatívnymi charakteristikami.

e/ Náprava

- V súvislosti s rozvojom surovinovo a energeticky úsporných technológií obmedziť nadnormatívnu fažbu nerastných surovín, najmä štrkopieskov.
- Venovať zvýšenú pozornosť záchrane významných geologických a paleontologických javov /lokality/, ako napr. Mariánka, Devínske hradné bralo, Sandberg a iné/.
- I v súvislosti s ochranou CHVO Žitný ostrov eliminovať zdroje znečistenia pôd, ako imisiami, tak aj poľnohospodárstvom.
- Prijat také agrotechnické postupy, ktoré podstatnou mierou znížia erodovateľnosť pôd.
- Obmedziť na minimum zábery najkvalitnejšieho poľnohospodárskeho pôdneho fondu, čo znamená napríklad nerealizovať plánovanú výstavbu obytného súboru Petržalka - Juh.
- Zamedziť rušivé zásahy do siluety mesta. Prehodnotiť lokalizáciu a riešenie zástavby, ktorá by mohla nezvratne znehodnotiť siluetu mesta /Areál SNR, Dlhé diely, Lamač - Zečák, Koliba, Devínska Nová Ves a iné/.
- Každý zásah do komplexu hornina - pôda - reliéf robiť uvážene c len na základe prognosticky zameraných interdisciplinárnych výskumov.

OHROZENÉ PRÍRODNÉ HODNOTY (s dôrazom na zelen)

a/ Zeleň v intraviláne mesta

Bratislava mohla v oblasti tvorby zelene nadviazať na významnú historickú tradíciu. Vedľa v našom meste vznikol jeden z najstarších verejných parkov v Európe - v roku 1778 bol z verejnej zbierky /!/ založený petržalský park /v Prahe takýto park vznikol až o 60 rokov neskôr/. Ešte skôr, v roku 1664, bola v Bratislave založená botanická záhrada, ako druhá v Európe.

V minulom storočí vznikol v Bratislave predchodca dnešných ochranárskych organizácií - Okrášlovací spolok. Z občianskych zbierok a darov založil parky na Hviezdoslavovom nám., Nám. 4. apríla, Diebrovovom nám., Safárikovom nám., parčík pred Redutou, na nám. SNP, pred bývalou tržnicou, založil mnohé aleje a stromoradia, napr. na Vajanského nábreží, Horský park a iné.

V medzivojnovom období popri údržbe existujúcej zelene vznikli ďalšie parky, napr. park pred Aviónom a Kochova záhrada.

Uvedené príklady dokumentujú skutočnosť, že prírodné prostredie, ktoré sme zdobili po generáciách pred nami, nebolo zachovalé vďaka civilizačnej odľahlosti Bratislav, ale naopak - bolo výsledkom starostlivosti a kultúrnosti.

V povojskovej období zeleň ustupuje rýchlemu, niekedy nekoncepcnému rozvoju Bratislav. Na dlhú dobu sa prerušuje i starostlivosť o existujúce parky, záhrady, cintoríny, stromoradia a pod. Za posledné desaťročia neboli v Bratislave /okrem Gottwaldovho námestia/ založený ani jeden park, ktorý by nadväzoval na tradíciu a to napriek množstvu prázdnych plôch, ktoré sa zjavili po veľkoplošných asanáciách.

Nedostatok starostlivosti o zelene je v rozpore so stáročnou tradíciou Bratislav, no sú-

časne i v rozpore s novými ideálmi povojskovej výstavby, ktorá sa mala prvýkrát diať plánovite a v súlade s potrebami občanov. Paradoxne zeleň Bratislav upadá najviac potom, keď sa stala zelenou hlavného mesta Slovenska.

b/ Dnešná situácia zelene

Celková rozloha verejnej zelene dosahuje 17,28 m² na obyvateľa, čo je 54 % urbanistickej normy. Tento priemer neodráža akútne nedostatok zelene v centrálnej mestskej zóne a najmä v Petržalke, kde výstavba nezachovala takmer nič z pôvodnej hojnej zelene.

Vyrubovanie stromov je od r. 1979 prísne kontrolované a za každý vyrúbaný strom je povinnosť vysadiť najmenej dva a starat sa o ne, pokiaľ nedorastú do odolného veku. Aká je ale skutočnosť? S povolením Odboru kultúry NVB sa na území intravilánu mesta vyrúbal v rokoch 1980-1986 spolu 20 036 stromov. Za ne malo byť vysadených najmenej 40 072 stromčekov, skutkový stav je 1 579. Je to 3,94 % stavu požadovaného výnosom NVB.

Treba poznamenať, že ani keby sa výsadba dvoch stromčekov za jeden vyrúbaný vzrastlý realizovala, nenahrádzala by stratenú hodnotu. Ak by sme dosádzanie posudzovali podľa hladiska produkcie kyslíka /čo je podstatná funkcia drevín a zelene v meste/, potom je doterajšia výсадba 21 571-krát menšia než množstvo, ktoré by nahradilo vyrúbané dospelé stromy.

Neuspokojivú situáciu zelene, ktorú konštatovali odborníci i zodpovední na desiatkach konferencií a seminárov, vidí i bežný Bratislavčan - aj bez čísel a štatistiky. Vidí úpadok paštanových alejí v Pionierskom parku, stromov na Hurbanovom nám., pred očami nás všetkých vyhynula zeleň Medickej záhrady... Každý Bratislavčan denne prekračuje prázdne štvorce, v ktorých kedysi rástli stromy, sleduje nárazovité akcie dosádzania a vidí i hnutie mnohých z dosadených stromčekov. Celkovo je každému zrejmé, že zeleň je v našom meste na konci rebríčka dôležitosti a že vždy ustúpi pred potrebami výroby, dopravy, výstavby, pred ceruzkou projektantov, ktorá určí smer teplovodu, pred rozkopávkami, ktoré beztrestne ničia zeleň poškodením koreňového systému, atď. atď.

Nedostatočný záujem o mestskú zeleň a časté príklady poškodzovania zelene zo strany štátnych podnikov /napr. parkovanie na trávnikoch, poškodenie zelene pri výstavbe ba i pri rekonštrukcii zelene - ako tomu bolo napr. v alejach Ondrejského cintorína, devastovanie zelene nelegálnymi skládkami odpadu atď./ je veľmi zlým vzorom pre mládež a nielen pre ňu. U dnešného Bratislavčana prevažuje pocit, že jeho osobný podiel zodpovednosti za stav zelene je bezvýznamný, že voči tendenciám, ktoré vidí okolo seba, je bezmocný.

c/ Extravilán Bratislav

Nedostatok zelene v centrálnych častiach

mesta v zásade nemôže vylepšiť zeleň v extra-viláne mesta. Predsa však je potenciálnym rekreačným zázemím, oddychovou zónou ideálou na krátke pobyt v priaznivejšom prostredí. V ďalšom sa stručne zastavme pri tom, ako tieto územia plnia svoju funkciu.

- . -

1. Malokarpatská časť bratislavského lesoparku /BLP/ - lesná krajina v rámci chránenej krajinej oblasti /CHKO/ Malé Karpaty.

Na viacerých miestach malokarpatskej časti BLP prebieha alebo sa plánuje intenzívna ťažba drevnej suroviny čo je v rozpore s rekreačnou funkciou týchto lesov. Ťažby, zčasti vyvolané zlým zdravotným stavom drevín, sa realizujú necitlivo, prichádza k nežiadúcim technickým úpravám lesných ciest, k zániku lesných chodníkov a pod.

Tažba prebieha najmä na okrajoch lesných masívov, teda v častiach, ktoré mali byť zvlášť chránené a esteticky stvárnené. Výstavba nových ciest nerešpektuje rekreačný charakter BLP /napr. výstavba komunikácie medzi lesovňou na Peknej ceste a cestou Rača - Biely kríž/.

Na území BLP sa účinne neobmedzila individuálna automobilová doprava. Na niektorých miestach sa naopak zvyšuje jej intenzita. Chátrajú /padajú/ objekty navrhované na rekonštrukciu /napr. objekty tzv. 8. a 9. vydrického mlyna/. Pokračuje znečisťovanie tokov. Hrozivé rozmery nadobúda vysychanie porastov, najmä dubových. Z prírodoochranného hľadiska je úhyn dubov o to závažnejší, že sa tu nachádza všetkých 9 druhov známych zo Slovenska.

Dochádza k výstavbe bufetových a reštauračných zariadení nízkej estetickej a prevádzkovej úrovne /napr. v Hornej Mlynskej doline/. Generálny plán BLP, popri viacerých pozitívnych návrhoch /zväčša nerealizovaných/, prináša celý rad požiadaviek, ktoré sú v rozpore s charakterom rekreačných lesov:

Rozsiahle plochy sa navrhujú na urbanizáciu, technické úpravy, odlesnenie a biologickú premenu porastov. Plánuje sa podstatný nárast komunikácií, rozširovanie súčasných, "zbez-prašnenie" ciest a chodníkov, až do centra lesoparku sa navrhuje zaviesť mestská hromadná doprava o súhrannej intenzite 69 spojov za hodinu, predpokladá sa vybudovanie 38 nových reštaurácií a bufetov, parkovísk, otočiek a ďalšia "základná vybavenosť".

Výbežok Malých Karpát, ktorý má Bratislavu na svojom území, jej z urbanistického a dopravného hľadiska kladie isté obmedzenia. No o to je cennejší z hľadiska životného prostredia. Máloktoľ európske mesto má také geograficko-prírodné zázemie ako naše. Bratislavu by naši predkovia neboli stavali, ak by všetky tie

hodnoty, s ktorými dnes zaobchádzame nedbalo, neboli prítomné práve tu a vo vhodnej, človeku prospešnej miere. Nezodpovedné a neodborné "budovanie" prírodného zázemia môže dlhodobo zmenšiť hodnotu regiónu Bratislavu. Netýka sa to len Malých Karpát, ale aj krajiny dunajských lužných lesov. Na ľavom brehu v Bratislave vyschlo, alebo sa z obavy pred znehodnotením vysýchaním vyťažilo cca 700 ha lužného lesa. Vysychanie po-kračuje. Príčin je viacero, ale existenciu tunajších lesov ohrozenie najmä pokles hladiny podzemných vôd. Voda sa dostala mimo dosahu koreňového systému rastlín. Zaráža, že technicky a finančne nenáročné riešenie oživenia oblasti biskupických lužných lesov znova napojením Biskupického ramena a priľahlých ramenných reliktov je už viac než dva roky naprojektované, od-borníkmi odporúčané, dokázaná je jeho efektivnosť, no doteraz nebolo realizované.

Na pravom brehu Dunaja vysychajú zvyšky lužných lesov, najmä vplyvom pevnej clony, ktorá chráni petržalské sídliská, ako aj vplyvom intenzívneho bagrovania štrku z dunajského koryta. V oblasti romantických rusovských ramien ustupujú prekrásne porasty, pripomínajúce galériové lesy, nevhodne lokalizovanéj ťažbe štrku a necitlivému projektu konca zdrže Hrušov. S lesmi sa tu nakladá ako s provizoriom, odsúdeným na zánik. Ich výrub v inundačnej zóne je schválený a zdržuje ho len aktivita ochranárskej verejnosti. Typickou príhodou je nedávne zavezenie Rusovského ramena v blízkosti Petržalky odpadom /dokonca kontaminovaným/. Zavádzanie ramien zistili naši členovia, ktorí sa nedali oklamat ani tvrdeniami, že skládka je povolená. Ukázalo sa, že zasýpanie ramien nemalo legálny podklad, no územie je už dnes mnohými považované za priestor nikoho. Zavádzanie prestalo, ale osud ramien v okolí Rusoviec sa nezmenil. V rozsiahlych plochách začalo holorubné likvidovanie lužného lesa /jar 87/, ktorý nepovoľuje štatút BLP.

Deje sa tak v úplnom rozpore s požiadavkami generálneho plánu BLP, kde sa píše: "Je potrebné zachovať prirodzené pôvodné spoločenstvá v bohatej zmesi drevín a krovia bujných lužných lesov všade tam, kde je to len trochu možné". My iba dodávame, že táto časť lesoparku ukryva unikátnu SPR Ostrov Kopáč, pripravované SPR Bratislavský mäkký luh, viaceré lokality Biskupického tvrdého luhu, CHN Ostrovné lúčky a viacero ďalších lokalít, navrhovaných na prísnu ochranu. Ohrozené lužné lesy sú jediným blízkym rekreačným záze-mím Petržalky a komplex lužných lesov lemujúcich Dunaj predstavuje aspoň čiastočnú bariéru medzi komínmi Slovnaftu a plúcami tretiny Bratislavčanov /zá-chranu týchto vzácných lesov v náváznosti na Obvodový park Petržalka požaduje o.i. aj vládne uznesenie č. 354 zo 7.12.1983/. Odsúvanie nevhnutného riešenia ho robí čím ďalej tým náročnejším /nákladnejším/ a môže viesť k nenapravi-

telným škodám. Náčrt komplexného riešenia problematicy obsahuje Návrh Národného parku Podunajsko, ktorý predložil SZOPK začiatkom roku 1987 príslušnému odboru MK SSR.

Vo výpočte zanedbávaných, resp. poškodených prírodných celkov v Bratislave by sme mohli dlho pokračovať. Z najvýraznejších pripomeňme situáciu štátnej prírodnej rezervácie /SPR/ Devínska Kobyla. Ide o malé územie s nebývalou pestrostou flóry i fauny. Prvá vedecká štúdia o teplomilných spoločenstvách Devínskej Kobyle vyšla už r. 1583. Napriek nepriaznivým civilizačným vplyvom sa na Kobyle dodnes vyskytuju vzácne druhy vstavačov a iných chránených rastlín /spolu 26 druhov/. Žije tu 646 druhov motýľov a viaceré teplomilné druhy hmyzu, nevyskytujúce sa nikde inde v ČSSR. Dnes je táto lokalita ohrozená blízkosťou záhradkárskych kolónií, ktoré vznikli bezprostredne na hranici rezervácie. Záhradkári nie vždy dodržiavajú prírodoochranný režim rezervácie, niektorí ju používajú ako smetisko, skládku, hosp. zázemie a pod. Z ich hriadok sa do rezervácie šíria synantropné a nepôvodné druhy rastlín.

Mnohým škodám v oblasti vyhlásených i navrhovaných chránených území Devínskej Kobyle predišli dobrovoľné ochranárske hliadky. No keďže nemajú prakticky žiadnu právomoc /ako o tom ešte bude reč - nemajú ju ani hliadky profesionálnej ochrany prírody, a to ani právo legitimovať/ ich zápas o uchovanie prírodných hodnôt Kobyle je neľahký. Z cenného územia má štatút rezervácie len časť a s ostatkom sa zaobchádza ako s pôdou nikoho. V prípade Meríc a Hadieho údolia, ktoré mali byť rozparcelované v r. 1982 na záhradky, pomohla akcia ochranárov zo ZO 6 SZOPK. Zachovali sa tak viaceré druhy orchideí, ktoré sa inde na Kobyle nevyskytovali. Podrobny popis: Príloha ku zápisnici zo schôdze ZO 6 zo dňa 6.2.1986.

Ohrozenie prírodných spoločenstiev Devínskej Kobyle trvá.

Iným problémom hodným našej pozornosti je situácia kormoránov /Phalacrocorax carbo/ na Slovanskom ostrove. Zahniezdili sa tam zvyšky kormoránov, ktoré boli od roku 1933 chránené na Ostrove kormoránov /rezervácia bola zrušená v súvislosti s výstavbou vodných diel/. Bratislavskí ochranári 8.3.1982 navrhli, aby boli hniezdiská na Slovanskom ostrove chránené. Zatiaľ bezvýsledne.

Bratislavský hradný vrch je lokalitou už dávnejšie navrhovanou na vyhlásenie za chránenú prírodnú pamiatku. Predstavuje výrazne chránený výbežok malokarpatského kryštalinika /prevýšenie od hladiny Dunaja takmer 100 m/. Tvorí významnú

prírodnohistorickú dominantu mesta.

Historická zástavba stráni Hradného vrchu bola z väčšej časti asanovaná. Zostali zvyšky záhrad a stráne pokryté náletovými drevinami, ovocnými stromami a krovinnými porastmi, ktoré sa najlepšie dokázali prispôsobiť extrémnym substrátovo-geomorfologicko-pôdnym pomerom. Neudržiavaná zeleň zakryla existujúcu sieť starých ciest, chodníkov a schodísk, ako aj základy, pivnice a zvyšky múrov po bývalej zástavbe. Vznikol tak unikátny prírodnno-historický organizmus v strede veľkomesta, ktorý má svoje negatívne, ale aj mnohé pozitívne charakteristické črty. Negatívna stránka súvisela najmä s dlhodobou absenciou údržby, regenerácie a rekonštrukcie existujúcich prírodnno-historických hodnôt.

Projektová úloha "Úprava Hradného vrchu" navrhuje zeleň takmer v plnom rozsahu likvidovať ako nevhodnú /pojem nevhodná je v tomto prípade veľmi relativný, keďže ide o zeleň najlepšie prispôsobenú miestnym stanovištným podmienkam a nechýbajú tu ani vzácne druhy. "Zelený vrch" sa má vytvoriť zväčšením podielu zastavaných plôch o 425 t v porovnaní so súčasným stavom. Stromová a krovinná zeleň sa tam, kde nepríde betón, nahradza biologicky menej hodnotným trávnikom.

Nemenej ako biologická a pôdna bude dotknutá aj samotná geologicko-geomorfologická podstata Hradného vrchu, čo je v príkrom rozpore s návrhom na jeho vyhlásenie za CHPP. Projekt predpokladá viaceré cit.: "... náročné stavebno-technické riešenia, o.i. veľké presuny zemného materiálu... výstavbu priestorovo i pohľadovo veľmi exponovaných sústav múrov a schodísk ... výstavbu výhliadkovej terasy so železobetónovou konštrukciou a i...". Podrobnejšie pripomienky k celkovej koncepcii "úprav Hradného vrchu" odovzdal MV SZOPK v rámci pripomienkového konania. Podarilo sa dosiahnuť sériu konkrétnych ústupkov zo strany projektanta a viaceru príslubov, týkajúcich sa terénnych a sadových úprav. Zatiaľ sa nám však nepodarilo presvedčiť projektanta a investora o tom hlavnom, aby nevytvárali na Hradnom vrchu novotvar, ale aby zachovali a umocnili jeho prírodné a kultúrne hodnoty. /Podrobne príloha k zápisnici z 3. V. 84 a 7. XI. 85/.

Pozornosť odborníkov i ochranárov pútajú ďalej i napr.: ďalšie osudy Devínskeho brala /akciu na zastavenie neuváženej stavebnej aktivity v jeho areáli realizovala dobrovoľná ochranárska organizácia v spolupráci so štátou ochranou prírody v roku 1980/, neistá budúcnosť navrhanej rezervácie Bažantnica pri Jarovciach, dôsledná ochrana paleontologického náleziska Sandberg, ktoré je ohrozené nelegálnou ťažbou piesku a vysypávaním odpadov /pred časom dobrovoľní ochranári rozbíjali a odvážali výlev nespotrebovaného asfaltu, ktorým ktorí zalistali dolnú, exponovanú časť lokality/. Stály záujem

si vyžaduje i rezervácia Panónsky háj a Jurský Súr, ktorý je trvalo ohrozený vysychaním /ochranári čistia už viac rokov zanesené, neu-držiavané kanály/. S polutovaním treba konštato-vať, že známa geologicko-paleontologická lokali-ta mariátskych bridlíc je fakticky zničená.

Ak si zrekapitulujeme situáciu prírodného zázemia Bratislavu, možno stručne zhrnúť:

a/ Ide o hodnotné územie, zaujímavé svojou roz-manitosťou. Na území mesta máme: Európsky ve-ltok s "vnútrozemskou delhou" a mäkkými i tvrdými lužnými lesmi južného typu /najsever-nejšie výbežky tohto typu lesa/. Máme tu časť pohoria Malých Karpát so spoločenstvami dubohrabových a bukových lesov, mokradové úze-mia Súru, výbežok Záhorskej nížiny.

b/ Časť prírodných hodnôt bratislavského regiónu je zničená, poškodená alebo ohrozená. Environ-mentálny komplex, súvisiaci s tokom Dunaja, je ohrozený výstavbou vodných diel a ďalšími investičnými akciami, ale i napr. nelegálnej tažbou, skládkou odpadov. Menšie prírodné enklávy ustupujú záujmom výstavby, prevádzky podnikov alebo živoria kvôli nedostatku sta-rostlivosti /Ostrov kormoránov, Ostrov Kopáč, Súr, Bažantnica,.../ Prírodnno-rekreačný poten-ciál Malých Karpát je ohrozený stavebnými zásahmi a trvalým vplyvom emisií. Prírodný systém bratislavského regiónu je, ako už dáv-nejšie upozorňovali odborníci /napr. akademik Mazúr, 1978/ labilný a ľahko narušiteľný. Ne-rešpektovanie hraníc zafažiteľnosti prírodného systému zhoršilo možnosti jeho využívania.

Z toho plynne závažný dôsledok:

Bratislava sa v budúnosti bude môcť čoraz menej spoliehať na svoje prírodné zázemie a o to zodpovednejšie musí, popri krokoch na jeho regeneráciu, pristupovať k záchrane, resp. regenerácií prírodných systémov na svojom vlastnom území.

d/ Príčiny

Príčiny zlého stavu prírodných systémov v Bratislave nachádzame najmä v prístupe organi-zácií, povolaných k ich opatere, v prístupe správ-ných a kontrolných organizácií a v celkovom po-stoji k prírode, odzrkadlujúcim sa v úrovni ria-diacich, výchovných a právnych opatrení.

1. ZARES

Je jedinou inštitúciou zaoberajúcou sa údržbou a tvorbou zelene v Bratislave. Nízku od-bornú úroveň jeho prác ovplyvňuje kádrové zloženie pracovníkov - nekvalifikovaných robotníkov je 2,5-krát viac než kvalifikovaných. Časť zamestnan-cov má zníženú pracovnú schopnosť. Zares má limit na prijímanie fluktuantov /60 zamestnancov/. To všetko spolu s nízkymi platmi ukazuje, aké miesto má Zares medzi inými podnikmi v Bratislave. Do-dajme ešte, že pri vysokom percente zamestnáva-ných žien, nemá Zares škôlku ani jasle. Nemá re-

kreačné zariadenie. Z kádrových príčin v Zarese dodnes nevznikla pracovná skupina, ktorá by sa zaoberala výlučne údržbou a liečením starých stromov v ohrozených historických parkoch, cin-torínoch a pod. Na dosádzanie nemá podnik dosta-točnú vlastnú škôlku, sú nedostatky v strojovom vybavení. Všetko spolu to zapríčinuje niektoré nežiaduce tendencie Zaresu - napr. sklon zakla-dat trávnikové plochy namiesto vzrástlej zelene /nekvalifikovaní zamestnanci ich dokážu udržia-vat motorovými kosačkami/ alebo nezáujem o oše-trovanie korún stromov /zamestnanci nie sú od-borníci a niektorí nesmú pracovať vo výškach/.

2. MSPSOP

Na Mestskej správe pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody pracuje na oddelení prírody päť zamestnankýň. Tento počet zdaleka nestačí na úlohy oddelenia /musia sa vyjadriť ku každému výrubu stromu, ku každému stupňu projektovej do-kumentácie všetkých stavieb vo všetkých obvo-doch, majú na starosti dozor v 7 maloplošných chránených územiach, povinnosť vyhlasovať ochranné režimy pre nové chránené územia vo všetkých kate-góriach, atď./.

K zaistovaniu odborných úloh nemá oddelenie prírody svoj výskum, kym oddelenie pamiatok dispo-nuje 15 - 17 pracovníkmi základného výskumu. Neexistuje žiadna hospodársko-investičná zložka ani skupina technických, resp. robotníckych kád-rov, ktoré by priamo zaistovali údržbu chránených území. Vo vedení MSPSOP nie je žiadny odborník - príroovedec, na rozdiel od napr. Prahy, kde je príroovedec prvým námestníkom riaditeľa. Neexi-stuje žiadna projektová organizácia, ktorá by sa odborne zaoberala ochranou prírody /pre ochranu pamiatok je vytvorený Projektový ústav kultúry/.
e/ Postoj k prírode a zeleni

Prírodné prvky pri výstavbe mesta ustupo-vali i preto, že zákon im neprisudzuje žiadnu nominálnu cenu. Existuje sadzobník, no nie je právna norma, určujúca povinnosť platiť za vy-rúbaný strom. Napr. pri výstavbe komunikácie A-5 stavba bolo vyrúbaných s povolením NVB 26 zdravých líp s priemermi kmeňov 75 až 125 cm. Ak by sa za ne malo zaplatiť podľa sadzobníka, predražila by sa stavba o 4 578 000 Kčs, čo by nutilo investora hľadať riešenie, ktoré by stro-my zachovalo.

- Niet dosiaľ žiadneho postihu za porušovanie koreňových systémov stromov pri rozkopávkach. /Za porušenie kálového vedenia je pokuta 10 - 50 tisíc Kčs/. Rovnako je, zdá sa, nezaká-zateľné zimné solenie chodníkov.
- Nedostatočné je kádrové zaistenie ochrany prí-rody na obvodných NV. Niet ani jedného zamest-nanca, ktorý by sa zaoberal výlučne ochranou prírody, vždy je to kumulovaná funkcia. Pracov-níci nemajú ani základné prírovedné vzdelanie. Tento stav existuje i napriek uzneseniu vlády

SSR č. 27/1982, v ktorom ukladá NVB zabezpečiť primerané budovanie úsekov ŠOP v obvodných organizáciách NV.

- Záujem o ochranu prírody sa nepreniesol do právomoci štátnej ochrany prírody. Jej hlas je len poradný.

Štátnej ochrane nemá vo svojej správe rezervácie a chránené územia. Pravda, pri jej súčasnom stave - ako bol naznačený v predchádzajúcim, by si s nimi neporadila. A tak pretrváva stav, keď majiteľ územia vyhláseného za cenné musí trpieť obmedzenia štátnej ochrany prírody, no nemusí mať kapacity na praktickú údržbu chránených lokalít. Casto preto tieto územia zostávajú územím nikoho.

Nízka je právomoc štátnej ochrany pri vyhľadovaní nových chránených území. Zdihavé administratívne konanie trvá neraz tolko, kolko zánik chráneného rastlinného či živočíšneho druhu. Aj preto má Bratislava málo chránených území. Praha na ploche o štvrtinu väčšej má 10-násobne viac chránených území.

f/ Náprava

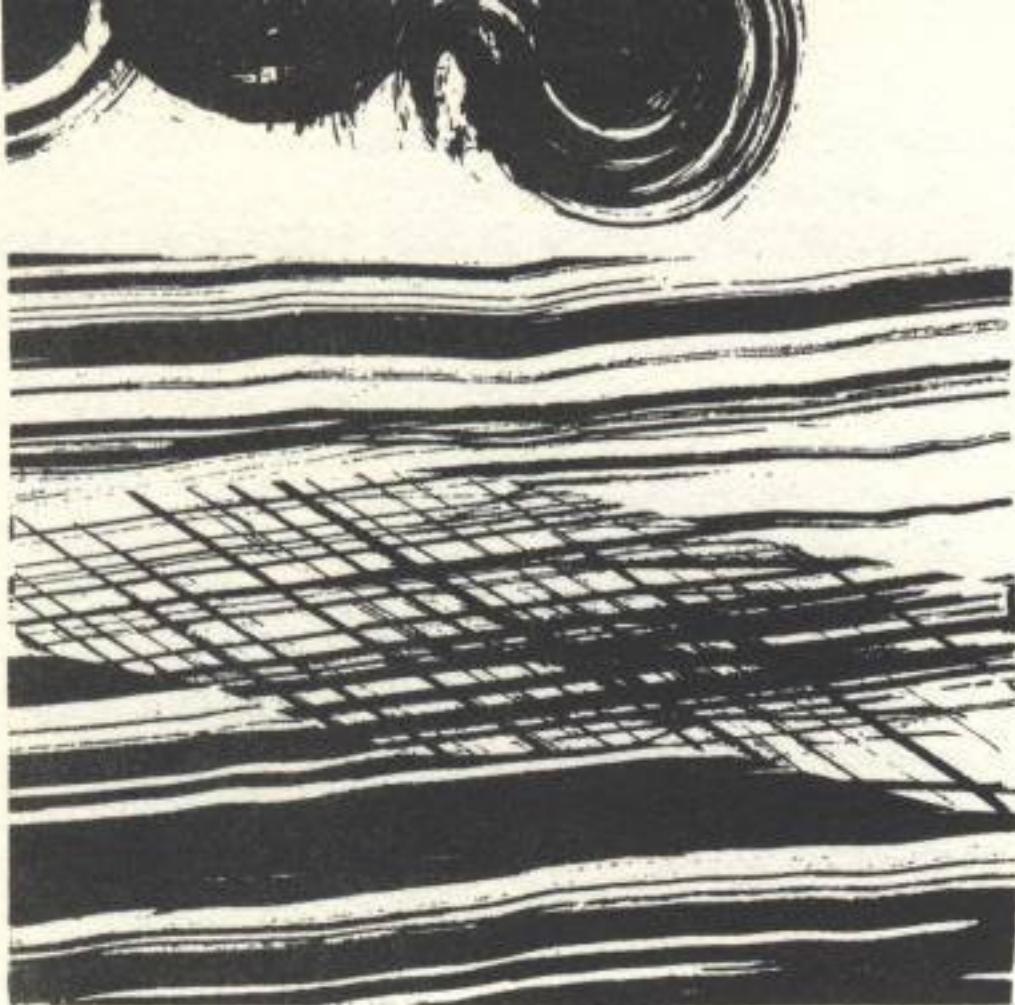
Prírodné systémy, najmä živá príroda, to nemajú ľahké v žiadnom veľkom meste. No poznáme nesmalé klimatické oblasti a priemyselné aglomerácie, kde by sa bez vytrvalej starostlivosti neudržal ani ten najodolnejší strom. A zeleň v nich nechýba. Naše problémy sú teda len relatívne. Niektoré prekážky sa dajú odstrániť zmenou prístupu riadiacich orgánov, iné trvaním na dodržiavaní zákonov a nariadení, ďalšie spoločenskou kontrolou i pomocou. V ďalšom predkladáme návrh opatrení, ktoré by zjavne prospeli situácií prírodných systémov v Bratislave.

1. Technicky dobudovať a kádrovo prebudovať organizáciu ZARES
2. Vypracovať záväzné sadzobníky drevín a právne stanoviť peňažnú povinnosť za povolené výrubu stromov.
3. Podrobniť revíziu všetky stavebné zámery /generely, smerný územný plán, projekčné zámery a pod./, ktoré vznikli v období, kedy sa nedoceňovala hodnota prírodnín. Zhodnotiť ich efektívnosť.
4. Novelizovať zákon č. 1/1955 eb. o ochrane prírody, ako to bolo uložené MK SSR uznesením vlády SSR č. 27/1982.
5. Doplňok uvedeného zákona z roku 1986 /o priestupkoch a sankciách/ nemá doteraz judikatúru, nie sú v ňom jasne odlišené pojmy "poškodenie" a "ničenie". Doplniť a právne vyjasniť.
6. Stanoviť jednoznačne, aby sa prostriedky plynúce na účet NVB z titulu pokút a sankcií používali na účet ochrany prírody, resp. na ochranu a tvorbu životného prostredia
7. Dobudovať ObNV odbornými pracovníkmi s náplňou ochrany prírody v zmysle uznesenia vlády SSR č. 27/1982.

8. Kompetenčne prebudovať i personálne posilniť odd. živ. prostredia na OÚPA NVB.
9. Dobudovať útvar ŠOP na MSPSOP. Pracovníkov vybaviť širšími právomocami. Zlepšiť technické vybavenie a dobudovať primeraný základný výskum.
10. Chránené územia zverovať do správy ŠOP. Vybudovať zložky údržby chránených území.
11. Vytvoriť normy pre valorizáciu krajiny ako takej, kde by bol do ocenenia zahrnutý celý prírodný systém so svojimi biologickými, úžitkovými, psychohygienickými a krajinotvornými hodnotami.
12. Účinne zastaviť doteraz viackrát formálne zakázané solenie v zimných mesiacoch.
13. Využiť existujúce prostriedky na budovanie vzrastlej zelene a to najmä modernými metódami. Naša tlač opísala pomerne nenáročný spôsob, akým v zahraničí presádzajú dospelé stromy prakticky bez strát /Tech. noviny č. 26/1984/. Nedala sa takto dosadiť aj napr. Medická záhrada a iné prázdne plochy v centre?
14. Zahrnuť výuku ekológie, krajinovedy a ochrany prírody do študijných plánov vysokých škôl, najmä tých, ktorých absolventi budú ovplyvňovať dotknuté oblasti /architekti, stavbári/.
15. Vyzvať vysoké školy i výskumné ústavy na území Bratislavu k prijatiu prírodoochranne zameraných úloh v rámci svojho základného výskumu. Za pomoci nár. podnikov, poškodzujúcich zeleň v Bratislave, vytvárať pracovné tímy na urýchленé uvádzanie získaných výskumov do praxe. Vytvoriť podmienky pre masovú účasť občanov na estetickom zazelenaní svojho okolia, využívať pri tom neformálne nedirektívne prístupy, cieľavedome posilňovať lokálne samoorganizovanie obyvateľov, napomáhať vzniku zdravého lokálpatrotizmu a teda identifikácie so svojim prostredím atď. atď.
16. Náprave situácie by pomohla trvalá verejná kontrola umožnená informovanosťou.

OBLASŤ BRATISLAVSKÝCH LUŽNÝCH LESOV

HLUČNOSŤ

Väčší či menší hluk je sprievodným javom ľudskej činnosti, je jej odpadovým produkтом podobne ako plynné emisie, znečistené vody a pod. Podobne ako pri nich je i miera hlučnosti prostredia presným zrkadlom úrovne kvality danej činnosti. Zastaralý stroj je spravidla i hlučným, rovnako zastaralé vozidlo, zastaralá technológia... Podobná úmera je v tých oblastiach, ktorých úlohou je hlučnosť čelit. Keď napr. okná z Dreviny Turany už 12 rokov problematizujú kolaudovanie stavieb chronickým zatekaním, sotva možno čakať, že sa výrobca vysporiadal s otázkou ich protihlukovej izolácie. Podobný stav možno konštatovať v prevádzkach a pri rôznych technických zariadeniach, ktoré sú v bezprostrednej blízkosti bytov. Ak máte relatívne tiché bývanie a jedného dňa ktosi rozhodne, že do blízkosti vášho bytu bude umiestnená transformačná stanica, chladiacie zariadenie pre sklad alebo plynová kotolňa atď. sotva môžete dúfať, že sa myslelo na váš nočný pokoj. Zvlášť nepriaznivým javom je skutočnosť, že takýto prístup k boju s hlučnosťou možno pozorovať i pri nových obytných súboroch.

Opatrenia proti hlučnosti sa ešte stále dôsledne nevyžadujú v projektovej príprave, ani tam, kde je zrejmé, že v obytnej oblasti bude nadmerný hluk. Pri preberaní stavieb sa hlukovej kontrole nevenuje náležitá pozornosť. Pri reštauračných zariadeniach s nočnou prevádzkou, pri športoviskách, kultúrnych zariadeniach a pod. sa tiež málokedy uvažuje ako o zdrojoch hľuku. Napr. v Petržalke sa pri zmenách dopravných koncepcí ocitli bytovky v bezprostrednej blízkosti dopravných komunikácií, /u nás najpoužívanejšie motorové vozidlá LADA, ŠKODA, IKARUS, majú výnimku z normy hlučnosti označenú v technickom preukaze./

iné zasa v blízkosti nového výrobného komplexu Bratislavských mlynov a pekárni.

a) Dnešná situácia

Spolu je podľa priemetu URBIONu v Bratislave vystavených nadmernému hluku 150 000 obyvateľov. Sledovaná je najmä hladina hluku z dopravy, ktorého mapu vytvorili v r. 1987 na Ústave dopravného inžinierstva /príloha 1/. Merania sa vykonali na 462 miestach, hlučová hladina povolená vyhláškou Min. zdrav. 14/1977 bola prekročená v 368 prípadoch /t. j. v 80 %/.

Hlučovú mapu mesta /aj mimo dopravných komunikácií/ vypracovala i Hygienická stanica mesta Bratislavu /1983/. Výsledky ukázali, že na 90,8 % lokalít bol zistený hluk vyšší než 65 dB/A, u 65,3 % lokalít bol hluk vyšší než 70 dB/A. (max. norma je pre obytné súbory 50-55 dB/A, pre školské súbory 45 dB/A a pre zdrav. zar. 40 dB/A)

Rokovanie komisie NVB pre živ. prostredie /15.3.84/ konštatovalo, že nadmerná bratislavská hlučnosť má svoj ekonomický dopad, a to vo zvýšenej práceneschopnosti zasiahnutých obyvateľov. Medzi stupňom hlučnosti a práceneschopnosťou je priama úmernosť. Upozorňuje sa tiež, že okrem strát z nemocenského poistenia a liečenia prichádza tiež k stratám, vypĺvajúcim zo zníženia pracovných výkonov.

Ziaľ, komisia neuvážila straty na zdraví ľudí ako takom, bez ohľadu či sú pracujúci alebo či sú deti, dôchodcovia a pod. Hlučnosť má celý rad zdravotných následkov. Jedným z nich je napr. zvyšovanie krvného tlaku, ktoré potom tvorí základ pre rozvoj známych civilizačných chorôb /najmä chorôb krvného obehu, neurózy, psychických chorôb a iných/.

Treba spomenúť i hluk priamo na pracoviskách. Počet rizikových pracovísk v Bratislave má rastúcu tendenciu. Pracoviská ohrozené pracujúcich hľukom majú z celkového počtu najvyšší podiel - 36,9 % /1986/.

Ako sa konštatovalo na už spomínanom zasadení komisie NVB, očakáva sa, že do roku 1990 nepríde k zlepšeniu. Určité nádeje sa vkladali do zmeny pristávacích dráh na letisku. Dnes, keď sa dráhy zmenili, hlučové mapy ukázali, že hlučnosť zasiahnutých štvrtí sa nezmenila.

Nežiaduce následky hlučnosti sa v Bratislave stále ešte podceňujú. Napr. obyvatelia bytov pri križovatke Bajkalská-Prievozská by sa po dvoch rokoch sťažností iste dočkali nápravy, ak by im do bytov napr. zatekalo. No keďže ide "len" o hlučnosť, ich situácia sa nerieši /viď napr. Več. 5.5.87/. S podobným prístupom sa stretáva každý, kto sa sťažuje na hlučnosť tech. zariadení, ešte menšiu šancu má záujem bývajúcich občanov voči záujmom hluč-

ných priem. prevádzok, trafostaníc alebo komunikácií

Domnievame sa, že je naliehavo potrebné uplatniť v praxi uznesenia rady NVB, týkajúce sa boja s hlučnosťou, rovnako treba vypočuť varujúce hlasy hygienikov, lekárov a odborníkov pre životné prostredie a hlas 150 000 občanov zasiahovaných nadmernou hlučnosťou. Hlučnosti je treba vyhlásiť v Bratislave vojnu:

b) Náprava

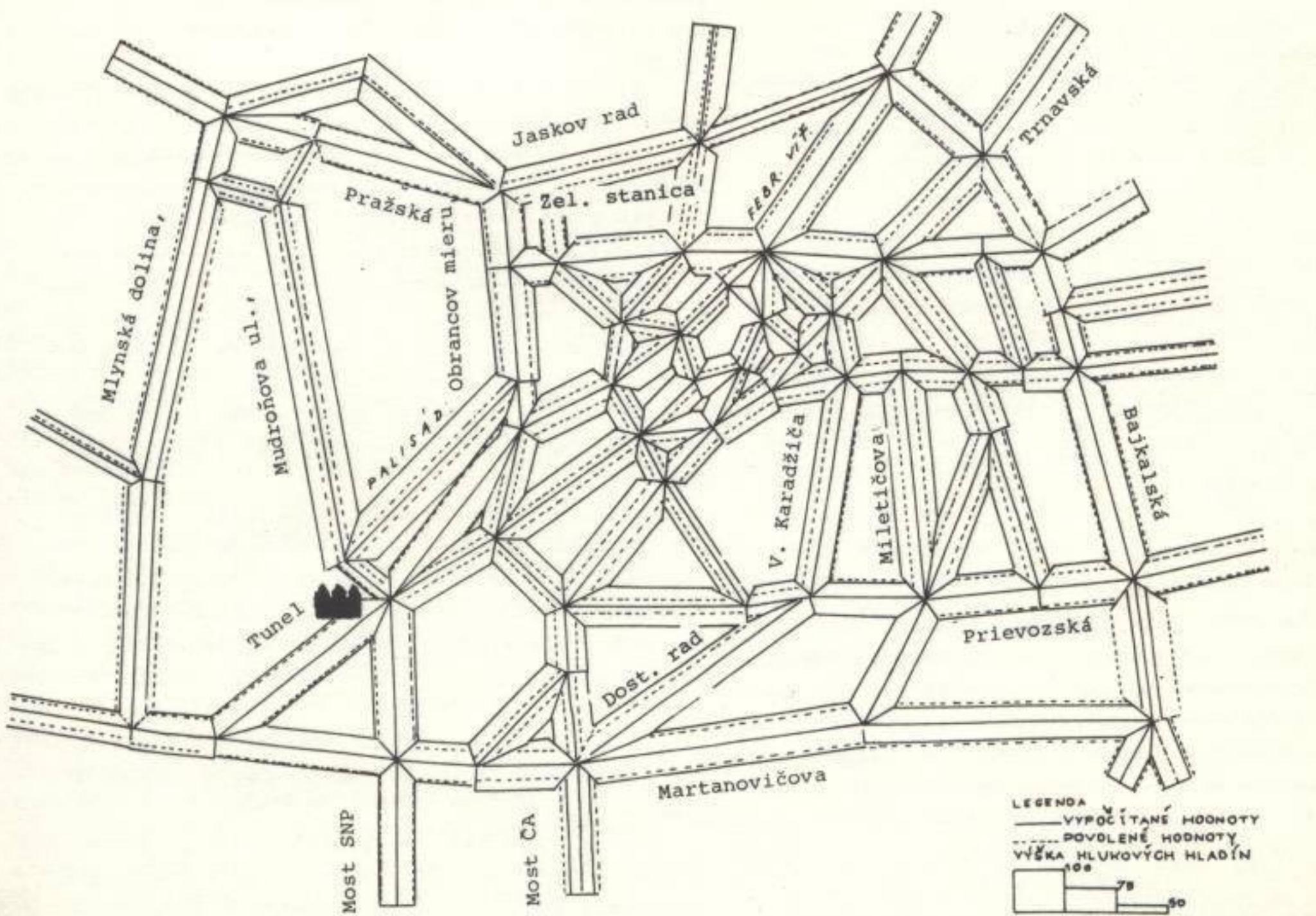
- decízne orgány musia dbať, aby žiadna nová prevádzka či zariadenie nezvyšovali terajšiu hlučnosť obytných súborov,
- urýchlene je treba prikročiť k vyrádovaniu zastaralých a hlučných prevádzok a zariadení, ktoré ohrozujú zdravie pracujúcich, resp. občanov, bývajúcich v ich okolí,
- na frekventovaných dopravných ľahoch zlepšiť priepustnosť dopravy za pomocí najnovších metód uplatniť dôsledne zelené vlny, uplatniť pri riadení dopravy počítačové systémy, ktoré by pri prehustení odvádzali časť premávky náhradnými okruhmi, atď./,
- urýchlene budovať siet trolejbusovej dopravy, najmä na úsekokach, ktoré sú najviac postihnuté hlukom a exhalátmi,
- na týchto úsekokach zastaviť premávku nákladných vozidiel /ich príspevok k hlučnosti je oproti

osobnému vozidlu až desaťnásobný!/

- budovať pešie zóny i mimo centrálnej oblasti,
- vypracovať taký systém postihov majiteľov hlučných prevádzok a zariadení, aby boli k náprave nútení ekonomickými tlakmi,
- ustaviť povinnosť /napr. v rámci zreorganizovanej a posilenej kontroly verejnej čistoty/ kontrolovať a zisťovať zdroje hluku,
- začať s prípravou premiestnenia letiska, ktoré okrem hlučnosti výrazne obmedzuje rast mesta v smere vhodnom pre výstavbu,
- Dodržiavať normy prípustnej hlučnosti pre automobily /najmä nákladné/, ktoré sú v držbe na území Bratislavы. Pri tech. kontrolách vyrádovať staré a hlučné vozidlá z prevádzky a nepovoľovať výnimky.
- vyzvať občanov postihnutých vo svojich bytoch nadmerným hlukom z technických zariadení, aby na tieto upozornili. Premiestňovať hlučné zariadenia, prípadne riešiť zníženie ich hlučnosti,
- do boja s hlukom zapojiť výskumné a vývojové pracoviská ako i závody, výskumné ústavy a vysoké školy.
- zvýšiť podiel zvukoizolačnej zelene na území mesta

ZÁTAZOVÝ DIAGRAM HLUKU, OBLAST CENTRA

BRATISLAVY, VYPRACOVAL UDI BRATISLAVA 1985

RÁDIOAKTIVITA V ŽIVOTNOM PROSTREDÍ BRATISLAVY

Dnešný Bratislavčan je, ako väčšina ľudstva, zasahovaný prirodzenou i umelou rádioaktivitou. Prirodzená rádioaktivita-/kozmické žiarenie, gama žiarenie zemského povrchu, hornín a pod./ je na danej lokalite neovplyvniteľné. Spolu sa takto do našich organizmov dostáva ročne cca 1 mSv /pozri pozn. 1/.

Umelá rádioaktivita - je spôsobená činnosťou človeka.

1. Pôsobenie plynného radonu:

Uvoľňuje sa zo stavebných materiálov /tehla, panel, kameň, škvárobetón/ premenou rádia 226. Vplyv možno oslabiť vhodným výberom stavebných materiálov /resp. používaním iných druhov stavebných materiálov/.

Výberu stavebných materiálov má napomôcť chystaná "Smernica pre zabezpečenie kontroly hladiny prírodných rádionuklidov v stavebných materiáloch pre bytovú výstavbu". Dôležité bude najmä to, či bude smernica dôsledne uplatňovaná a či budú kontrolné orgány vybavené náležitou meraciou technikou, ako i potrebnými právomocami. Ročný dávkový ekvivalent ožiarenia z rádioizotopov stavebných hmôt sa odhaduje na cca 1 mSv.

2. V blízkosti energetických zdrojov vykurovanych uhlím prichádza k uvolňovaniu rádionuklidov: ^{40}K , ^{226}Ra , ^{228}Ra , ^{210}Pb , ^{210}Po , ^{232}Th , ^{228}Th , ^{238}U . Kolektívny dávkový akvivalent z energetických zdrojov /uhlie, plyn/ je cca 2000 mSv na 1 GW_e za rok. Vzhľadom na energetickú spotrebu Bratislavky /najmä priemyslu/ tejto otázke treba venovať zvýšenú pozornosť.

3. Ožiarenie pri diagnostike a liečení zatažuje populáciu zatial najviac zo všetkých umelo vytvorených zdrojov žiarenie. Najväčší podiel na tom má rtg-diagnostika. Pri bežnom snímku plúc dostávame najmenej 0,7 mSv. Pri kontrastnom vyšetrení hrubého čreva je dávka až 12,7 mSv. V priemere na 1 oby-

vateľa pripadá v CSSR z vyšetrení rtg zátaž 0,6 mSv ročne.

Zlepšenie by mohlo priniesť používanie moderných neinvazívnych prístrojov, zvýšenie kvality práce personálu obsluhujúceho rtg zariadenia a najmä uvážlivejšie vyžadovanie rtg vyšetrení.

Súčasná prax v Bratislave /rozsiahle preventívne rtg vyšetrenia, predpisovanie rtg snímkov len pre spresnenie, či ubezpečenie sa o diagnóze/ je v rozpore s odporúčaniami Svetovej zdravotníckej organizácie /WHO/.

4. Ďalším veľkým zdrojom ožiarenia populácie sú pokusné jadrové výbuchy. V roku 1963 /pred skončením skúšok v ovzduší/ bol v Európe rádioaktívny spád, ktorý zatažil každého obyvateľa akvivalentnou dávkou 0,14 mSv ročne. Ročná dávka po zákaze poklesla a v roku 1980 bola 0,02 mSv ročne. Celkovo sa z jadrových pokusov v našom organizme akumulovalo do konca roku 1981 cca 4,5 mSv. Táto dávka tvorí však len 10 % ožiarenia, ktoré cez prostredie a potraviny zasiahne v budúcnosti nás a našich potomkov. /V rádioaktívnom spáde sa uplatňujú najmä dlhožijúce rádioizotopy: trícium s polčasom rozpadu 12,3 rokov, rádioaktívny uhlík s polčasom 5 730 rokov, stroncium 90 s polčasom 27,7 rokov, cezium 137 s polčasom 30 rokov, jód 129 s polčasom 17 miliónov rokov, plutónium 238 s polčasom 86,4 rokov a plutónium 239 s polčasom 24 000 rokov./ Vplyv súčasných podzemných výbuchov na rádioaktivitu prostredia nie je dosťatočne známy a jeho rozsah ukáže až budúcnosť.

5. Vplyv jadrových zariadení v priemysle, vede a technike.

V týchto oblastiach sa dnes zdroje žiarenia používajú v: hladinomeroch, hustomeroch, vlhkomeroch, analyzátoroch, zariadeniach na meranie hrúbky, prúdenia vzduchu, hmotnosti pôdy, zariadeniach na gama-defektoskopiu materiálov, zariadenia na rádioterapiu, elektrónovú mikroskopiu a iné. Zdrojmi ionizujúceho žiarenia môžu byť tiež rtg analyzátor, hlásiče požiarov a zariadenia na kontrolu batožín.

Najväčšími jadrovými zariadeniami sú jadrové reaktory. Ohrozenie tu pramení najmä z odpadov ich prevádzky a z havárií.

Pre Bratislavu je najbližším takýmto zariadením prevádzka jadrovej elektrárne v Jaslovských Bohuniciach /cca 70 km/. Pri havárii nestoja šíreniu aktívnych látok v ceste prírodné prekážky, lokalizácia je pre Bratislavu nepriaznivá vzhľadom na prevládajúce vetry a na smer tokov /spád do Dunaja/. Nie je tajomstvom, že prevádzka našej prvej jadrovej elektrárne nie je bez porúch a menších havárií /pozri napr. Práca 28.5.1987, Bezpečnosť v jadrových elektrárhach/.

Znepokojuje nás, že verejnosti nie sú známe žiadne správy o opatreniach, ktoré sú v Bratislave pripravené pre prípad väčšej havárie v Jaslovských Bohuniciach. Táto možnosť nie je taká nepravdepodobná, v odbornej tlači sa odhaduje hrozba 1 kritickej

havárie /podľa Poissonovho rozdelenia/ pri súčasných 394 reaktoroch na 70 % pravdepodobnosť každých 5,4 rokov.

c/ Bratislavský jadrový reaktor

Ohrozenie zamorenia prostredia jadrovým reaktorom sa má v Bratislave zvýšiť výstavbou školského reaktora v Mlynskej doline. Ide o jadrový reaktor VR-1B s výkonom 1 MW. Zámer už dostal stavebné povolenie. V ďalšom chceme stručne upozorniť na okolnosti, ktoré boli pri voľbe lokality pre tento reaktor zanedbané.

1. Pri ochrane pred nežiadúcim pôsobením reaktora nie je v Mlynskej doline splnená jedna zo základných podmienok ochrany - ochrana vzdialenosťou. Reaktor je situovaný do areálu vysokých škôl, v okruhu 1 km žije cca 30 000 ľudí, v okruhu 2 km asi 70 000 ľudí vrátane koncentrácie nemocničných zariadení na Kramároch.

2. Nevzalo sa do úvahy nebezpečie zemetrasenia. Bratislavský región má seismicitu 6-7 MCS - podľa záväzných predpisov sa v lokalitách s takouto seismicitu nesmú stavať jadrové reaktory.

Hrozba zemetrasenia sa zvýši v období napúšťania vodného diela v Gabčíkove, prípadne i plánovaného stupňa v Rakúsku nad Bratislavou /zemetrasenia sprevádzali napúšťanie nádrží Achloss v Grécku, Hooverovej priehrady v Coloredo, USA, Koyne v Indii, Karibe na Zambezi a nádrže na rieke Drac vo Francúzsku/. Vzhľadom na uvedené by si výstavba reaktora vyžadovala podrobnejší prieskum podložia /tektonické zlomy/ a nákladné protiseizmicke opatrenia, čím by sa značne predražila. Príkladom efektívnejšieho prístupu je premiestnenie výstavby do seismicky bezpečnej oblasti, ako sa stalo nedávno v ZSSR /Literaturnaja Gazeta, 20.1.87 Podgorodníkov M./.

3. Pri voľbe lokality sa neuvažovalo so synergickým účinkom, ktorý vzniká pri akokoľvek malých únikoch žiarenia v kombinácii s bežnými škodlivinami v ovzduší, vo vode a v pôde. Z laboratórnych pokusov vyplýva, že žiarenie mení SO_2 na ovela jedovatejší SO_3 , kysličníky dusíka na kyselinu dusičnú a uhlovodíky na jedovatý peroxyacetylitrát /PAN/. Práve v Bratislave, s jej nadmerným zamorením škodlivinami, sú preto akokoľvek dávky rádioaktivity zvlášť nebezpečné.

4. Lokalita nie je vhodná ani vzhľadom na likvidáciu odpadov. Problém odpadu nie je uspokojivo vyriešený nikde vo svete - o to menej vo vnútri veľkého mesta. Plynné odpady budú hrozbou, najmä za nepriaznivých meteorologických podmienok /inverzia, hmla, dážď/ z nich najmä rádioaktívne vzácné plyny a trícium ktoré nie je možné dostatočne účinne zachytávať. Tieto látky sa viažu na genetický aparát buniek, zvyšujú nebezpečie mutácií a dedičných poškodení. Okrem nich sú nebezpečené rádioaktívne izotopy jôdu, koncentrujúce sa v štitnej žlate. Nebezpečené je tiež pôsobenie rádioaktívnych

aerosolov, ktoré vypadávajú na zem z vlečky rádioaktívnych plynov, z nich najmä plutónium.

Plutónium je najtoxickejšia látka, akú poznáme. Podľa niektorých odborníkov je súvislosť medzi vzrastom rakovinových ochorení plúc a medzi rastom množstva plutónia v ovzduší. Je dokázané, že už jedna milióntina gramu plutónia v dýchacích cestách môže spôsobiť rakovinu a niekoľko kilogramov stačí na usmrtenie celej populácie Zeme.

Pri pevných odpadoch je problematická ich doprava cez mesto. Prípadná havária vozidla prepravujúceho rádioaktívne látky by v uliciach mesta mohla mať tragicke následky. Nie je tiež doriešené, čo s odpadom dovtedy, kým sa vybuduje regionálne úložište v Mochovciach. Otvoreným problémom zostało odstraňovanie kvapalných odpadov. Nízkoaktívne kvapalné odpady majú byť vypúštané do verejnej kanalizácie - čo v žiadnom prípade nemožno považovať za riešenie.

5. Reaktor má obmedzenú životnosť a po jej uplynutí ho treba likvidovať. Celá masívna stavba sa stane rádioaktívnym odpadom. Náklady na likvidáciu reaktora sú cca 50 % nákladov výstavby. V odľahlých oblastiach sa reaktor necháva na mieste - vo vnútri mesta však takéto riešenie neprichádza do úvahy.

Okrem uvedeného by sme cheli upozorniť, že pri vydaní stavebného povolenia na výstavbu školského reaktora v Mlynskej doline chýbali:

1. ekologický rozboj vplyvu prevádzky a likvidácie reaktora na životné prostredie,
2. postup po skončení činnosti reaktora /nie je stanovené, či bude demontovaný, zakonzervovaný a pod./,
3. bezpečnostné rozbory pre prípad jeho havárie /spôsob postupu-evakuačný plán/,
4. presné ekonomicke rozbory, ktoré by preukázali, že predpokladaný spoločenský prínos takto lokalizovaného reaktora nebude menší, než náklady, spojené s jeho výstavbou, ochranou a s opotrebiacimi po skončení prevádzky.

Výstavbu jadrového reaktora v Mlynskej doline preto považujeme za nevhodnú. Táto lokalizácia nie je v súlade s celospoločenskými záujmami - vychovuje snáď len pohodliu úzkej skupiny odborníkov. Upozorňujeme, že pre výučbu študentov je možné použiť simulačné zariadenie, ktoré je nielen bezpečnejšie, ale i nepomerne lacnejšie.

.....

Na záver chceme zdôrazniť, že sledovanie úrovne radiácie základných zložiek životného prostredia a potravín, nie je v Bratislave na žiadúcej úrovni. Napríklad rádioaktívny odpad z nemocníc a výskumných ústavov sa po zriedení /aby splňal požiadavky vyhlášky MZda Min. chemického priemyslu č. 34/63 Zb./, vypúšta do verejnej kanalizácie. Kontrolu si robia inštitúcie samotné.

Domnievame sa, že je načase, doceniť vážnosť

dlhodobých následkov únikov rádioaktívnych látok do životného prostredia - čo v prvom rade znamená, že je potrebné Hygienickú službu Bratislavu vybaviť potrebnou technikou i právomocami.

Zároveň je treba, najmä s ohľadom na rast počtu rôznych jadrových zariadení, zoznámiť verejnosť s možnými rizikami a tiež ju pripraviť na to, čo robí v prípade havárie a rádioaktívneho zamorenia prostredia.

Pozn. 1: Absorbovaná dávka - množstvo energie žiarenia odovzdané látke na jednotku hmotnosti. Jednotkou je 1 Gray /Gy/ 1 Gy = 1 J/kg

1 Sievert /Sv/ je jednotka vyjadrujúca škodlivé účinky žiarenia na živé objekty. Je to vlastne absorbovaná dávka vážená akostným faktorom podľa druhu žiarenia /napr. rtg žiarenie má faktor 1 protóny a alfa častice majú faktor 10, neutróny 3 atď./.

HISTORICKÉ JADRO BRATISLAVY

a/ Vznik SMPR

Historické jadra miest /HJ/ sú súčasťou kultúrneho bohatstva každého národa, sú dokladom historickej kontinuity vývoja miest, estetického a umeleckého prejavu jednotlivých historických etáp, urbanistickej a architektonickej tvorby mnohých generácií.

Z hľadiska dochovanosti bratislavského HJ možno konštatovať, že do skončenia 2. sv. vojny HJ vrátane Podhradia je ešte stále urbanisticky a hmotovo kompaktne zachované, s logickým pre-rastaním do okolitých častí mesta a so zabezpečenou základnou údržbou stavebného fondu.

Situácia sa začína nepriaznivo vyvíjať po II. sv. vojne /2/. Presun majetkových vzťahov v oblasti historických objektov vyvolal dlhodobé zanedbávanie údržby. Neobnovujú sa ani inžinierske siete.

V roku 1954 bola časť územia HJ Bratislavu o rozlohe 46,5 ha vyhlásená za Štátnu mestskú pamiatkovú rezerváciu. V úplnom rozpore s uvedenou skutočnosťou sa zároveň začali pripravovať a realizovať také zásahy do organizmu HJ, ktoré vyústili do nasledujúcich veľkoplošných asanácií:

- na západnom a juhozápadnom okraji rezervácie sa do roku 1969, v priamej i nepriamej súvislosti s výstavbou mosta SNP zlikvidovalo 49 historických objektov a v súvislosti s výstavbou cestej trasy k Mierovému nám. ďalších 75 historických budov. Z kompaktnej, historicky cennej zástavby Podhradia postupne zostalo len niekoľko solitérnych objektov.

Celkove za 33 rokov existencie pamiatkovej rezervácie prišla Bratislava o viac historických objektov, než počas všetkých dovtedajších vojen. Okrem Podhradia zanikli komplexy na nábreží Dunaja, Zámocká ulica a okolie, historická zástavba na Vodnom vrchu, na Primaciálnom nám. /dnes

NVB/. Veľké straty boli i za hranicami rezervácie /Kamenné námestie, Kollárovo nám. Feiglerov dom na nám. SNP, na Októbrovom nám. a iné/

Obnova HJ sa oneskorovala za asanáciami. Inštitúcia MSPSOP vzniká až 16 rokov po vzniku rezervácie, počas ktorých sa v obnove vykonávali len malé opravy. Výnimkou je Hrad. Ako podáva cenné svedectvo kniha Janka Alexyho "Tam ožila sláva", proti likvidácii bratislavského Hradu bolo nutné zorganizovať podpisovú akciu a nebyť zanovitosti Alexyho a prof. Piffala, Hrad by pravdepodobne dnes nestál.

Oneskorovanie obnovy /napr. Pamiatkostav Zilina obnovuje kúrie pri Rybárskom cechu už od r. 1970!/ spolu s naopak príliš rýchlosťou asanáciou zanechali svoje stopy. Menej viditeľné, no rovnako škodlivé je neodborné realizovanie obnovy. Neraz obnova zotrela poškodené pôvodné prvky a tak paradoxne dnes máme skutočne pôvodné pamiatky v tých častiach, ktoré boli málo obnovené /napr. na Kapitulskej ul./. Pri obnove sa omietky bežne odstraňovali bez kontrolných sond, časté bolo zalievanie klenieb, neodborné vymieňanie okien, nevhodne sa inštalovali moderné strešné okná - mizli detaily hist. architektúry, domové znaky, obrazy patrónov, svojvoľne sa menili priečelia ba i situovanie okien /napr. Beblavého ul. Klobučnícka ul., Nálepkova ul., a iné/

b/ Súčasný stav HJ a jeho obnovy

Dá sa povedať, že neblahé tendencie a chyby v hospodárení s pamiatkami pretrvávajú. Nadalej sa asanujú historické budovy, a to neraz i s vynímaním zo zoznamu štátom chránených /napr. v týchto dňoch boli odstrelené budovy vybudované vo vodnej priekope - na Októbrovom námestí. Desať rokov chátrali, ich fasády sa používali ako priestor pre politické transparency. Pokračujú asanácie historických budov a celkov mimo HJ /napr. komplex Obchodnej ul., Vysokej ul./. Zdlhavé dokončovanie a veľká rozostavanosť i dnes zmenšujú fond HJ a ztrpčujú život obyvateľom i návštevníkom. V HJ alebo v jeho kontaktných zónach sa buduje nevhodná architektúra /napr. budova Najvyššieho súdu, Múzea revol. tradícií, podchod pod kláštorom Kapucínov si vynutil asanáciu krídla tejto pamiatky, areál SNR poprie historickú siluetu mesta, nevhodne je lokalizovaná i stavba podzemného archívu atď. atď./.

Podľa Rozboru stavebno-technického stavu iba 43 % budov HJ je v uspokojivom stave.

Prichádza už k prvým samovolným zrúteniam /napr. Kapitulská 6-8, Zámočnícka 4, 6, Zelená 6, 10, Pugačevova ul. a iné/.

Medzi hlavné príčiny znehodnocovania stavebného fondu patrí dlhodobá absencia systematickej údržby. Poškodenou krytinou, porušenými daždovými zvodmi, poruchami v inštaláciách, narušenými omietkami, podmokaním, hnijúcimi odpadmi v pivničiach, na pôjdoch a vo dvoroch nám každoročne

unikajú milióny a najmä nenahraditeľné a neobnoviteľné kultúrno-historické hodnoty. Ďalším z klúčových limitujúcich faktorov obnovy SMPR sú inžierske siete, pričom v prípade kanalizácie minimálna údržba 100-ročných stôk spôsobila, že ich prevažná časť je na konci svojej životnosti a je potrebná jej výmena v celom rozsahu.

Pri vodovode /budovaný 1895 až 1920/ vek, materiál a veľké inkrustácie potrubí spôsobujú mimoriadne náročnú údržbu terajšieho rozvodu, ktorý bude potrebné vymeniť v celom rozsahu. Prevládajúci nízkotlakový plynovod je značne poruchový, a preto je postupne nahradzovaný strednotlakovým. Telefonizácia je nevyhovujúca a vo fungujúcim stave sa udržuje len za cenu rastúcich nákladov. Prevládajúci lokálny spôsob vykurovania sa považuje za všeobecne nevyhovujúci. Sekundárne elektrické siete sú celkovo prestárnuté a podstatne narušené. Stav povrchov komunikácií je z funkčného, estetického i kultúrno-historického hľadiska zväčša nevyhovujúci. Vyššie uvedené nedostatky sa riešia bezkonceptne, a tak čiastkové a havarijné opravy znehodnocujú prostredie HJ.

c/ Obnova HJ

K znehodnocovaniu objektov HJ a k zvyšovaniu nákladov prispieva aj nezvládnutý proces obnovy.

1/ Stupeň rozhodovania

Rozhodovanie o postepe obnovy HJ leží na vedení MSPSOP a na príslušnom odbore NVB. Doterajšia činnosť týchto inštitúcií nedokázala dať obnovu HJ žiadnu koncepciu, oddalovalo sa riešenie tých úloh, ktoré sú takpovediac menej vidieť /kanalizácia, obnova dvorov a zadných traktov,.../. Chýba Komplexný program obnovy, ktorý majú iné slovenské historické jadrá miest.

Nevytvorila sa žiadúca koordinácia a kontrola účastníkov obnovy /systém kontrolných dní s. primátora je zameraný stále len na tri stavby - Wolkrova 6, Nálepkova 19-21 a Jiráskova 9, ktoré sú perspektívne určené na reprezentatívne účely primátora, odboru kultúry NVB a pre občianske obrady. Operatívne porady pre zabezpečenie celkovej obnovy sú neúčinné./

Neuspokojivá je i situácia MSPSOP, ktorá je kontrolórom i investorom stavieb, pričom jej činnosť je NVB hodnotená výlučne podľa výsledkov investorskéj činnosti. Metodická činnosť MSPSOP má nevyjasnené základné otázky /novotvar - kópia - originál/. Pri realizáciach to spôsobuje svojvoľné interpretácie a ubúdanie pôvodných stavebných, drevených i kovových prvkov.

Formálny a slabý je výkon pamiatkového dozoru, funkcia gestora pam. starostlivosti vôbec neexistuje. Neuspokojivé je kádrovo-personálne zázemie MSPSOP. Práca sa javí neatraktívna /nízke platy, malá možnosť pre iniciatívu odborníkov, nedostatočné technické vybavenie/, čo vedie k úniku odborníkov, k feminizácii a k zaostávaniu odboru.

Vedenie podniku sa v problémoch riadi strategiou cesty ľahšieho odporu, neprijíma kvalifikované námitky vlastných odborníkov a ustupuje tlakom rezortných alebo vplyvných osobných záujmov.

Finančná situácia obnovy HJ je charakteristická potešiteľným zvýšením prostriedkov na obnovu /takmer o 100 % oproti minulej 5RP/. Ako majú byť využité? Uvedieme 5 príkladov

1/ Oprava Hradného vrchu /100 miliónov/. Potláča prírodné a krajinárske hodnoty /nahrádza stromy trávnikmi, terén priestoru bude narušený vynútenými betónovými múrmami, zvýši sa množstvo chladných a technických prvkov/. Výstavba zlikviduje archeologické nálezové situácie. Projekty neboli prijaté súťažou, verejnosti boli predložené ako hotová vec.

2/ Archív MB, Eszterháziho palác, Kapitulská 6-8 /92 miliónov/. Nesprávne dislokačné rozrodenutie prinieslo výrub najhodnotnejšieho stromu HJ., zrútenie prednej časti a samovoľné zrútenie vnútornej časti paláca. Výstavba podzemných poschodí ohrozenie stav okolitých budov, dlhodobo obmedzuje využívanie okolia, doprava otriasmi ohrozenie domy na Kapitulskej ul., niekdajšia najtichšia časť Bratislavu sa stala staveniskom a dlhodobo stratila atmosféru.

3/ Múzeum revolučných tradícií /30 miliónov/. Novostavba investičného charakteru z neinvestičných prostriedkov určených na obnovu HJ.

4/ Úplná obnova Primaciálneho paláca /160 miliónov/. Realizuje PKZ Štetín /PLR/. Palác je v dobrom technickom stave, potrebné opravy sa dali realizovať postupne v malých investičných objemoch.

5/ Nálepkova 19-21 + Jiráskova 9 /66 miliónov/. Tieto objekty, podobne ako Primaciálny palác majú slúžiť reprezentácii. Ich reprezentačné interiéry si vyžiadajú väčšie prostriedky než celá obnova objektov.

Vo všetkých uvedených príkladoch mohla byť ušetrená značná časť prostriedkov, ktoré sa mohli využiť k obnove havarijných objektov, kanalizácie a pod. Ak zrátame prostriedky, určené na uvedené stavby, zistíme, že tvoria 80 % z prostriedkov naplánovaných v tejto päťročnici na obnovu HJ! Tu môže vzniknúť podezrenie, že zodpovední činitelia sa zaujímajú o to, aby zverené prostriedky preinvestovali a nie aby ich využili na efektívnu pomoc pamiatkam v HJ. V rozhodovacom procese absentujú súťaže, verejné diskusie, chýba tiež verejná kontrola prac. výsledkov ako spätná väzba rozhodovania.

2/ Projektová a predprojektová príprava

Nedôslednosť a chybnosť vstupných údajov zisťovaných len obhliadkovým stavebno-technickým prieskumom, spôsobuje omyly premietané do projektov. Nedostatočné sú i väzby projektantov, investorov a odborov NV pri zostavovaní plánov

z hľadiska hierarchie pamiatkových hodnôt. Dochádza k nadsadzovaniu rozpočtových nákladov stavieb. Nevyužívajú sa možnosti zjednodušenej projektovej dokumentácie. Bežné je podriadovanie sa i nereálnym požiadavkám investora na úkor pamiatkových hodnôt a na druhej strane projektujú sa max. zásahy do konštrukcií budov, vynútené zastaralou technológiou dodávateľa. Nedostatočne sa využívajú projektové kapacity škôl a iných organizácií /napr. Stavoprojektu/.

V súčasnosti je projektová dokumentácia spracovávaná na 37 objektov HJ. Pri uvážení termínov výstavby a pravdepodobných sklzov stavebných prác je reálny predpoklad, že pred koncom päťročnice bude v HJ rozostavaných spolu 50 stavieb na 25 uliciach HJ. a okolia NKP Hrad.

Pokiaľ ide o projektovanie obnovy inžinierskych sietí HJ, návrh je zatiaľ v stave získania vstupných údajov pre predprojektovú prípravu. Realizácia sa nezačne v 8. päťročnici.

3/ Realizácia

Realizácia sa spravidla začína vystahovaním objektu. Nastáva dlhá prestávka, počas ktorej objekt chátra. / pozri napr. Kapucínska 5-7, Prepoštiská 4, 10, Sedlárská 2 a iné/. Keď sa práce začnú, prichádza k prestávkam pre neúplne spracované alebo nepresné projekty a pochopiteľne pre nedostatky v subdodávkach, zásobovaní materiálom a pod. Prestávky medzi jednotlivými stupňami obnovy, i keď nepríde k výnimočným zádrželom, vyplývajú z nekoordinovanej činnosti jednotlivých zložiek. Napr. dlhými prestávkami medzi sondážnymi a reštaurátorskými prácam prihádzame o veľkú časť umeleckej výzdoby a detailov /vid Wolkrova 6, Prepoštiská 3 a inde/. Stáva sa, že objekty zostávajú otvorené v zimnom období, čo zvlášť staže ich budúcu obnovu /Jiráskova 9, Wolkrova 6 a iné/. Nepriaznivo vplýva i dodatočné menenie konštrukcií domov /Židovská 17, Nálepkova 19-21/.

Celkovo sa stáva, že objekty sa počas prerušovanej rekonštrukcie znehodnotia do horšieho stavu než v akom boli na začiatku obnovy. Práce potrebné na ich obnovu sú potom niekoľkonásobne drahšie, než bolo nevyhnutné.

Venujme krátku pozornosť ďalším problémom dnešného spôsobu obnovy HJ. Jedným z hlavných je neatraktívnosť pamiatkovej obnovy pre stavebné podniky. Pretrváva nesúlad medzi cenou prác, ich časovou náročnosťou a produktivitou pracovníkov, určenou normativami. Následkom je neplnenie úloh na náročných úsekokach stavieb, nízke mzdy, falšovanie výkonov, nekvalitná práca, nedodržiavanie termínov a pod.

Ziadny z podnikov miestneho hospodárstva, ani rezortný Pamiatkostav, nemajú požadovanú skladbu profesí na takej úrovni, aby mohli komplexnú obnovu vykonávať svojou kapacitou. Výstavba sa komplikuje vstupom mnohých subdodá-

vateľov. Nízka úroveň drobnej mechanizácie, neodborní pracovníci - to ide ruka v ruke s nekvalitou práce. K tomu sa druží malá zainteresovanosť na vecnom plnení úloh, jednoznačná preferencia objemového plnenia, nadsadzovanie nákladov, nedodržiavanie záväzných údajov, nekoordinované vstupy reštaurátorských profesí a nedostatok tradičných stavebných materiálov a netypizovaných dielcov.

Jedným z následkov existujúcich ekonomických stimulov u dodávateľských stavebných podnikov je preferencia generálnych rekonštrukcií. Budovy sa nechávajú, pokým si ich dezolátny stav nevyžaduje úplnú obnovu. O takéto zakázky má dodávateľ záujem. Devastáciou objektu však často nenávratne prichádzame o všetky pôvodné detaily a originálne časti.

Celkovo je dnes z 359 budov HJ v realizácii obnovy cca 10 %. Práce investorský zabezpečuje MSPSOP, realizačne BSP, Pamiatkostav Žilina, Prefonta, Staving, výrobné družstvá a pridružené výroby.

Tieto podniky pracovali na území bratislavského HJ i v 7. päťročnici, kedy napriek rastúcim prostriedkom klesol oproti 6. päťročnici počet ukončených opráv 3-násobne. Na túto 8. päťročnicu dostala MSPSOP k dispozícii dvojnásobnú čiastku - 470 miliónov Kčs. Ako sa konštatovalo na zasadaní ObV KSS Bratislava I. /Večerník 22.4.1987/, úlohy v obnove HJ sa neplnia. Do apríla sa preinvestovalo len 12 % uvedenej sumy, čo značí, že práce prebiehali v zhruha polovičnom rozsahu /presnejšie 46,1 %/ než umožňovali pridelené prostriedky.

Využívanie HJ

Napriek rozpracovaniu dislokácie funkcií v HJ v Podrobnom ÚP ŠMPR, schválenom Radou NVB U č. 198 z r. 1988, je stav využívania objektov horší a horší. Dislokačná komisia nevychádzala zo zásady, že treba zachovať bývanie v HJ a posilniť ho na úkor nevhodných prevádzok a zariadení všade tam, kde je to z hľadiska hygieny možné. Pre HJ je charakteristická nadmernosť neviazanej "ostatnej administratívy", ktorá zamestnáva až 41,6 % zo všetkých pracovníkov v jadre /107 admin. inštitúcií/.

Typickým príkladom je nedávne uvoľnenie hodnotných objektov na nám. 4. apr. /secesný dom naproti Maximiliánovej fontáne/ a na Jiráskovej 18 pre administratívu neviazanú na funkcie HJ. Domy prevzali podniky zahranič. obchodu /tentot podnik MSPSOP sprostredkoval poľskú stavebnú firmu PKZ Štětí, ktorá bude o polovicu rýchlejšie, ale trojnásobne drahšie obnovovať Primaciálny palác a PZO KOOSPOL/.

Okrem vysokej miery administratívy nesúvisiacej s funkciami HJ je v ňom nadmerná plocha atraktívnych prízemných plôch zabieraná skladmi /pozri napr. metastázujuče skladky predajne Skla a porcelánu v Zelenej ulici, ešte početnejšie skla-

dy Drogérie, ktoré sú vo viacerých dvoroch na Jiráskovej ulici a iné/.

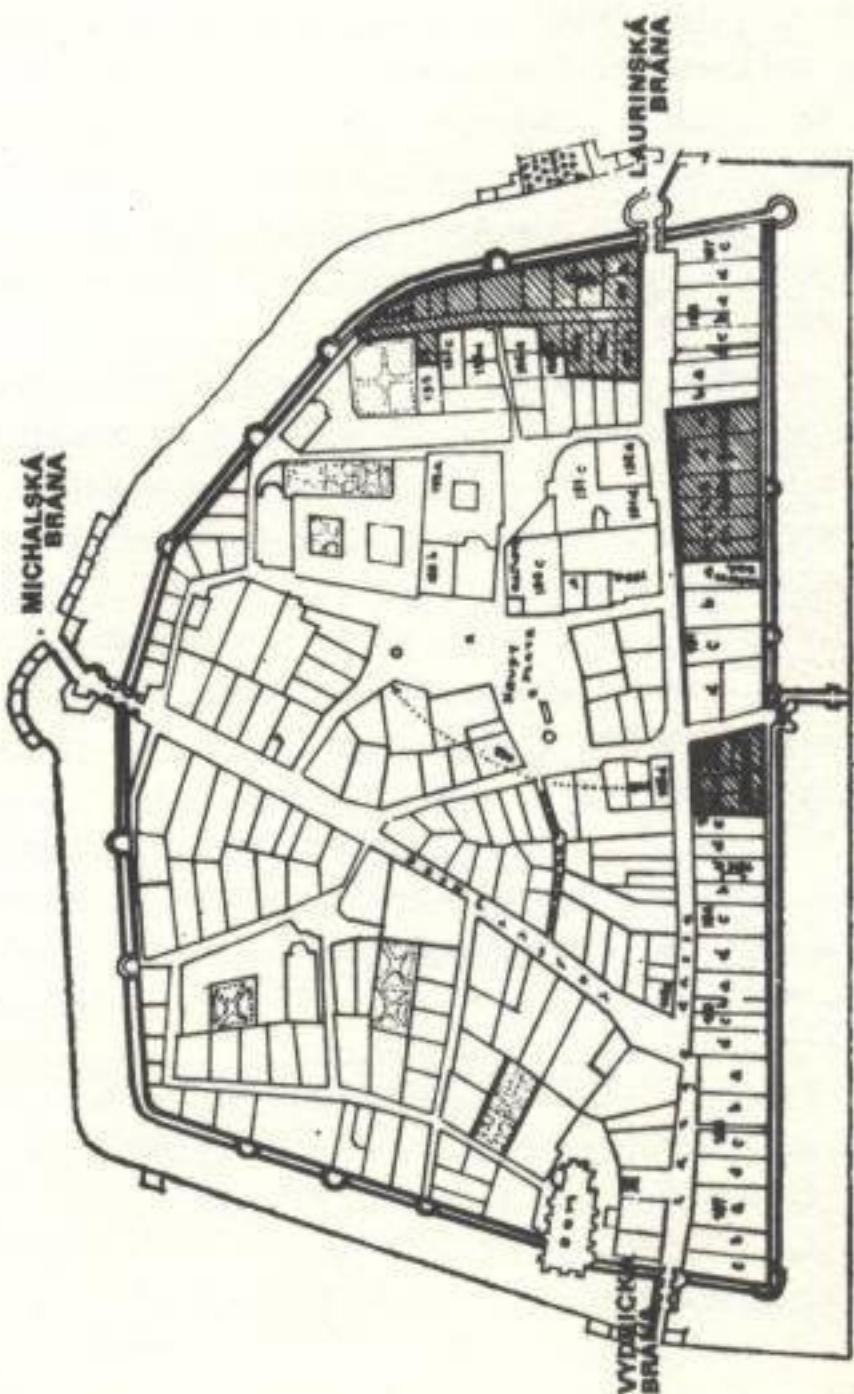
Veľká je i plocha nevyužívaných, resp. devastovaných priestorov /najmä vo dvoroch, v suterénoch a pivničach/, ktorých využitie by mohlo uspokojiť potrebu málokapacitných špecializovaných kultúrnych zariadení /minigaléria, kluby, divadlá a pod./, služieb a pod. Lokalizácia nevhodných funkcií na ľakor obytnej vede k vyludňovaniu HJ. Počet jeho trvalých obyvateľov poklesol voči roku 1970 na polovicu. Ak bude tento trend pokračovať, historické jadro sa úplne vyludní ešte pred r. 2000. To by prinieslo so sebou, ako ukazujú príklady /napr. B. Štiavnice/ degradáciu jeho sociálneho prostredia, výskyt sociálno-patologických javov a celkové chátranie.

Uvedené problémy vo využívaní HJ dosvedčujú, že sa obnova HJ stále vidí len v obnove /múrov, omietok, striech a pod/. Je načasťe tento prístup prekonat a zaoberať sa popri pamiatkovej obnove i obnovou vitálnych funkcií HJ v ich sociálnom, kultúrnom i spoločensko-politickej aspektu.

Treba umožniť, aby sa obnova nášho HJ stala vecou Bratislavčanov /spomeňme si na obnovu HJ Varšavy!. Je nutné umožňovať väčšiu účasť občanov na rozhodovaní, treba prestati s dezinformáciami niektorých "radničných" novinárov. Bratislavčanom je zbytočné nasadzovať ružové okuliare, nepravdivé články ešte nepostavili ani jednu riadku tehál.

Na záver výber z odporúčaných opatrení:

1. Okamžite uviesť do života zásadu systematickej údržby všetkých objektov v HJ, a to jednak vyžadovaním plnenia zákonnej povinnosti užívateľov, jednak využívaním kapacity BSP na havárijné zabezpečenie ohrozených objektov a sietí.
2. Vypracovať komplexný plán obnovy HJ. Definitívne stanoviť tiež lokalitný program ako podklad pre dimenzovanie sietí a funkcií tohto ktorého objektu. V súvislosti s tým prehodnotiť úlohu HJ v organizme mesta s dôrazom na jeho sociálne, kultúrne a mestotvorné funkcie.
3. K predchádzajúcemu - posúdiť a dopracovať projekt zóny HJ /Stavoprojekt/ "Rozpracovanie OPZ SMPR do podrobnejšej mierky".
4. Zastaviť realizáciu rozptýlenej obnovy, zrušiť menovitý plán obnovy, najmä akcií investičného charakteru.
5. Zastaviť prípravu alebo realizáciu akcií, ktoré negatívne ovplyvňujú HJ a kontaktné zóny, najmä výstavbu budovy SNR, Múzea rev. tradícií, Archív mesta Bratislavu.
6. V budúcnosti vzhľadom na doporučenia odborníkov prejsť od rozptýlenej obnovy k obnove celých blokov pri súčasnom obnovovaní inž. sietí.
7. Pri obnove uplatňovať nové prístupy /komplex. racionalizačné brigády, zvláštne odmeňovanie/.
8. Zabezpečiť zmeny ČSN, ktoré majú negatívny vplyv na obnovu HJ.
9. Tažisko projekt. prípravy presunúť na zjednodušenú projekt. prípravu v zmysle vyhlášky č. 5/86 Zb.
10. Angažovať na obnove HJ kapacity vysokých škôl a výsk. ústavov SAV.
11. Zmeniť prístupy vo vydelení plnenia plánov v HJ v prospech oceňovania vecných výsledkov a nie objemových výsledkov.
12. Je potrebné preskúmať okolnosti, ktoré viedli k chybám v hospodárení s pamiatkami HJ, vysvetliť z nich závery a aplikovať ich v oblasti prevencie.
13. Vymiestniť neverejnú administratívnu z HJ.
14. Zastaviť proces vyludňovania HJ a zameriť pozornosť na obnovovanie bytového fondu.
15. Zákonne presne definovať režim v ochrannom pásmi SMPR.
16. Pripájame sa k uzáverom Uznesenia č. 30 Výboru SNR pre NV /19.3.87/ k vládnemu návrhu Zákona SNR o štátnej pamiatkovej starostlivosti, najmä v požiadavkách týkajúcich sa rozšírenia kapacít a plánovitosti výskumu; - dobudovania výskumnej, metodickej a gestorskej zložky MSPSOP; - zavádzania združených investícii; - dodržiavania technologických postupov a odstránenia ohrozenia pam. objektov počas ich obnovy; - ako i v požiadavke zvýšiť pocit zodpovednosti za stav pamiatok v širokej verejnosti.
17. Ziadame prísnejšie dbať o dodržiavanie vyhlášky o povinnosti stavebných organizácií nahlásovať nálezy historickej hodnoty.

CENTRÁLNA MESTSKÁ OBLAST
(mimo SMPR)

a/ Ochranné pásmo SMPR

Je to územie, pre ktoré vypracovala MSPSOP návrh ochranného pásma mestskej pamiatkovej rezervácie. Vošiel čiastočne aj do povedomia odbornej verejnosti, čaká však od roku 1985 na schválenie a vyhlásenie Min. kultúry SSR.

Pre nás, obyvateľov Bratislavu, je to podobne ako územie historického jadra, v prvom rade štruktúra identifikateľná s pojmom "mesto Bratislava". Mimo tento priestor /okrem niektorých špecifických štvrtí/ prevažujú sídliskové a priemyselné štruktúry rôzneho vývoja a kvality, bez niektorých dôležitých mestotvorných prvkov. /Ich obyvatelia sa vyjadrujú "idem do mesta"./

Prítomnosť mestotvorných vlastností a prvkov je spoločným menovateľom tohto územia vymedziteľného /skôr problémovo než exaktne/ touto hranicou: - Hradný vrch, severná strana - Palisády - Moysesova - Fr. Krála - časť Pražskej - Hl. stanica - Dobšinského - Smrečianská - Legionárska - Karadžičova - Dostojevského rad - nábrežia Dunaja až po vyústenie tunela.

Vyjadriť problematiku tejto časti Bratislavu znamená charakterizovať 15 mestských priestorov s rozdielnou a špecifickou genézou, jej kvalitatívnym dovršením, s rozdielnymi vlastnosťami hmotovo-priestorovej štruktúry, funkciemi, významami, najmä však s rôznym stupňom ohrozenia, zničenia a potreby nápravy.

Mestá už v dobách svojho prvotného vývoja nemali svoju podstatu rozvinutú len v časti uzavretej hradbami, ale tvorili jeden organizmus so všetkými ďalšími štvrtami, či už mali mestskú alebo periférnu zástavbu; boli tu celé štvrite súvisiace s výpadovými cestami, majere, špitály, cintoríny, technické a hospodárske stavby. V Bratislave mali mestský charakter Podhradie, neskôr štvrite na sever od hradieb.

V oblasti Panenskej mali majere klarisky, v 17. stor. severne od hradného kopca sa rozkladala rozsiahla Pálfyovská kúria so záhradami a v ďalšom storočí vznikli zachované areály palácov Grassalkovičovho, letného arcibiskupského, Aspremontovho, kláštorov trinitárov, kapucínov, milosrdných bratov a kláštorov s nemocnicami alžbetíniek a Sv. Ladislava. Urbanizmus určila najmä sieť rozbiehajúcich sa ciest - Suché Mýto, Obchodná /pôv. s osadou Schöndorf/, ktorá sa rozbiehala na ďalšie tri vetvy /Radlinského, Steinerova, Zahradnícka/, ul. Čs. armády, neskôr Dunajská. Iné priestory vŕačia za svoju charakteristiku funkciám statickejším - trhové námestia /súč. nám. SNP, Hurbanovo, býv. Rybné/, reprezentačná promenáda /Hviezdoslavovo nám. a pôv. nábrežia /, Urbanizmus tejto časti Bratislavu dovŕšili po polovici 19. stor. komunikácie a priestory súvisiace s dopravnými stavbami - reprezentačná ul. Obrancov mieru, ktorá viedla k žel. stanici, Štúrova i Karadžičova s Dostojevského radom. V tom čase sa oblasť stáva priestorom stavebnej aktivity zodpovedajúcej chápaniu Bratislavu ako vyspelého kultúrneho, priemyselného a hospodárskeho centra tejto časti krajiny s nezanedbateľným významom jeho polohy na Dunaji.

b/ Súčasná situácia

Napriek rozsiahlym stratám má centrálna mestská oblasť ešte stavby, bloky, priestory, ktoré sú čitateľné a identifikateľné, v pôvodnom výraze a zachovali si vysoké kultúrne hodnoty. Vývoj po II. svetovej vojne narušil najmä ich priestorovú väzbu a kontinuitu, niektoré zanikli a ani zdaleka neboli adekvátne nahradené novými štruktúrami. Treba pripomenúť najmä výrazné zásahy v súvislosti s dopravným riešením územia, z ktorých už dnes sa niektoré javia ako predimenzované a v budúcnosti viac-menej stratia pôvodné funkčné opodstatnenie /most SNP - po dobudovaní dvoch ďalších dunajských mostov/, ako aj plošné asanácie celých štvrtí Podhradie, Zámocká ul./ a výstavbu monofunkčných areálov /Čsl. rozhlas/ alebo neadekvátnych stavieb voči svojmu okoliu /O.D.Prior, novostavba Najvyššieho súdu SSR/. Nateraz treba odhalovať kvalitu a logiku pôvodného prostredia, nadväzovať na ňu a zabrániť ďalšiemu ničeniu.

A/ Panenská ul., Konventná ul.

Fragment časti mesta, ktorý svoj kvalitatívny vývoj vyvrcholil koncom 18. a v 19. storočí. Nachádzajú sa tu dva evanjelické kostoly vysokej architektonickej hodnoty Jozefínskeho klasicizmu, obytné a palácové meštianske domy. Objekty na koncoch ulíc priniesli neadekvátné meradlo, ale v podstate nenarušili identitu prostredia. Stalo sa tak až architektonicky rušivým objektom GR Železničného stavebstva. K problému fragmentálnosti tejto časti na južnej

strane sa vyjadrujeme pri priestore B.

Napriek nesporným historickým, architektonickým a vnemovým hodnotám je ohrozená neúdržbou niektorých objektov, nevhodnou sociálnou skladbou nájomníkov, tendenciou využívať objekty pre administratívnu. Sú i zámery odstrániť slohovú zástavbu.

Vyžaduje si jednoznačný prístup ako k súboru pamiatkovo chránenému. Kladne treba hodnotiť prístup uplatnený v Urbanistickej štúdie územia od autorov Ivana Marku a Marty Kropilákovej /Projekt 7-8/83/. Otázna je snaha vedenia mesta uplatňovať aj v tejto cennej polohe bližšie neujasnenú snahu intenzifikácie územia, najmä zvýšenia počtu bytov, aj za cenu narušenia historickej štruktúry

B/ Suché Mýto - Mierové nám., Staromestská ul.

Pôvodne pokračovanie cesty od Michalskej brány predmestskou štruktúrou so známou bránou "Suché Mýto". Na ulici pred trojuholníkovým pôvodným námestím ukončeným hmotou Grassalkovičovho paláca boli mimoriadne hodnotné klasicistické meštianske domy /ktoré vlastným pôdorysom ani nezasahovali do súčasnej križovatky/. Do pestrého /priestorove i funkčne/ pôvodného námestia zasahovali dnes nejestvujúce závery ulíc Vysoká, Drevená, Veterná. Námestie plnilo funkciu dopravnej križovatky, avšak vnútromestského charakteru.

Tento priestor mesta zlikvidovala dopravná stavba "Vyústenie nového mosta SNP", ktorú projektoval Dopravoprojekt na základe štúdie F. Konček, I. Skoček, Ľ. Tittl, v roku 1971. V súčasnosti priestor neplní funkciu mestského priestoru, nie je to námestie ale dopravná križovatka predmestského charakteru. V priestore súč. Staromestskej ulice /mimoúrovňovej križovatky Zámockej ul./ po Mierové nám. bolo zbúraných viac ako 60 domov. Okrem zastávok MHD niet pre obyvateľa Bratislavы dôvodu zdržiavala sa v tomto priestore, slúži len ako priechod medzi dvojma oddelenými časťami mesta. Istou náhradou je len priestor v podzemí podchodu.

Na navrátenie mestského charakteru Mierovému námestiu vypracovalo niekoľko pracovísk štúdie /Stavoprojekt, FA SVŠT a iné/. Predkladajú podobné riešenia ako "Štúdia reparácie" od autorov J. Bahna, I. Matušík /Projekt 7-8/83/. Ich spoločným znakom je rešpektovanie súčasného stavu dopravnej križovatky, dotiahnutie stavebnej uličnej čiary blokov až na jej okraj. Dostavba objektov na Vysokej, Poštovej, Suchom Mýte, Veternej, na nárožiach blokov Palisády-Panenská, Panenská-Konventná, Šmeralova-Zochova, Veterná-Októbrová nám. Návrhy rešpektujú súčasný trend komunikatívnejšej architektúry, uzavretosť uličného priestoru.

Napriek tomu, že sa už v súčasnosti začína pristupovať k realizácii týchto tendencií /ho-

tel Forum, objekty SBD, zväzu poľovníkov, Najvyššieho súdu SSR/ a oproti súčasnemu stavu budú určitým prínosom, treba skonštatovať, že jediným vyhovujúcim riešením by bolo celkové dopravné preriešenie oblasti, napríklad zrušenie komunikácie tzv. Staromestskej ulice, ktorej negatívne delenie kontinuálneho priestoru mesta pôsobí nielen v tejto časti./Celý úsek cesty do podzemia?/ Urbanizmus tohto priestoru by nemal vytvárať cudzí koridor, ale pochopit pôvodnú uzavretosť štruktúry.

C/ Obchodná ul., Vysoká ul.

V súčasnosti, pri neexistencii pôvodnej zástavby Podhradia a Zámockej ul. jedno z 2 posledných hist. predmestí. Najstaršia bratislavská ulica s pomenovaním. Meniaci sa charakter zástavby podľa spoločensko-ekonomických podmienok. Súčasné jadrá väčšiny domov najmenej zo 17. storočia, hodnotné klasicistické objekty, charakteristické vinohradnícke domy, nedocenené priestorové hodnoty dvorov. Napriek polovičnému rozsahu Vysokej ulice a mnohým novým objektom z obdobia funkcionalizmu má oblasť zachovanú identitu priestorov, foriem i funkcií. Od pol. 60. rokov, v období hľadania koncepcie rozvoja ponechaná na "dožitie" svojmu živelnému osudu. Napriek tomu pre obyvateľov i návštevníkov identifikovateľná, velmi pestrás mestská časť s výrazným "géniom loci ". Výhrady voči nej spôsobuje najmä jej zlý stavebnotechnický stav a nekulturnosť priestorov a foriem vyplývajúci z vedomeho ignorovania /obvyklý postup ako presvedčiť verejnosť o potrebe búrania/. Diskusie okolo jej "pamiatkových a architektonických" hodnôt sú prejavom nevedeckého prístupu,

Vítazný projekt z roku 1968 /I. Matušík/ na úplnú veľkorysú prestavbu ovplyvňuje dodnes mnohé zámery a projekty - ŠHA, I. Barta /1982/, ŠPTÚ, S. Svetko /1982/ a ďalšie. Štúdie neponechávajú nič z pôvodnej zástavby,

V roku 1983 sa po prvýkrát v našich podmienkach objavila štúdia s diametralne iným názorom, v ktorej autori zachovávajú sice len asi polovicu predmetného stavebného fondu, ale jednoznačne pracujú s jeho pochopením, rešpektovaním pôvodných významov, merítka, revalvujú hodnoty architektonické, priestorové, funkčné. Územný projekt zóny č. V. kolektívu zo Stavoprojektu - Ivan Marko, Marta Kropiláková, Vladimír Hrdý, Marián Šmotlák. Prekvapivé by boli však finančné a ďalšie vyčísliteľné a nevyčísliteľné hodnoty, ktoré iste hovoria v prospech takého prístupu. Napriek týmto skutočnostiam ohrozujú túto bratislavskú časť mesta nadalej zámery na jej úplnú likvidáciu - Súťaž v novembri r. 1987, Stanica metra v priestore Poštovej ulice.

Územie Obchodnej, Vysokej a Poštovej ulice je v súčasnosti klúčovým priestorom, v ktorom

sa rozhodne, nakoľko dokážeme opustiť doterajšie omyly v ničení mozaikovej štruktúry mestského organizmu a nadviazať na súčasné progresívne svetové trendy v urbanizme a architektúre. Treba presadiť revalvačnú koncepciu vyzdvihutej štúdie /poskytuje priestor aj pre zachovanie ďalších objektov/, ktorej argumentovateľné dôsledky nie je možné ani stručne vymenovať /zachovanie hodnôt pamiatkových, architektonických, pestrosti, identifikateľnosti, kontrastov, materiálov, ušetrenie investícii, praktické fungovanie mesta počas prác, etapovitosť, atraktívnosť, istota výrazových prostriedkov zachovaných architektúr aj v budúcnosti/.

D/ Kollárovo námestie

Priestor za Schöndorfskou bránou sformovaný do nedávnej podoby už po polovici 18. storočia dvojpodlažnou zástavbou. Niveletu pôvodnej zástavby prevýšila novostavba veľkej, ale architektonicky kvalitnej polyfunkčnej budovy Živnostenského spoločenstva /1926/. Za zadnými krídlami domov pribudla v r. 1955 budova Fakulty chemického inžinierstva, ktorá sa začlenila do línie veľkých budov Gottwaldovho nám. - Radlinského.

Až do roku 1983 to bol priestor s charakteristickou atmosférou, architektúrou, zeleňou, funkciemi, pravda, tak ako na susediacej Obchodnej, zanedbaný. Potom došlo k demolácii bloku domov celej jednej strany námestia s nejasnými predstavami/a dodatočným projekt. riešením/ parku, parkovisk a dopravy. Súčasný stav skompromitoval tento čin /proti ktorému však prebehla už pred ním dosť intenzívna iniciatíva/, ani najjednostrannejšia z charakteristik sa nevyriešila, priestor nemá perspektívu takých kvalít, ktoré by nahradili zničené hodnoty: kvalitná kulisa budovy Cht.Fakulty nebola komponovaná na diaľkové pohľady ale do úzkeho prieschodu, ostrov obtekany hustou dopravou nemá zmysel pre pobyt chodca, zvyšok pôvodnej zástavby na JZ strane nemá merítkové a priestorové dopyvedanie na druhej strane námestia, ohrozený je prestavbou blokov Obchodnej ulice.

Ani najradikálnejšie návrhy na prestavbu /Obchodnej ul./ nikdy neuvažovali s takto otvorenou plochou námestia, vždy nahradzovali demolovaný blok, novým, rovnakého pôdorysného rozsahu. Jediným riešením Kollárovho námestia je jeho vrátenie do pôvodnej mierky a reči architektúry i prostredia. /Jeho dotvorenie nevylučuje park./

E/ Nešporova, Zochova, Palisády, Šulekova, Mateja Bela, Sládkovičova, Gunduličova, Tolstého, Lermontovova, Krížkova, Obrancov mieru, Leškova, Čajkovského

Územie mesta, pôvodne s vinohradmi a záhradami, s cestami do nich a popri palisádovej ohrade. V 17. a 18. storočí letnými sídlami Pálfyov-

cov, Grassalkoviča a arcibiskúpov dostalo znak reprezentačného bývania spojeného s prírodou. Do polovice 19. stor. sa táto charakteristika stala žiadánou aj pre širšie vrstvy Bratislavčanov /doba romantizmu/, a tak vznikajú obytné stavby vysokej kvality a štandardu, súčažiace efektným a čitateľným architektonickým stvárnením exteriérov i vstupných priestorov, širokým registrom prvkov a kombinácií obdobia historizmu, pseudoslohov eklektiky i nastupujúcej moderny. V súčasnosti je už podstatná časť objektov pamiatkovo chránená, údržba bytového fondu je kameňom úrazu tak, ako v iných častiach mesta.

Funkcia bývania v tomto priestore neustupuje, naopak bratislavčania si dobre uvedomujú, aký je rozdiel medzi bývaním v týchto štvrtiach a na sídliskách.

Nateraz nie je ohrozený vo väčších celkoch, ale hrozí mu bujnejúce využívanie objektov pre administratívu, čím sa ničia interiéry i ľudská príslušnosť priestorov. Miznú mimoriadne cenné remeselné detaily - stolárske, kováčske, sklárske. Potrebná je preto inventarizácia a dokumentácia, zintenzívniť pamiatkársky prístup.

F/ Blok pod Hlavnou Stanicou

Priestor medzi Malinovského ulicou /línia barokových zemných opevnení - šancov/ a násypom železničnej trate. Kompozičnou osou štruktúry je Karpatská ulica. Nachádzajú sa tu ulice s rôznorodou zástavbou - od prízemných predmestských rodinných domov až po viacposchodové bytové domy kvality funkcionalizmu. Na Železničiarskej ulici sa nachádza súbor štvorpodlažných domov železničiarskej kolónie, jednej z posledných zachovaných bratislavských robotníckych štvrtí. Väčšinu ostatných štvrtí sme zbúrali v posledných 20 rokoch. Napriek pôvodnej skromnosti môže byť toto bývanie po istých úpravách kvalitnejšie ako súčasná výstavba /napr. akcia Žižkov v Prahe/. Historickému prostrediu robotníckej triedy sa venuje istá pozornosť v iných kultúrnych krajinách už dávnejšie, v poslednom čase aj pamiatkové orgány nášho mesta presadzujú jeho ochranu /napr. Trnávka/. Ostáva len dúfať, že u nás toľko účelu nebude slúžiť iba honosný nový palác pod hradom s fotografickou dokumentáciou.

Riešeniu prostredia v opisovanom bloku, aj keď nutnosť určitej prestavby je pri zriadení novej stanice nesporná, by bolo potrebné venovať väčší priestor a čas. /Prečo neprebehla urbanisticko-architektonická súťaž na riešenie stanice?/ Jeho kvality sú v pestrosti štruktúry, vyhodnotiť by sa mala hustota bývania a ekonomika prestavby.

G/ Mýtna, Radlinského, Steinerova, Zahradnícka

Staré lúčovite sa rozbiehajúce cesty z mesta. Vo svojej vonkajšej časti /od línie nový rozhlas - Americké námestie/ dostali ešte v dobe predpriemyslového stavebníctva solídnu obytnú architektúru rešpektujúcu ulicu, blok, tradičné

komunikácie, vybavenosť v prízemí, zrozumiteľný konštrukčný a tvaroslovnyj aparát. /Cítime sa na nich "v meste"./ V dolyku so staršou zástavbou, bližšie k historickému jadru sú ulice Mýtna a Radlinského silne poznačené prechodom z predmestskej drobnej architektúry k solitérne sa chovajúcim monumentálnym stavbám, vlastne tiež predmestského typu.

Tejto časti mesta venujeme ešte zvláštny komentár. Skutočnosťou asi zostane, že tejto časti Mýtnej a Radlinského ulice nemožno vrátiť mestský intímnejší charakter, bude to priehodný koridor, kontrast s priateľou mierou identity. Ulice Steinerova a Záhradnícka naopak sú istým prehodnotiteľným vzorom, ako sa nedávno ešte riešila mestská štvrt, s rešpektovaním silnej dopravy, ale aj so sieťou obchodov a s hodnotným bývaním v blokovej zástavbe.

H/ Ul. Čsl. armády, Dunajská, Červenej armády

Ulice niekdajšieho špitálskeho a dunajského predmestia. Prvej z nich meradlo určili špitálne kláštory Sv. Ladislava a Alžbetíniek, ukončenie typický letný palác Aspremontov. Na Dunajskej sa nachádzali obytné mestské i palácové domy. Ul. Červenej armády vznikla koncom 19. storočia na mieste dunajského rameňa, má teda pomerne novú architektúru, problémom patriacu do časti J. V dolyku s predhradbovým trhovým námestím existovalo zaniknuté Kamenné námestie. V týchto priestoroch bola cenná mestská architektúra, ktorá sa už v medzivojnovom období začala nahradzovať veľkomestskou zástavbou nesporých hodnôt. Postupná demolácia Kamenného námestia a nie práve mestského objektu kasárni umožnila výstavbu komplexu OD Prior, hotela Kyjev, budovy ministerstiev

V istom zmysle sa stali pre Bratislavu identické, azda pre svoju agresívnu výlučnosť, iba s fažkostami umožňujúcu dotvoriť priestor okolo nich. Možnosťou doplnenia zástavby až po pôvodné uličné čiary sa zaobrá napr. študijná úloha ZSA /autor A. Görtler/. Do uličného interiéru komponované novšie realizácie objektu Omnie a plán. Slovkoncertu na Dunajskej ul. /do priestoru súč. demolácií/ sotva prispejú k hodnotám týchto priestorov. Lepší design objekt banky oproti vyústeniu Rajskej ulice si zase výlučným spôsobom vyhradzuje právo na samostatnosť do vnútra bloku, bez možnosti pristavania

Treba odhalovať a chrániť zvyšné cenné objekty /historizmus, secesia/, ktoré v súčasnom trende vývoja architektonického jazyka je možné rešpektovať a povýšiť.

Je nutné oceniť prístup k obnovám objektov na ul. Červenej armády, pretože takýto prístup pred 30. rokmi by bol uchránil Bratislavu od väčšiny plošných asanácií a výstavby nehodnotných novostavieb. Pri prestavbe Dunajskej ulice je potrebné viac rešpektovať zachované

štruktúry ako za každú cenu chcieť jej "veľkomestský" charakter.

I/ Duklianska, Cintorínska, Cukrová, Sasinková, Moskovská, 29. augusta

Časť mesta s menšou mierou historizujúcich objektov, s nedocenenými kvalitami architektúr a ich detailov, len o málo zaostávajúcich za hodnotami blokov okolo ul. Obrancov mieru. Zvláštnu atmosféru "sveta pre seba" dotvára priestorová väzba s historickou zeleňou Ondrejského cintorína. Medickej záhrady i úsekmi uličnej a vnútroblokovej zelene, tradičných krčiem /nemyslíme pochopiteľne úpravu Starej sladovne "nadmestského významu"/. Prostredie bude ohrozené intenzifikáciou centrálnej mestskej oblasti. Treba zinventarizovať a chrániť hodnotné objekty, ako aj ich remeselné detaily; zvýšiť záujem o štúdium a tvorivé prispôsobenie sa riešeniu nových či upravovaných zásahov. Zvažovať objektívne, hodnotové, ekonomicke argumenty pri jednostranných prepočtoch o hustote "plánovaných" prestavieb. Počítať s vyhlásením pamiatkovej zóny podľa nového pamiatkového zákona, rovnako ako vo väčšine uvedených priestorov.

J/ Suvorovova, Bezručova, Lomonosova, Klementsova, Gajova, Leninovo nám.

Ulice, ktoré vyrástli na bývalom ostrove Grössling. V pravidelnej uličnej sieti sa tu vybudovali reprezentačné, veľké objekty od našich významných medzivojnových architektov, priestorove, tvaroslovne i materiálovovo nápadité, rešpektujúce ulicu, blokovosť, mestský interiér. V uliciach sa nachádza hodnotná zeleň. Inšpirujúca ukážka architektonicky pestrej štruktúry, protiklad nepostihnutelného priestoru tzv. sídliskovej štruktúry; zázemie rušných ulíc.

Hodnoty ohrozuje nateraz zlé zaobchádzanie s pôvodnými detailami, rozsah možných demolácií v súvislosti s rozsahom podzemnej rýchlodráhy zatiaľ zodpovedne nepoznáme. Azda pomôže, že časť objektov je pamiatkovo chránená.

K/ Gorkého, Jesenského, Stúrova, Šafárikovo nám.

Priestory, ktoré sa na začiatku nášho storočia dostali do ohniska zárodkov veľkomestskej reprezentačnej výstavby - kompozičná os vstupu do mesta od mosta cez Dunaj a pokračovanie veľkorysej promenády dnešného Hviezdoslavovho námestia. Nachádzajú sa tu stavby slohové, z obdobia historizmov, secesie, eklektiky, monumentalizmu i funkcionalizmu spoločnej významovosti - obytné a administratívno-reprezentačné, v duchu blízkych metropol na Dunaji, neskôr už od našich významných medzivojnových architektov.

Časť mesta s intenzívnym charakteristickým funkčným využitím, zatiaľ bez zámerov na porušenie jednoty štruktúry. Ako aj v iných "neohrozených" častiach mesta dochádza i tu k devalvácii a nepochopeniu prvkov architektúry a prostredia - ob

klad objektu Luxor priemyslovými profilami, výmena pôvodného interiéru v Státnej sporiteľni. Kladne možno hodnotiť /aj keď neúplný/ pamiatkový prístup k domom na Šafárikovom nám.

L/ Priestory okolo hradného kopca a nábrežia
/Arm. g. L. Svobodu, Rázusovo, Vajanského,
Fajnorovo/

Bratislava a Dunaj. Rieka, mesto, hrad - schéma platná pre väčšinu historických sídiel v Európe. Jedinečná veľkým meradlom rieky a hradu, teraz smutne ojedinelá úplne prerušenými väzbami týchto troch fenoménov, najmä pre toho najpovolanejšieho - vlastného obyvateľa. Historické pohľady, plány i fotografie z nedávnej doby dokladajú ulice, rady domov bezprostredne na nábreží, tri kilometre kontaktu, z ktorého zostalo len niekoľko metrov na Gondovej a Fajnorovom nábreží. Nevyhnutná komunikácia do západných častí mesta sa začala stiesneným priestorom podhradia budovať ešte pred II. svetovou vojnou, sčasti násypom na brehu, takže nedošlo k väčšiemu úbytku stavebného fondu Podhradia a vytvorila sa veľkorysá pobrežná promenáda, ktorá má nevhovujúce prostredie až súčasnej hustou dopravou. Oddelenie architektúry mestského prostredia od Dunaja pokračovalo aj ku stredu mesta. Novostavba hotela Devín, okrem mierky už vedome prípravovala súčasnú vzdialenosť linii širokej priebežnej komunikácie.

Iným rovnako bolavým problémom je strata stavebného fondu mesta v kontakte s hradným kopcom a západnou stranou stredu mesta na území, ktoré je od r. 1954 vyhlásené za pamiatkovú rezerváciu. Skutočnosťou je, že zlý prístup a údržba, ako aj sociálna skladba štvrti Podhradia, má svoj pôvod už v prvej polovici 20. storočia. Cez nános ľudských problémov si mälokto uvedomoval hodnoty tejto štruktúry - historickosť, výtvarnosť, úžitkovosť, stavebného a priestorového fondu, väzby k rieke, k hradu, k reliéfu terénu a celému paletu hodnôt jednoznačne nenahraditeľných. Domy postupne padali a už od 40-tych rokov sa objavovali štúdie na úplné prestavanie priestoru, čo sa nerealizovalo len z technicko-ekonomických dôvodov. Osud nielen samotného bytového fondu, ale napokon aj logiku priestoru totálne zmenila novostavba visutého mostu SNP v rokoch 1967-1972 /GP-Dopravoprojekt Bratislava/. Jeho dopravné vyústenie, zasiahlo do tretiny historického jadra a vlastne delí na dve časti MPR - európsky unikát.

Táto doba zaznamenala aj prvé prejavy nesúhlasy a varovania od osobnosti nášho kultúrneho sveta /A. Matuška, J. Alexy, J. Lichner/. Až strata tohto priestoru, ktorá zasiahla štruktúru Bratislavu v jej najosobitejšom mieste, vychovali časť kultúrnej verejnosti ku konceptnejšej kritičnosti a vedomiu súvislostí. Sú výkričníkom aj pre technikov, pretože ani jednostranné úlohy dopravy a ďalších urbanistických príslušcov sa nesplnili uspokojivo.

Pestované fragmenty Podhradia pripomínajú prirodzené rozpaky ako nahradiť zničenú štruktúru. Ako sa to reálne dá prenecháme na úvahu technikom, projektantom. Ako obyvatelia Bratislavu vieme z prirodzených zákonov narabania s hodnotami, ich chovaním sa v štruktúrach a systémoch že bez odstránenia nemestských prvkov - hmoty a priestory diaľkových komunikácií - nie je možné obnoviť mestskú štruktúru tohto priestoru. Povýšením hodnôt kontaktov, merítok, komunikatívneho prostredia sa nemôže javiť utopiu ani myšlienka znovupostavenie Podhradia. Myšlienka dostať nábrežnú priejazdnú komunikáciu pod úroveň terénu zaznela dokonca aj na tvorivom seminári mladých architektov v Moravanoch /Večerník 26.6.1987/.

H/ Hviezdoslavovo námestie a priestory okolo SNG a Reduty

Problematika priestorov okolo budovy SNG je spoločná s predchádzajúcou časťou. So zvýšenou pozornosťou budeme sledovať zámery rozšírenia Slovenskej filharmónie, ktoré sa budú týkať Palackého a Fučíkovej ulice. Trend polyfunkčných domov na Palackého a Fučíkovej ulici, ktoré nahradili nie nehodnotné objekty z 18. storočia môžeme hodnotiť kladne, pretože boli realizované so snahou vytvoriť hodnoty v niektorých parametroch väčšie. Zatial nemožno tušiť možné zámery, ktoré ohrozujú kvality Hviezdoslavovho námestia. Obnova komplexu hotela Carlton by mala rešpektovať jeho niektoré interiérové kvality. Prejavom nekultúrnosti je nateraz nevyžitý a chátrajúci objekt Majláthovského fotografiu vedľa kostolíka Notre Dame /múzeum starých fotografií Bratislavu?/.

N/ Námestie SNP a časť Poštovej

Ukážka priestoru a štruktúry, v ktorej pôvodnú zástavbu už z väčšej časti nahradili novostavby. Dialo sa tak na istej úrovni kvality, rešpektovania hmotových a priestorových dimenzíí, preto je to priestor s nepochybou historickou a mestskou identitou. Opravami /pešia zóna a vybavenosť/ stúpla hodnota priestoru dolnej časti Poštovej a zákitia za pamätníkom SNP.

O/ Priestory monumentálnych stavieb

Zvláštne postavenie majú v priestore Gottwaldovho námestia, kde už historicky boli vytvorené podmienky priestorové i hmotové /letný arcibiskupský palác/. Skutočnosťou však je, že po kvalitných architektúrach budov - "starý budovy SVŠT" a Pošty - postupne sa devaloval architektonický jazyk až k priemyselnosti výškovej budovy StF SVŠT. Charakteristický a tradičný je aj dialóg veľkej hmoty Aviônu a blumentálskeho kostola. Celkove /nie bez výhrad/ možno priпустiť medzi intímnejšími štruktúrami priestor s kontrastnými dimenziami /etika vynucovanej výlučnosti budovy rozhlasu je však v mestskom prostredí neprijateľná/.

Problém zintímnenia takýchto priestorov je poučný najmä na zrealizovanej úprave Gottwaldovho námestia, ktoré má koncepciu barokovej záhrady príliš diktujúcej človeku, bez pohody v priebežnom pohybe, či posedení v akomkoľvek počasí.

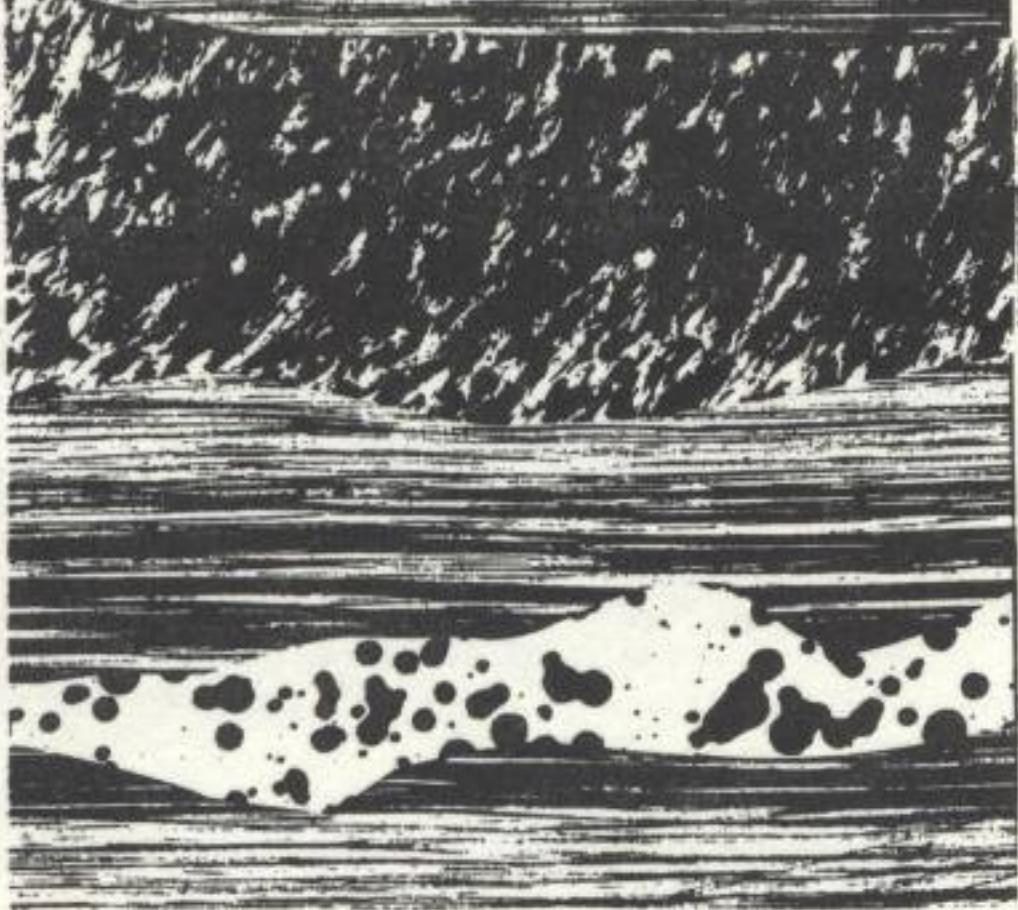
Záver

Zachovať sa kultúrne k mestu, jeho priestorom, architektúram a k všetkým neúplne vymenovateľným hodnotám, je nateraz obrovský problém aj v časti inštitucionalizovanej ako historické jadro. Centrálna mestská oblasť so svojou historickou štruktúrou sa nás týka rovnako bytosne, a preto sa nemôžeme uspokojiť len s momentálne reálnymi riešeniami, ale treba vedieť o hodnotách, ktoré sa musia zachovať alebo obnoviť. Či sa tak bude diat konzervátorsky alebo "tvorivo", vždy sa musí povýšiť zákonitosť štruktúry, prípadne ju rehabilitovať /časti B a L/. Doterajšia práca projektantov väčšinou sledovala výlučné postavenie ich architektúr, čo je prejavom protispoločenského myslenia a následky nesie celá štruktúra /budova SNG, rozhlasu, Prioru a spol., administr. na Dunajskej, most SNP, Suché mýto, výšková budova Incheby, atď./ Existuje zázemie architektov, ktorí "sa nechovajú v meste ako v pustej krajine" a ich návrhy /napriek diskusiám okolo súčasného jazyka architektúry a dodávateľským realitám/ nedevalvujú hodnoty, ktoré ešte presnejšie budeme definovať v budúnosti. V súčasnosti musí ísť o to, aby sa vytvorili reálne možnosti aspoň pre otvorenú diskusiu o koncepcii urbanizmu Bratislavы. Nie je možné, aby po desaťročia pretrvávali anachronické tendencie v oblasti tvorby mestského prostredia, ktoré negujú kultúrnu zakotvenosť obyvateľa v historickej štruktúre a snažia sa mu nanútiť prostredie čisto utilitárne alebo vytvorené na základe neživotných predstáv "papierového" urbanizmu. Tým by sa snáď vytvorili isté teoretické predpoklady pre harmonické riešenie budúnosti nášho mesta.

SITUÁCIA OBCHODNEJ ULICE V URBANISTICKEJ ŠTRUKTURE STARÉHO MESTA:

- Súčasná zástavba Obchodnej, Vysokej, Drevenej a Poštovej ulice
- Jestvujúce uličné bloky bývalého Ferdinandovho mesta
- ▨ Urbanistická štruktúra štátnej mestskej pamiatkovej rezervácie
- *** Vymedzenie kompaktných historických urbánnych útvarov
- xxxx Plošná osadenosť od začiatku 20. storočia

AGLOMEROVANÉ OBCE BRATISLAVY

a/ Situácia

Pre región Bratislavu bola a zostáva príznačná poloha na rozhraní a zároveň kontakte, prenikaní sa a vzájomnom ovplyvňovaní značne kontrastných orografických celkov /Karpaty, predhoria Álp, Podunajská nížina, Záhorská nížina, Moravské pole/ historických mocenských útvarov, politických blokov, etník kultúr rôznych proveniencí od románskej cez slovanskú, germánsku, uhorskú, otomanskú ... Región Bratislavu na sčasti pomyselnom, sčasti reálnom rozhraní i kontakte východu a západu, severu a juhu, na križovatke v námnych obchodných cest, pri výhodnom brode cez európsky veľtok, ktorý ju opäť oddeluje i spája so svetom. Takáto prirodzená pestrosť znásobená ešte umelými politicími, sídelno-lokalizačnými a administratívnymi rozhodnutiami, nemohla sa neodraziť v rôznorodosti národností tvoriacich spolu akési svojrázne bratislavské etnikum, rovnako aj v pestrosti osídlenia vidieckeho zázmia mesta.

Vidiecke súdla, ktoré dnes tvoria /pokiaľ neboli asanované/ súčasť Veľkej Bratislavu, boli a sčasti i sú obývané obyvateľstvom slovenskej, maďarskej, chorvátskej, nemeckej a po roku

1918 aj českej národnosti. Tieto prislúchajú nielen k viacerým národnostným skupinám, ale patria aj do viacerých etnografických oblastí so špecifickým charakterom tradičnej regionálnej kultúry.

V regióne Bratislavu sa z tohto amalgámu ľudí a kultúr vytvorilo napokon jedinečné materiálne, sociálne a kultúrne prostredie.

Jedným z typických znakov extenzívneho rozvoja Bratislavu je pripájanie okolitých obcí k intravilánu mesta. Je to proces typický pre mnohé industrializované mestá. V našom sa preasadil najmä v dvoch etapách - po r. 1945 a po r. 1968.

V 40. rokoch boli pripojené: Karlova ves /založená 1786/, Devín /864/, Dúbravka /1557/, Lamač /1540/ Petržalka /1225/, Prievoz /1291/, Rača /1296/, Vajnory /1237/.

V 70. rokoch nasledovalo Čuňovo /1232/, Devínska Nová Ves /1539/, Jarovce /1208/, Rusovce /1208/, Podunajské Biskupice /1254/, Vrakuňa /1279/, a Záhorská Bystrica /1314/.

Ak by sme dokázali využiť svojráz týchto historických obcí, mala by Bratislava pestré kultúrne zázemie, ktoré by jej mohli závidieť mnohé európske veľkomestá.

Prakticky všetky historické jadra aglomerovaných obcí majú jedinečný pôdorysno-genetický typ. Väčšinou sú to cestné radové dediny alebo ulicovky, ktoré postupným vývojom nadobudli špecifické črty. Za pozornosť stojí najmä pôdorysno-genetický typ Záhorskej Bystrice, Dúbravky, Lamača, rozptýlené kopaničiarske osídlenie v katastri Rače a ī. Jedinečné je tiež zakomponovanie väčšiny aglomerovaných obcí do okolitej krajiny, ktoré je v protiklade k súčasnej výstavbe.

Zástavba historických jadier vidieckych sídiel pripojených k Bratislavie /pokiaľ neboli zlikvidované/, je tvorená prevažne tradičnou ľudovou architektúrou. Napriek tomu, že tradičný ľudový dom z okolia Bratislavu sa zaraduje do oblasti nižinného hlineného panónskeho domu, vytvára ľudová architektúra aglomerovaných obcí niekoľko regionálnych typov. Je to regionálny typ ľudovej architektúry v záhorských obciach Bratislavu, v žitnoostrovnych, v zadunajských obciach a v obciach na úpätí Malých Karpát. Vďaka rozdielnej geografickej polohe, odlišnému ekonomickému a sociálnemu vývoju a odlišným kultúrnym vplyvom a kontaktom sa prakticky každá spomínaná obec vyznačuje vlastným variantom /alebo variantami niektorých stavebných a architektonických prvkov/ regionálneho typu tradičnej ľudovej architektúry. V Devíne, Rači, Rusovciach a Čunove sa nachádza hodnotná slohová architektúra /kúrie a kaštiele/. Architektonický ráz aglomerovaných obcí dopĺňa sakrálna architektúra a cintoríny so svojskou atmosférou.

Stupeň zachovania tradičnej ľudovej a slohovej architektúry a stupeň jej narušenia indi-viduálnou bytovou výstavbou z medzivojnového a povojnového obdobia, prípadne hromadnou bytovou výstavbou z posledných dvoch desaťročí, je v každej z aglomerovaných obcí rozdielny. Okrem zbúranej Petržalky a Karlovej Vsi si každá obec zachovala pôvodnú urbanistickú osnovu, na ktorú nadväzovala zástavba z medzivojnového obdobia. Všetky lokality charakterizuje "genius loci", svojská atmosféra, ktorá je zrejmá aj pri ojedinelých kontaktoch s lokalitou. Z hľadiska využitia priestoru je zaujímavý niekdajší spôsob využívania celého intravilánu obcí komplexom obytno-hospodársko-spoločenských funkcií pri

zachovaní harmonického výrazového pôsobenia historického jadra obce ako celku. Uvedený celok je o to vzácnejší, že sa v prevažnej miere dodnes aktívne využíva na obytné a hospodárske účely, bez podstatnej ujmy na kultúrno-spoločenskej hodnote. Uvedené neplatí v plnej miere iba o Vrakuni a o Prievoze, ktoré sú v dnešnej dobe najviac integrované do mestských štruktúr, čím strácajú svoju identitu.

b/ Straty

Po pripojení obcí k Bratislave nedochádzalo k ich ďalšiemu rozvíjaniu v rámci organizmu mesta ako jeho kultúrno-rekreačného zázemia. Väčšina príimestských obcí bola určená ako perspektívna rezervná plocha pre plánovanú hromadnú bytovú výstavbu. Hrozí im podľa vzoru Petržalky a Karlovej Vsi likvidácia, strata vlastnej niekoľkostoročnej identity a pohltenie panelovými obytnými súbormi. V zóne výstavby KBV sa nachádza Devínska Nová Ves, Dúbravka, Lamač, Podunajské Biskupice, Prievoz, Rača a Vrakuňa. Na území Devínskej Novej Vsi, Podunajských Biskupíc, Rače a Vrakune boli realizované rozsiahle asanácie. Ako typický príklad môže slúžiť nedávna asanácia časti uličného radu na Istrijskej ulici v Devínskej Novej Vsi. Na mieste zbúraných domov je voľná plocha, výstavba sa realizovala až za nimi. Zbúrané domy mohli naopak oddeľovať obytný komplex od hlavnej komunikácie.

U všetkých príimestských lokalít, v katastri ktorých došlo k rozsiahlej hromadnej bytovej výstavbe, dochádzalo k zásahom do historickej urbanistickej skladby, nemyslelo sa na organické nadviazanie na pôvodnú zástavbu obcí a na rešpektovanie ich uličného systému. Je plánovaná asanácia Rusoviec, perspektívne sa majú asanovať ďalšie časti Rače, Devínskej Novej Vsi a Vrakune. Lepšia je situácia iba v obciach, kde sa realizovala nízkopodlažná hromadná bytová výstavba v menšom rozsahu, ktorá minimálne narušila ich urbanistický a architektonický ráz /Vajnory/.

Hodnoty kultúrno-historické, krajinárske, urbanisticke, národopisné, pamiatkové a iné, ktoré reprezentujú funkciu kultúrnu, estetickú, výchovnú a poznávaciu, tvoria iba jednu hodnotovú sféru z tých, ktoré predstavuje alebo potenciálne môže predstavovať zachovaný pôvodný organizmus aglomerovaných obcí. Význam vidieckeho prostredia, ktoré sa zachovalo v blízkosti pretechnizovaných častí mesta, rastie priamo úmerne s potrebou kompenzovať chlad novovybudovaných obytných, dopravných a priemyselných štruktúr. V dnešnej dobe v dôsledku nerovnomerného rozvoja mesta a zbúrania veľkej časti historického jadra je Bratislava tvorená predovšetkým rozsiahlymi komplexami obytných súborov, vybudovaných za posledných tridsať rokov. V nich žije väčšina jej obyvateľov. V dôsledku deprivačných vlastností novovybudovaných obytných súborov sa väčšina ich obyvateľov v nich

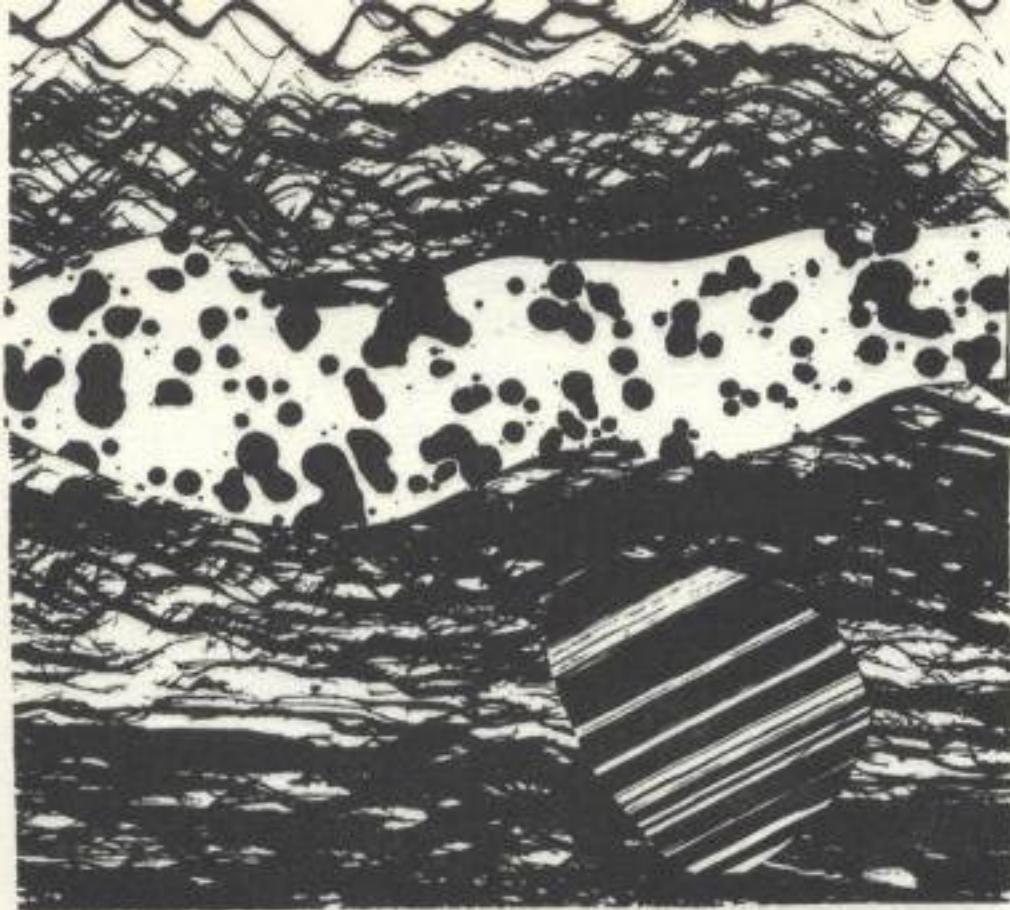
cíti cudzo. Veľká časť opúšťa počas víkendov a dovoleniek mesto, pre mnohých sú iba miestom práce a "nocľahárňou", z ktorého unikajú tak často ako len môžu. Tomu potom zodpovedá aj ich vzťah k mestu. Historické jadro Bratislavы vzhľadom na rozlohu a veľký počet obyvateľov celého mesta je preťažené a nestačí v plnej miere plniť všetky funkcie, ktoré by malo zabezpečovať. Mnohé bratislavské sídliská sú od neho značne vzdialené. Čiastočne by ho mohli nahradiť práve aglomerované obce. Mohli by plniť funkciu kultúrnych centier sídlisk a nedožívať v ich tieni - ako je tomu doteraz. Nemožno si predstaviť vhodnejší urbanizovaný priestor, ktorý by slúžil ako pešia zóna, "korzo" sídlisk z panelových domov, ako sú historicke jadrá aglomerovaných obcí. Toto hodnotné prostredie, vytvorené na základe zložitého historickeho vývoja počas niekolkých storočí, ovplyvňuje historicke vedomie obyvateľstva, vytvára prirodzený pozitívny vzťah k prostrediu, pocit domova. Pozitívne vplýva i na vznik sociálnych kontaktov a sociálnej kontroly. Lokality, ktoré sa nenachádzajú v bezprostrednej blízkosti obytných súborov, môžu plniť vďaka zachovalosti svojho historickeho jadra a prirodzenému napojeniu na prírodnú krajinu kultúrno-výchovné a rekreačné funkcie.

c/ Náprava

Všetky uvedené pozitívne možnosti využitia pričlenených obcí svedčia v prospech ich zachowania a ďalšieho rozvoja. Nie náhodou je rešpektovanie kontinuity vývoja jedným zo základných princípov pokrokového urbanizmu.

Je teda v zmysle progresívnych urbanistických tendencií zachovávať existujúce hodnoty, organicky a pokial možno polyfunkčne ich začleňovať do dnešného života. Žiadame dopracovať územnoplánovaciu dokumentáciu všetkých obcí pričlenených k Bratislave a navrhujeme:

1. vyhlásiť historicke jadrá obcí Čunovo, Devín, Devínska Nová Ves, Dúbravka, Jarovce, Lamač, Podunajské Biskupice, Rača, Rusovce, Vajnory a Záhorská Bystrica za Chránený urbanistický súbor /pamiatkové zóny/.
2. vyhlásiť ochranné pásmo všetkých aglomerovaných obcí /okrem iného sa tým zabráni budovaniu výškových panelových budov priamo v ich intravilanoch/.
3. zabezpečiť pamiatkovú obnovu týchto objektov, s primeraným spoločenským využitím.
4. v historickej jadrach obcí zabezpečiť stavebný uzáver a jeho dodržiavanie.
5. doplniť štátny zoznam pamiatok o ďalšie pamiatkovo hodnotné objekty ľudovej a slohovej architektúry, zachovanej v aglomerovaných obciach.
6. historicke jadrá obcí v bezprostrednej blízkosti obytných súborov koncipovať ako perspektívne pešie zóny, s funkciami v rezorte obchodu, služieb a kultúry.

PRIEMYSEL

a/ Priorita priemyslu

Ako možno vidieť z územných plánov a najmä zo štatistických údajov o rozvoji Bratislavu po II. svetovej vojne, vývoj priemyselnej výroby mal prioritné postavenie. Hrubá priemyselná výroba sa medzi rokmi 1945-1985 zvýšila o 984,5 %. Najvýraznejší vzrast zaznamenala chemická a petrochemická výroba. Od roku 1948 do roku 1985 vzrástla o 1 804,4 %.

Precenenie jednej z funkcií v organizme mesta malo za uplynulých 40 rokov celý rad nežiadúcich následkov: spôsobilo zaostávanie nevýrobných odvetví, najmä: zdravotníctva, verejnej dopravy, sociálnej starostlivosti, starostlivosti o zeleň, životné prostredie a pamiatky, o sféru služieb a v uspokojovaní záujmu o šport, rekreáciu a kultúrne vyžitie.

Uspokojivá však nie je ani situácia v samotnej preferovanej oblasti. Výroba v Bratislave má paradoxne najnižšiu pracovnú a kvalifikačnú náročnosť /len 60 % priemeru ČSSR/.

Tento stav je zaiste ovplyvnený chemickým priemyslom, ktorý je typický nízkou pracovnou a kvalifikačnou náročnosťou. No zlé výsledky sú v Bratislave napríklad v odvetví elektrotechnického priemyslu, ktoré v pracovno-kvalifikačnej náročnosti zaostáva za priemerom ČSSR o 27 %. Výroba v Bratislave má nízku úroveň finálnych prác, dokončuje sa tu len 19 % výrobkov. Ani ďalší ukazovateľ intenzívnosti výroby - materiálová náročnosť, nie je v Bratislave priaznivý: máme ju najvyššiu zo všetkých krajov SSR. Nižšia než priemer je i úroveň zhodnocovania materiálových vstupov.

Extenzívnosť priemyslu sa najviditeľnejšie prejavuje v náročnosti na plochu. Zo zastavaného intravilánu mesta 7 102,8 ha tvoria priemyselné areály 1 157,8 ha. Veľkoryso postavené závody potom nedosahujú požiadavky normy pre počet zamestnancov pripadajúcich na jednotku plochy.

Slovnaft dosahuje 13 zamestnancov na 1 ha, pri norme 30 zamestnancov na 1 ha. Automobilové závody BAZ majú na 1 ha 73,2 zamestnancov, pričom norma pre automobilový priemysel je 350 zamestnancov na 1 ha.

Plochy extenzívne využívané v priemysle akútne chýbajú pri výstavbe mesta. Celkovo sa priemysel stal pre svoju rozlohu a pre vplyv na kvalitu životného prostredia hlavným limitom rozvoja Bratislavu.

Preferencia priemyslu nepriniesla ani splnenie politických cieľov tzv. vyprofilovanie robotníckeho charakteru Bratislavu. Ako vyplýva zo štatistik, Bratislava je dnes mestom s najvyšším podielom nevýrobných a administratívnych pracovníkov v ČSSR. Ich počet rastie, podľa Smerného územného plánu sa do r. 2010 má zvýšiť o 25 670 zamestnancov, čo vyvolá rast plôch kancelárií o 683 952 m². /Pre porovnanie - služby dnes zaberajú 167 008 m²/.

b/ Slovnaft

Je najväčším závodom Bratislavu /7 841 zamestnancov/. Priemerná mzda je 3 633,-- Kčs. Podnik vykazuje na území mesta najvyšší zisk. Na 1 zamestnanca vyprodukuje cca 4krát viac, než je priemer v bratislavskom priemysle. Voči odvetviu elektrotechniky vytvára na 1 zamestnanca desaťkrát väčší zisk.

1. Rast

Vznik našej najväčšej rafinérky bol od začiatku charakterizovaný zmenami koncepcí, obchádzaním ekologickej požiadaviek a omylemi. Podľa rozhodnutia Ústrednej plánovacej komisie bol závod lokalizovaný do Záblatia pri Trenčíne /14.4.1948/. Keď sa na stavbu preinvestovalo 50 miliónov Kčs, došlo k zmene koncepcie a určila sa nová lokalita, Vlčie hrdlo, ktoré vtedy ležalo mimo územia Bratislavu. Lokalita je na záveternej strane mesta, čo bolo z hľadiska vplyvu na ovzdušie správne a pri plánovanej kapacite 150 000 ton spracovávanej ropy za rok, nemohlo byť pre ovzdušie Bratislavu vážou hrozbou. Súčasťou projektu bola aj ochrana spodných vôd, k realizácii ktorej však nedošlo.

Koncom roka 1954 bola výstavba zastavená a zariadenia zakonzervované kvôli neujasnenosti dodávok surovín. Pokračovalo sa až r. 1956, po uzavretí dlhodobých zmlúv o dodávkach ropy zo ZSSR. Výroba v Slovnafte sa začala 1.8.1957. V roku 1959 zažil prvú veľkú haváriu na kraku. Už predtým sa pri meraňiach zistili úniky ropných látok do spodných vôd. Tieto alarmujúce nálezy však neboli náležite zaznamenané v správach. Tak sa stalo, že rastúce znečistenie v r. 1961 zasiahlo novovybudovaný II. zdroj pitnej vody v Podunajských Biskupiciach, ktorý bol napokon úplne znehodnotený v r. 1972, kedy bolo nutné celú východnú časť mesta zásobovať cisternami.

Každému bolo jasné, že prieplustné podložie, na ktorom je Slovnaft vybudovaný, nie je bariérou

pre unikajúce ropné látky. V dobe havárie II. vodného zdroja bolo ropnými látkami zasiahnutých 18 km² podzemných hladín rezervoáru pitných vod pod Bratislavou.

Kapacita spracovávanej ropy medzitým stúpla na 9 miliónov ton ročne. Bol to 60 násobok pôvodne zamýšlanej kapacity.

2. Vplyv na Z.P.

Slovnaft sa stal najväčším znečisťovateľom ovzdušia, podzemných i povrchových vod v Bratislave a na celom Slovensku.

- Jeho vplyv na ovzdušie je opísaný v príslušnej kapitole I. časti. Len rámcovo: v sedemdesiatych rokoch je už Slovnaft väčším producentom znečistenia ovzdušia než všetky ostatné závody, doprava i energetika. Je ním dodnes. Okrem bilancových únikov sírovodíka a SO₂ uniká do ovzdušia z jeho prevádzok nemerateľné množstvo prchavých látok. Napríklad, podľa materiálov Slovchémie, len z uskladňovacích nádrží uniká ročne 10 000 ton ropných uhlovodíkov.

- Vplyv Slovnaftu na povrchovú vodu spôsobil, že tok Dunaja i Malého Dunaja sú zaradené do IV. najhoršej triedy čistoty. Až do dobudovania čističky /hola nariadená uznesením vlády ČSSR z 15.6. 1966, realizovaná však až po 20 rokoch/, unikalo do Dunaja 15 ton ropy denne, do Malého Dunaja až 20 ton ropy denne.

Učinnosť čističky je uspokojivá, avšak ani ona nevyrieši celkom problém znečisťovania povrchových vod: zostávajú úniky minimálne 1 tony ropných látok denne.

3. Nebezpečie havárie

Doteraz spomínané vplyvy kombinátu Slovnaft na svoje okolie sú sprievodnými javmi pri bežnej prevádzke. No nemožno vylúčiť, že príde zlyhaním techniky alebo ľudského faktora k havárii. Lokálne havárie nie sú v Slovnafti žiadnu zriedkavosťou, stáva sa, že pri nich zahynú zamestnanci alebo, že príde k nadnormatívnym únikom škodlivín. No je tu hrozba katastrofy, ktorú by mohla spôsobiť napríklad explózia guľových nádrží skvapalnených plynov. Ich rozmiestnenie je prihusté /nevyhovujúce dnešným bezpečnostným normám/. Sú tiež príliš blízko obytným súborom. Pri skladovaní stlačených plynov takej expozívnej sily sa vyžaduje ochranné pásmo, najmenej 2 km. To sa v lokalite nedalo dodržať /keď sa požadovalo, boli už vystavané blízke sídliská/.

Preto Slovnaft požiadal o súhlas s polovičným ochranným pásmom s tým, že sa vybuduje ochranný val, ktorý by ničivú tlakovú vlnu odrazil nad zástavbu. Val zo zeminy v patričnej výške a hrúbke by stál 650 mil. Kčs. Táto suma sa neuvoľnila a na bezpečnostný val sa akoby zabudlo. Dnes, keď sa vie, že v pláštoch guľových zásobníkov sa objavili mikrotrhliny, sa bezpečnostná situácia Slovnaftu musí považovať za havarijnú.

Z hľadiska budúcej bezpečnosti Slovnaftu i iných prevádzok s havárijným rizikom, treba upozorniť, že - ako je iste známe kompetentným - Bratislava leží v tektonickej oblasti, 6-6,5 stupni MCS. To je stupeň, v ktorom už nemožno stavať napr. jadrové elektrárne. Podľa odhadov odborníkov, tlaková vlna by pri explózii plynov guľových zásobníkov bola porovnatelná s tlakovou vlnou jadrovej zbrane. Je preto nutné verejne vysvetliť, ako chce Slovnaft zmenšiť riziko, plynúce z jeho prevádzok. Pri poslednom veľkom požiaru v roku 1982 iba mimořiadne obetavý zásah požiarnikov zabránil detonácii jednej z nádrží.

4. Pokusy o nápravu

Záujem centrálnych orgánov o vplyv Slovnaftu na životné prostredie sa začína už spomínaným uznesením nariadijúcim výstavbu čističky /1966/. Znovu to bolo Slovnaftu nariadené výnosom NVB odboru lesného a vodného hospodárstva v roku 1968, termín ukončenia: r. 1972. Uznesenie vlády č. 3/1973 uložilo vybudovanie čističky s termínom r. 1977. Po roku ho Predsedníctvo vlády SSR predčilo do konca roku 1978. S výstavbou čističky sa začalo v Slovnafti až v 6. päťročnici. Vláda znovu ukladá nový termín, rok 1983 /uzn. č. 214/1976/.

Ako vieme, čistička bola ukončená až r. 1986. Rozvoj Slovnaftu bol od začiatku limitovaný nariadeniami ústredných orgánov. Už pri výstavbe bol určený spomínaný limit: ročne 150 000 ton ropy. Smerný územný plán z roku 1966 /schválený uznesením vlády č. 208/1966/ určoval vo východnej časti mesta výstavbu s tým, že Slovnaft bude postupne premiestnený. Nedodržal sa. Iným podobným nariadením bolo uznesenie federálnej vlády č. 161/1972, ktoré rozvoj petrochemického priemyslu v Bratislave odmezuje. Napriek všetkému sa výrobné úlohy vždy uprednostnili a Slovnaft sa rozvíjal prakticky nehatene.

Celkovo sa na území 2475 ha postavilo 80 výrobných celkov. Mnohé z nich sú už prestárnuté, a tak v roku 1978 svitla pre Bratislavu nádej, že dávno spomínané premiestnenie Slovnaftu sa napokon predsa uskutoční. Uznesenie Predsedníctva vlády SSR č. 25/1978 rozhodlo o postupnom premiestňovaní závodu, ktoré malo podľa amortizovania prevádzok, trvať do roku 2000. Každá prevádzka sa mala premiestniť až vtedy, keď by ju bolo potrebné stavať znova i vo Vlčom hrdle. Práce na príprave novej lokality vo Veľkej doline, južne od Nitry, sa rozbehli. No, žiaľ, uznesenie 25/1978 bolo 14.1.1981 zrušené a prostriedky určené na premiestnenie Slovnaftu sa previedli na jeho obnovu a rozšírenie /rozhodli nižšie dodávky ropy zo ZSSR/. Začal sa budovať hydrokrak, ktorý rozbijaním ťažkých olejov doplní chábajúci objem pohonných hmôt.

Začala sa výstavba novej rozpúšťadlovej parafínky, čo prinesie zvýšenie výroby mazacích olejov. Rozpracovaný je i projekt na intenzifikáciu výroby etylénoxidu, výstavba výrobne alkánov, zvýšenie výroby polofúkaných asfaltov, polypropylénového

oleja, kumilfenolu, naftalénu a ďalších látok.

Ak sa za prvých 17 rokov vybudovali v Slovnafti zariadenia a stavby za 7,1 miliárd Kčs, budúci rozvoj kombinátu disponuje sumou 14 miliárd Kčs. Výstavba si vynúti tiež ďalšie rozširovanie plochy Slovnaftu /žiada sa územie južne od Slovnaftu na budúce nové pole gulyových zásobníkov./ Tak sa ešte zvýši záber plochy, ktorý je dnes 2 475 ha /aj s ochranným pásmom, kde je zakázaná akákoľvek výstavba/. Je to plocha 2,57 krát väčšia než celý obvod Bratislava I., pri jeho priemernej hustote by teda na území Slovnaftu mohlo žiť 143 tisíc obyvateľov.

c/ Návrhy

Na záver tohto neúplného opisu situácie výrobnej sféry Bratislavu /mohli by sme podrobne opisovať situáciu v závode, ktorý je druhým najväčším znečistovateľom - CHZJD, ďalej v Matadorke, Gumonke, Kable, SZTS a v ďalších/, chceli by sme predovšetkým zdvihnuť svoj hlas v mene dnešných i budúcih obyvateľov Bratislavu, za premiestnenie Slovnaftu.

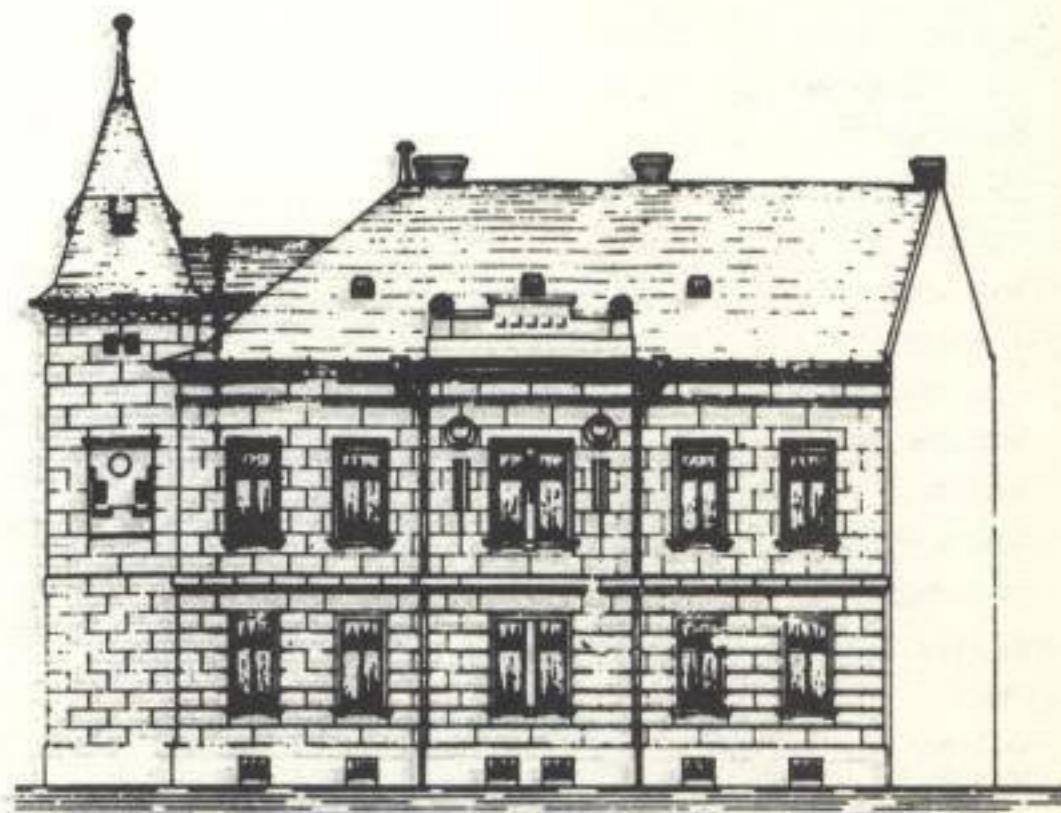
Uvedomujeme si, že keď sa dopustilo dlhodobé rozrastanie závodu, odporujuje pôvodným plánom, zámerom vedúcich orgánov i posudkom odborníkov, tažko je robiť rázne rozhodnutia. Výroba Slovnaftu je vážnou položkou v produkcií Slovenska, zamestnáva vysoký počet zamestnancov, ktorých pre ich nízku kvalifikáciu ľahko priamo preradiť do inej výrobnej oblasti. To všetko však nič nemení na skutočnosti, že vplyv Slovnaftu na nevyčísliteľné hodnoty podzemných vôd, prírodnín, ovzdušia a najmä zdravia obyvateľov Bratislavu, je a bude negatívny. Dôsledné odstránenie tohto vplyvu je nad naše technologicke i ekonomicke možnosti. Každým odkladom sa problém prehlbuje. Nemožno čakať, kým pokuty /aj medzinárodné, veď podzemný rezervoár pitnej vody mienili využívať i Rakúšania a Maďari/, ekologicke problémy alebo havária, zmenia vyčkávaciu taktiku zodpovedných pracovníkov centrálnych orgánov.

Treba tiež upozorniť, že pre hlavné mesto Slovenska nie je únosné ďalej udržiavať preferenciu výrobnej sféry - navyše, ak ide o výrobu vysokotonážnu, s nízkym podielom práce, s malou kvalifikáciou náročnosťou a s vysokou materiálovou spotrebou. Je tiež nemysliteľné, aby sme sa zmierili s tým, že Bratislava bude trvale svoju ekonomickú prosperitu vykupovať ohrozovaním zdravia pracujúcich a vážnym poškodzovaním životného prostredia. Je to amoralny stav, ktorý je v rozpore s proklamovanými cieľmi čs. spoločnosti. Nie zisk a záujem závodo, rezortov alebo vplyvných jednotlivcov, ale zdravý a plnohodnotný rozvoj osobnosti má byť jej cieľom.

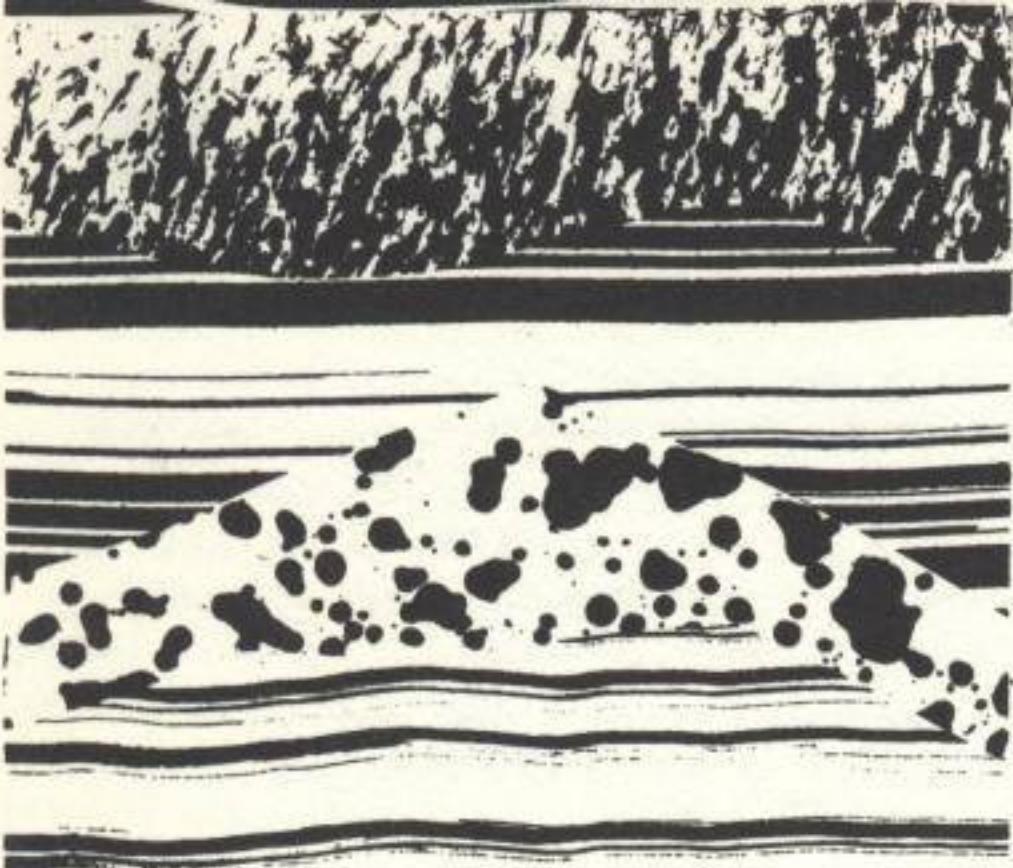
K tomu, aby sa Bratislava stala skutočne mestom vyššej efektívnosti a kvality, je potrebné urobiť zodpovedné rozhodnutia. Ich celkový výpočet a poradie nedokážeme urobiť. Domnievame sa, že k prechodu na intenzívne hospodárenie a prestavbu spolo-

čenských i ekonomických mechanizmov, je v Bratislave dostatok presných informácií, odborných pracovísk i vedeckých kapacít. Z hľadiska životného prostredia a kvality života v Bratislave, je zrejmé, že treba:

- Rozšíriť zoznam závodov a prevádzok, ktoré budú premiestnené mimo Bratislavu.
- Bezpodmienečne trvať na dodržiavaní útlmových programov a výstavbe prevádzok v nových lokalitách v tých prípadoch, keď o premiestnení už bolo rozhodnuté.
- Do premiestnenia prinútiť znečistujúce závody ekonomickými postihmi k technologickej disciplíne, k výstavbe a udržiavaniu odlučovacích a čistiaciach zariadení a k hľadaniu vlastných cest, ako znížiť svoju škodlivosť prostrediu Bratislavu.
- Vypracovať nový Generel priemyslu, v ktorom sa budú odrážať požiadavky mesta na dostavbu centra, na územné využitie neefektívne využívaných plôch priemyselných podnikov, na zvýšenie hygienickej kvality životného prostredia, ako i požiadavky, ktoré so sebou prináša prestavba sociálno-ekonomickej mechanizmov. Nové pracovné príležitosti naplánovať vo sférach spracovateľského a potravinárskeho priemyslu, priemyslu informatiky a celkovej výrobnej náročnej na kvalifikáciu a na využívanie existujúcej vedeckej základne, najmä v gravitácii nových sídlisk, najmä Petržalky. K takejto prestavbe je, ako vieme, rad odborných podkladov a vyžadujú ju i uznesenia vládnych orgánov.

▲ Tabaková továreň, Radlinského ul. — skladы.

DOPRAVA

Rozvoj dopravnej siete a systému hromadnej dopravy priamo súvisí s rastom priemyslu a zastavaného územia - je teda rastom vyvolaný.

Preto hoci dopravné stavby pripravili Bratislavu o mnohé historické a prírodnokrajinné hodnoty, nemožno tvrdiť, že doprava je preferovanou oblasťou.

a/ Dopravná sieť

Jej výstavba je sťažovaná dvomi prírodnými prekážkami: Malými Karpatami a Dunajom.

Prekonanie limitov prírodných prekážok a dobudovanie okružných komunikácií - to sú dávno známe úlohy, ktorých riešenie podmieňuje kvalitatívny skok z malomestskej dopravnej siete na veľkomestskú, adekvátnu prepravným nárokom dnešnej Bratislavu.

Povojnová výstavba dopravného systému , napriek centrálnemu plánaniu a napriek veľkým investíciam nedokázala doteraz splniť túto úlohu.

Mosty cez Dunaj sa začali stavať s dvadsaťročným oneskorením, ktoré sa doteraz nepodarilo dobehnuť. Z troch bratislavských mostov majú dva /ČA a SNP/ trvale alebo sporadicky limitovanú preupustnosť a dva /most SNP a Dukelských hrdinov/ nie sú dokončené.

Odbremenenie centra priniesie až most Mládeže , pričom časť hlavných diaľničných ľahov zostane trvalo v územnom centre.

Cestný tunel cez Karpaty, ktorý by odklonil tranzitnú dopravu dôsledne /hovorí sa o ňom de-sačočia, / sa nevybudoval. Zmnohonásobená doprava mesta sa spolu s tranzitnou tiesní v niekdajších dvoch koridoroch /Lamačská brána a nábr. L. Svobodu/. Výstavba vnútmestskej okružnej cestnej siete /ZAKOS/ sa zatiaľ nedokončila. Existujúce zberné okruhy sú preťažené a privádzajú premávku do hustoobývaných

centrálnych štvrtí. Nadalej musí širším centrom prechádzať až 80 % všetkých jázd.

Stručne sa dá zhŕnuť, že rozvoj dopravných zariadení bol orientovaný na momentálne požiadavky rastúceho mesta. Nedokázal vyriešiť zásadné limity dopravnej siete /Dunaj, Karpaty a nedostatok okružných trás/. Okrem uvedeného pôsobí nepriaznivo ešte niekoľko ďalších vplyvov:

1/ Počet mot vozidiel v Bratislave vzrástol od r. 1971 o 85 %. Prudko vzrástol počet tranzitov: Bratislava je pre turistov z NDR, PLR, ČSR a pre turistov zo sev. Európy bránou na juh a juhovýchod /Jadran, Čierne more, Stredozem. more/. Centrom Bratislavu prúdi i nákladná tranzitná doprava: denne 600 kamiónov. Dopravné zataženie komunikácií vzrástlo za posledných 10 rokov o 40 %,

2/ Zvýšila sa odľahlosť obytných sídiel. Na rozlohu je dnes Bratislava takmer rovnako veľká ako 4-násobne ľudnatejšia Viedeň. Otázkou dopravy obyvateľov sídlisk sa vedenie mesta začalo zaoberať neskoro, spravidla sa siahlo k autobusom ako prevádzkovo investične najjednoduchšiemu riešeniu . Ich podiel na doprave stúpol od r. 1960 o 233 %. Priemerná prepravná vzdialenosť pri pravidelných cestách do práce a do školy vzrástla za uvedené obdobie z 3,1 km na 5,5 km.

3/ Tretím problémom, ovplyvňujúcim dopravnú situáciu Bratislavu, je zaostávanie výstavby občianskej a najširšom slova zmysle mestskej vybavenosti sídlisk. Zvyšuje to nadmerne hybnosť ich obyvateľov. Od roku 1960 vzrástla z 479 ciest ročne na 879 ciest, pripadajúcich na jedného obyvateľa ročne čím sa Bratislava zaradila k mestám s najväčšou hybnosťou na svete. Je to primát viac než nežiadúci a dokumentuje jej nepriaznivý urbanistickej rozvoj.

. Nedobudovanosť sídlisk spolu s nevhodujúcou sietou hromadnej dopravy nútia ich obyvateľov k užívaniu osobného vozidla. Takéto riešenie dopravy je v masovom meradle vzhľadom na nedostatok parkovacích miest, na hospodárenie s pohonom hmotami a na kvalitu ovzdušia nežiadúce.

b/ Mestská hromadná doprava

Trpí nedostavanostou cestnej siete siete a všetkými ostatnými okolnosťami, ktoré sťažujú dopravnú situáciu v Bratislave

Okrem toho . jej činnosť ovplyvňuje:

A/ Zanedbávanie údržby a výstavby električkových tratí a trvalá nepripravenosť stavieb Základného komunikačného systému v predchádzajúcich dvoch i v tejto päťročnici.

B/ Zanedbávanie výstavby vozovní, odstavových plôch, opravárenských kapacít. Súčasný stav neumožňuje ani garážovanie vozidiel, nito ich dennú prevádzkovú údržbu. Tento stav bol hlavnou príčinou hromadného zlyhania autobusov /zamŕza-

nie vzduchotechniky/ a električiek /zhorenie prevlhnutých trakčných motorov/ v januári 1987.

C/ oneskorenie výstavby metra. V pôvodnej koncepcii to mala byť prevažne povrchová prepravná sústava /rýchlodráha/. Uvažovalo s trasami: A/ Petržalka, Centrum, Modra, B-trasa: Ružinov, Trnávka, Vajnory, Senec. V dočasnom riešení: Petržalka, most ČA, Malá scéna, Mlynské Nivy. Dočasná trasa mala začať prevádzku v roku 1986. Výstavba sa začala, investovalo sa do 50 mil. Kčs /úprava mosta ČA, nadjazdy v Petržalke, depo v Mlynských Nivách atď./. Od koncepcie povrchovej rýchlodráhy sa odstúpilo r. 1986, preinvestované prostriedky vyšli sčasti nazmar. Verejnosc nebola informovaná o príčinách zmeny. Nová koncepcia sa orientovala na stavbu metra /celá trasa je pod povrhom/. Pretože existuje norma pre sídlo, v ktorom je efektívne budovať metro /1 milión obyvateľov/, projektanti, masmédiá i uznesenia zodpovedných orgánov zotrvali pri termíne "rýchlodráha". Nová projektová príprava /začala sa v r. 1985/ hovorí o dvoch trasách. A: Petržalka, Martanovičova ul., Prior, Obchodná ul., Hlavná stanica. B: Prior, ČSAD Mlynské nivy, Záhradnícka, nám. Fr. Zupku, Hl. stanica /po roku 2000/.

Výstavba staníc budúceho metra sa má robiť povrchovým hĺbením s dĺžkou jám 350 - 400 m a šírkou 50 m

Takáto technológia prinesie so sebou búranie v okolí staníc: na Obchodnej majú byť zbúrané domy č. 13, 15, 17, 19 a zadné trakty domov č. 29 a 31. V okolí stanice Prior má byť zbúraný objekt s Liga pasážou a susediace objekty. Výstavba trás si vynucuje fažné šachty jedna z nich je situovaná do priestorov Pionierskeho parku /zaberie 1,5 ha rozlohy/. Stromy majú byť ušetrené.

Výstavba metra sa má začať v r. 1988. Výsledná koncepcia nie je ešte schválená, pričom ale všetka územno-plánovacia dokumentácia týkajúca sa výstavby centra, už s ním uvažuje.

Na záver dodajme, že bežný Bratislavčan pocituje potrebu urýchleného riešenia dopravnej situácie a preto víta budovanie moderných podzemných kolajových systémov. Či sa budú volať metro alebo rýchlodráha. Polutovania hodné sa nám javia koncepčné chyby, ktoré značne oddialili výstavbu metra a znamenali finančné straty. Nemožno sa spoliehať, že ďalšia výstavba sa z doterajších chýb poučí - vidíme, že nová trasa hrozí demoláciami /v Prahe použili technológiu podpovrchového hĺbenia staníc metra.

Pretrváva tiež typická unáhlenosť pri príprave takéhoto náročného diela nemysliteľná. Napr. sa ukázalo, že razenie tunelu pod Dunajom je vzhľadom na špecifické geologické podmienky problémom nielen pre Metroprojekt Praha, ale i pre prizvaných sovietskych odborníkov.

Ako sa budeme vozit metrom cez Dunaj, sa dozvieme po rozhodnutí orgánov Štátnej expertízy do konca marca 1988 čiže roka, v ktorom mala byť pôvodná rýchlodráha odovzdaná do užívania.

c/ Statická doprava

V Bratislave je dnes cca 100 000 automobilových vozidiel, ktoré nielen jazdia, ale i parkujú. (96 % času svojej životnosti osobné automobily stoja) Investorí jednotlivých objektov sa snažia obistiť ustanovenia ČSN 736110 a povinnosť realizovať parkovacie miesta. V mnohých prípadoch sú im udelené výnimky. Na sídliskách chýba minimálne 30 % parkovacích miest.

Problematika statickej dopravy pri zvyšujúcich sa obrátkach výstavby vypadla. Dávno sa opustila prax, keď sa bytovky stavali s garážami. Nebudujú sa ani parkovacie plochy, napr. pri novom Dome odievania na nám. SNP nemôžu návštěvníkom ponúknut ani jedno. Rovnako sa na parkoviská pre mesto nemyslelo pri novej budove Najvyššieho súdu /Októbrové nám./, pri hoteli Fórum, atď. Podľa platného Smerného územného plánu sa na území centra malo postaviť šesť veľkokapacitných garáží: Riečna /1977-78/, Rajská /78-80/, Zilinská /79-80/, Kollárovo nám. /81-83/, nábr. L. Svobodu /82-84/ a Kamenné nám. /83-85/. Predpokladané investičné prostriedky: 210 miliónov. Ani jedna z týchto stavieb sa nerealizovala.

Pri zachovaní doterajšieho trendu bude v r. 2000 deficit v centre Bratislavky 28 000 parkovacích miest.

d/ Ostatné druhy dopravy

1/ Železničná doprava: Bratislava je významným vnútroštátnym a európskym uzlom. Okrem toho sem prímestskými vlakmi dochádza denne za prácou a vzdelením cca 50 000 osôb. Železnica len s výpäťim realizuje objem prepravy, presnosť a najmä kultúrnosť cestovania sú takpovediac "na vediťajšej kołaji". Hlavná železničná stanica je svojim prostredím i kapacitou horšia než stanice niektorých okresných, nevraviač krajských miest.

Bezprecedentné je napojenie /skôr nenapojenie/ železničnej dopravy na ČSAD. V rozvoji železničnej dopravy možno pozorovať dlhodobú prioritu nákladnej dopravy pred osobnou dopravou.

Podiel ČSD na prímestskej doprave je cca 30 % a už dlhšiu dobu klesá.

2/ Letecká doprava: Leteckou dopravou sa ročne prepraví len takmer 100 000 cestujúcich ako železničnou za 10 - 12 dní. Letisko polohou obmedzuje rast mesta smerom na východ. Hlučnosťou zasahuje

rozsiahle obytné celky. Bolo by preto treba premiestniť ho z neperspektívnej lokality.

3/ Lodná doprava: Jej ťažisko je v preprave nákladov. Zostávajú veľké rezervy v doprave cestujúcich medzi ľavým a pravým brehom.

4/ Cyklistická doprava

Vzhľadom na malé výškové rozdiely a vhodné klimatické podmienky sú v Bratislave predpoklady pre rozvoj cyklistickej dopravy.

Zatiaľ sa jej zo strany vedenia mesta nevenovala žiadna pozornosť. Chýbajú pruhy pre cyklistov, odstavné miesta, atď.

e/ Neopakujme chyby!

V histórii budovania dopravnej siete a sieť MHD narážame až príčasto na chyby, nekoncepčné a unáhlené rozhodnutia, na zmeny koncepcíi s následnými finančnými stratami.

Tie najzásadnejšie sa nedajú odstrániť, najmä zmierniť /napr. odľahlosť mnohých obytných sídlisk/. Niektoré spôsobili nenahraditeľné straty /napr. zbúranie časti historického jadra pri výstavbe mosta SNP, zbúranie Suchého Mýta, atď./. Iné chyby oddalujú vyriešenie stresotvornej dopravnej situácie o mesiace, niekedy roky, občas i desaťročia. Vo vymenúvaní by sa dalo dlho pokračovať: napr. výstavba vozovne v západnej časti mesta sa pripravovala 15 rokov, no z dôvodov opakovanych zmien v rozhodnutí o využití danej lokality sa doteraz nepostavilo nič. Podobne sa nerealizovali odstavné plochy pre autobusy v Petržalke, dávno potrebná vozovňa pre trolejbusy v Prievoze nemá ešte vydaný ani investičný zámer.

Ani v súčasnosti nie je koncepčnosť a koordinácia dopravných stavieb v doprave na žiadúcej úrovni. Napr. opustil sa zámer vystavovať obchvat tranzitnej dopravy poza Petržalku a vonkajší tranzitný okruh sa lokalizuje pozdĺž Sadu Janka Kráľa čo poškodí životné prostredie okolia a psychicky i fyzicky oddeli Petržalku od ľavobrežného mesta.

Chybné rozhodnutia pri budovaní dopravy majú rad následkov:

1/ Nehodovosť: V roku 1986 bolo v Bratislave 4 097 nehôd, nebezpečnou oblasťou je centrum, najmä ulice, kde sa nedobudovaný systém okruhov zdvojuje /Malinovského, Račianske Mýto, Safárikovo nám.../.

2/ Finančné straty: Napr. chybné odkladanie do budovania pravobrežného napojenia mosta SNP /pôvodne v 6. 5RP/ doteraz stálo "viacnáklady", ktoré generálny projektant napojenia vyčísli na 80 miliónov, štvornásobok ceny celej investície. Už sme spomínali straty, ktoré vznikli pri stavbe rýchlodráhy - dodajme, že to bola prioritná stavba - súčasne však odporovala zámerom platného Smerného územného plánu.

Vážnou chybou bolo odbúravanie elektrickej trakcie /trolejbusy/ v sedemdesiatych rokoch,

kedy práve pod nárazom naftovej krízy prišlo všechno vo svete k utlmu autobusovej dopravy. V Bratislave vzrástla autobusová doprava v tomto období najviac. Finančné a ekologické straty spôsobené chybnou stratégou vtedajších zodpovedných činiteľov ťažko vypočítat.

Rovnako ťažko vypočítateľné sú finančné straty zavinené chybným umiestnením novej autobusovej stanice. V lokalite niesť umývačiek, opravárenských dielni ani čerpacia stanica. Kvôli tomu autobusy ČSAD absolvovali denne stovky zbytočných kilometrov bez cestujúcich.

Chyby v budovaní hromadnej dopravy a nadmerná odľahlosť sídlisk spôsobujú, že hromadná doprava v Bratislave patrí k najstratovejším v ČSSR. Ročné straty DPMB sú 150 miliónov Kčs.

3/ Nespokojnosť obyvateľov: Podľa výhodnotenia Výboru ľudovej kontroly NVB /marec 87/ bola doprava najčastejším dôvodom písomných stážností občanov.

f/ Návrhy

Navrhovať urýchlené dobiehanie zanedbaného netreba. Vedenie mesta si je dnes už vedomé kritickej situácie v doprave. Podľa vyjadrenia DPHMB "nemožno už zlepšenie dosiahnuté ďalším kapacitným posilňovaním MHD /autob./ pre limity poh. hmôt, pre priepustnosť križovatiek, kapacitu aut. zástaviek a ďalšie. Autobusová doprava je už teraz predimenzovaná z hľadiska hluku a splodín". Pred vedením mesta stojí ďalej problém omeškanej dodnes neujasnej výstavby metra, zanedbané dopravné systémy zásobovania, nedostatok parkovísk, zaostávanie v budovaní automatizácie riadenia dopravy, atď. V týchto problémoch sa podnikajú kroky k riešeniu. Upozorniť treba na tie problémy, ktoré zatiaľ zostávajú stranou:

1/ Je potrebné dôsledne riešiť odklonenie vonkajšieho komunikačného okruhu, a to pomocou tunela popod Karpaty.

2/ Novobudovanú časť zberného okruhu medzi Sadom J. Kráľa a Dunajom budovať tak, aby nebola bariérou pohybu peších chodcov a nezhoršovala životné prostredie jediného parku Petržalčanov.

3/ Prioritne budovať nové električkové trate.

4/ Urýchliene vybudovať vnútromestskú dopravu v Petržalke /trolejbusy/.

5/ Zmeniť technológiu výstavby metra tak, aby sa minimalizovali demolácie budov a neprišlo k zhoršeniu životného prostredia.

6/ Pri všetkých nových investičných akciách v CMO budovať v zdrúzených investíciach podzemné parkoviská.

7/ Začať s budovaním cyklotrás.

8/ V MHD časovo zosúladit /optimalizovať/ linky nadvážujúcich spojov,

9/ Podstatne obmedziť pohyb nákladných vozidiel v CMO, sprísniť vyraďovanie vozidiel s nevhovujúcim tech. stavom so zvláštnym dôrazom na hlučnosť a exhaláty /do tech. preukazu zakázať vstup do CMO/.

VÝSTAVBA

a/ Tvorba mesta

Bratislava až do konca 19. storočia bola mestom s veľmi málo dotknutou historickou štruktúrou, s takmer verne zachovanou stredovekou parceláciou, uličnou sieťou i logickým ohraničením. Slohovým zmenám a modernizácii podliehali viac-menej len fasády budov, pričom ich stavebné jadrá sa prechovávali z jedného historického obdobia na druhé. Bratislava dovtedy rástla nie cestou radikálneho nahradzania starého novým, ale cestou adaptácie jestvujúceho a postupným /aditívnym/ územným rastom.

Výstavba mesta zodpovedala zdrojom a prieskrovým možnostiam, jej smer bol ovplyvňovaný výnosmi panovníkov o daniach, privilegiách, mýtnych či trhových právach a pod.

Známe sú i priame územné rozhodnutia, napr. výnos Márie Terézie o zasypaní vodnej priekopy a výstavbe za ňou.

V období po zbúraní hradieb výstavba sledovala logiku spojnic s blízkymi osadami, ktoré Bratislava postupne pohlcovala, bez toho, že by sa menila ich funkčná či architektonická dispozícia. Tak vznikol zhruba dnešný obvod I.

Na počiatku tohto storočia sa začína stavať na plochách bez jasnej historickej osnovy, a preto vzniká prvý regulačný plán Bratislavu /1909, Paloczi/. Súťaž v roku 1929 prináša pásmový plán mesta/

Po vzniku ČSR sa Bratislava prudko rozvíja, dosahujú sa najvyššie indexy rastu obyvateľov.

Dalšia etapa rozvoja nastáva po r. 1945. Územné plány /1948, 1954/ i výsledky povojnového rozvoja potvrdzujú, že prioritný bol rozvoj priemyslu. Po r. 1968 sa nová politicko-správna úloha Bratislavu stáva dôvodom novej výstavby. Deje sa tak v dvoch účelom i podobou odlišných rovinách. Jednak rastú nákladné a atypické budo-

vy úradov a nadmeských inštitúcií, ktoré majú okrem pragmatickej funkcie spravidla tiež reprezentačnú funkciu. Pozorujeme snahu po nových dominantách, po zvláštnych konštrukciách, po celoštátnych prvenstvách v kvantifikovateľných parametroch /napr. výška/ atď. Tieto dominanty si vynucujú nadmerné investície, výstavbu vo viacerých prípadoch sprevádzali asanácie hodnotných budov, vnučujú svojmu okoliu nepriemerané merítko atď., atď.

Druhá cesta vo výstavbe Bratislavu viedla ku vzniku rozsiahlych panelových obytných štvrtí. Svoj vrchol tento druh výstavby dosiahol v Petržalke, kde máme najväčší súbor panelových bytoviek v ČSSR.

b/ Petržalka

1. Sanca

Nová Petržalka mala byť mestom; moderným, plnohodnotným pravobrežným doplnením Bratislavu. Mala byť "základom socialistickej prestavby Bratislavu" /M. Lajčiak/. Našej generácií sa naskytla jedinečná možnosť sústredíť prostriedky, kapacity a invenciu najtalentovanejších ľudí a postaviť nové mesto. Tento čin sa mohol stať významným kultúrnym činom, symbolom zrelosti národa.

2. Aká mohla byť.

Projekty Petržalky sa nešili horúcou ihlou. Bratislavský Národný výbor, v spolupráci s Útvarom hlavného architekta /ÚHA/, vypísali v roku 1965 medzinárodnú súťaž, ktorej sa zúčastnilo bezmála dvesto súťažiacich. V roku 1967 vyhodnotila porota 84 návrhov. Hodnotilo sa najmä to, ako sa súťažiacim podarilo, pri zachovaní jedinečných prírodných podmienok Petržalky /dunajské ramená, lužné lesy/, navrhnúť mesto, ktoré by malo metropolitný charakter, organicky sa viazalo s ľavobrežným, historickým centrom hlavného mesta a súčasne by poskytovalo komfortné byty pre 60 000 ľudí. Návrhy a modely odmenených prác boli vystavené. Petržalský konkúr mal živý ohlas medzi odborníkmi i občanmi. Prostriedky masovej komunikácie sugerovali širokej verejnosti obraz ideálneho mesta utopeného v zeleni, rozvíjajúceho sa pozdĺž romantických dunajských ramien. Mesta postaveného z polyfunkčných, sebestačných, ale navzájom organicky prepojených štvrtí, kde by uprostred obytných ostrovov štvoraz osempodlažných stáli objekty komplexnej občianskej vybavenosti. Mesta, ktoré by napriek idylickým obytným oázam malo i živú, velkomestskú chrbotovú kost, orientovanú na bratislavský hrad i metropolitné, pridunajské centrum, nenápadne prepojené s Bratislavou na ľavom brehu Dunaja. Áno, Petržalka, povedal si vtedy nejeden Bratislavčan. Tam by som chcel raz bývať. Petržalka na odmenených maketách vyzerala naozaj ako "Benátky na Dunaji."

3. Aká mala byť.

Výsledky medzinárodnej súťaže špeciálna komisia zhrnula do siedmych hlavných zásad, ktoré mali byť pre budúci projekt záväzné. K ich presnému zneniu sa ešte vrátime. Zatial toľko, že koncentrovali esenciu všetkého, čo by sme si v Petržalke želali: dobré životné prostredie, veľkomestský duch, komplexné vybavenie, zachovanie ľudskej mierky, charakteru krajiny, atď.

Prvý návrh na výstavbu Petržalky /pre 150 000 obyvateľov/ vypracoval tím UHA /Ing. arch. Steller/. 80 odborníkov z rôznych odborov tri roky po súťaži predložilo projekt novej Petržalky, ktorý bol zanedlho schválený vládou SSR. Hoci tým projekt nadobudol záväzný charakter, nerealizoval sa.

Predbežne nemožno analyzovať zložitú hru osobných a skupinových záujmov, ktorá viedla napokon k tomu, že sa kvalitný návrh UHA v ďalšom neakceptoval ani vo svojich neoddiskutovateľných prínosoch. Plánovanie Petržalky sa prenieslo do Stavoprojektu. Tu sa projektanti prispôsobili tzv. reálnym, zjednodušujúcim požiadavkám stavbej výroby. Stavoprojekt vypracoval len projektovú štúdiu /na vyhotovenie projektu už neboli čas/ a podľa tej sa r. 1973 začalo stavať. Projektová štúdia sa v mnomohom líšila od návrhu UHA a od siedmych zásad, ktoré v r. 1967 stanovila komisia konkurzu. No ani tejto štúdie napokon nebolo súdené, aby sa zhmotnila podľa predstáv svojich tvorcov. V Stavoprojekte bol funkciou hlavného inžiniera poverený Ing. arch. Chovanec, ktorý pod tlakom pre ostrý nesúhlas s postupnými kompromismi a ústupkami voči pôvodným predstavám odstúpil a napokon odišiel zo Stavoprojektu. Jeho nástupca, Ing. arch. Talaš, najostrielanejší staviteľ bratislavských sídlisk, v rozhovore pre časopis Projekt hodnotí dnešnú podobu svojej štúdie neradostne: konštatuje, že predstavy projektantov sa spĺňajú len minimálne, že služby a obchody v parteroch bytoviek sa nerealizujú v pôvodnom rozsahu /zariadenia zlúčenej komplexnej vybavenosti úplne vypadli z realizácie/.

Škála bytov je úzka, architekti sú proti výrobe slabí, chýba čas i prostriedky na dotiahnutie detailov ... termín je hlavným zaklinadlom.

4. Aká je?

V Petržalke dnes, 14 rokov po slávnostnom osadení základného kameňa na nám. Hraničiarov, býva cca 130 000 obyvateľov. Na ploche 36 km² žije viac ľudí, než v priemernom slovenskom okrese. Podľa počtu obyvateľov je Petržalka tretím najväčším slovenským mestom /po Bratislave a Košiciach/. Do roku 2000 sa má počet obyvateľov zvýšiť na 200 000.

Petržalka sa však nestala pravobrežným mestom, je len veľkým, monofunkčným a nepekným príveskom Bratislavu. "Za Petržalku sa pomaly, ale isto hanbíme" /M. Lajčiak/.

A/ Urbanizmus Petržalky

Koncepcia bola, ako sme už spominali, určená siedmymi zásadami. Porovnajme ich so skutočnosťou:

Požiadavka: 1/ Potreba dosiahnuť úzky vzťah medzi ľavobrežným mestom a jeho rozšírením na pravom brehu v Petržalke.

Výsledok: Pravobrežné mesto je, vzhľadom na Bratislavu, izolovaným sídlom. Zo strany Bratislavu pôsobí Petržalka ako monolitná, odmietať hradba. Na druhej strane iba z niektorých sektorov Petržalky možno dovidieť na siluetu bratislavského hradu, dominanty, ktorá opticky i emocionálne integruje mesto.

Požiadavka: 2/ Zachovať a zvýrazniť krajinné kvality územia.

Výsledok: Krajinné kvality Petržalky sa nezachovali. Stavbárska veľkovýroba ušetrila iba trosky pôvodnej zelene.

Požiadavka: 3/ Rozvinúť vodné toky ako základné prvky návrhu výstavby.

Výsledok: Prirodzené vodné toky sa nestali základnými prvkami výstavby. Naopak: väčšina pôvodných dunajských ramien zmizla pod návozmi stavbárov. Chorvátske rameno, odťaté od prirodzeného zdroja vody je skôr hnijúcim, odpadkami zanešváreným kanálom, ako osou vnútrosídliskovej, rekreačnej zóny.

Požiadavka: 4/ Vyhnut sa strnulému, lineárному riešeniu, príliš zdôrazňujúcemu monumentalitu na úkor prirodzenosti krajiny a ľudskej mierky.

Výsledok: Architekti sa sice čiastočne vyvarovali strnulému, lineárному riešeniu, ale ich zhmotnené predstavy o invenčnejšom pôdorysnom usporiadani zástavby budú pôsobiť chaoticky, pokým nebude doriešený dopravný systém a dostatočne nápaditné objekty infraštruktúry, ulahčujúce orientáciu. Vysokopodlažná zástavba a nedostatok prírodných a funkčných dominánt spôsobili, že sa stratila tak ľudská mierka, ako i prirodzenosť krajiny.

Požiadavka: 5/ Potreba integrácie všetkých väčších funkčných prvkov do súhrnného celku.

Výsledok: Petržalka zatiaľ nie je, a ani nemôže byť homogénnym mestským celkom. Obrovské sídlisko funguje ako aglomerát jednotlivých, funkčne neprepojených zón s nedostatočnou a nerovnomernou rozmiestnenou občianskou vybavenosťou.

Požiadavka: 6/ Zachovať možnosť flexibilitu zástavby aj v detailoch, aby boli možné zmeny.

Výsledok: O flexibilite zástavby, najmä v detailoch, nemôže byť ani reči. Z tohto hľadiska nespĺňa Petržalka ani pôvodné predstavy autorov realizovaného a dnes už poriadne okleiného projektu.

Požiadavka: 7/ Vrcholne dôležité bude vytvoriť také životné prostredie, aby obyvatelia, ako jednotlivci i členovia spoločnosti mali po-

cit, že sa ich potrebám vyhovelo vhodne a obrazo-tvorne.

Výsledok: Celkove možno povedať, že Petržalka je v súčasnom stave provizóriom, v ktorom sa takmer vôbec neuplatnili komisiou odporučené podnety konkurzu. Občania majú pocit, že sa ich potrebám ne-vyhovelo.

B/ Byty

Bez ohľadu na podobu projektu je už dnes diskutabilné, prečo sa Petržalka stavala panelovou technológiou. Je zo všetkých najdrahšia /o 30 % drahšia než dom postavený tradičnou technológiou kombinovanou s liatym betónom/. Je najmenej variabilná. Nemusí byť ani najrýchlejšia, budovy z liateho betónu sa stavajú rovnako rýchlo. Veľkou nevýhodou je nízka priebežná obnoviteľnosť a adaptabilnosť panelových stavieb a neúmerne vysoká energetická náročnosť pri užívaní.

Kvalita petržalských bytov je od začiatku terčom sťažnosti a nespokojnosti nájomníkov. Byty sa odovzdávajú s oneskorením a navyše so závadami z ktorých značná časť má trvalý a neodstráni-teľný charakter. Odhaduje sa, že šťastný majiteľ bytu investuje cca 20 000 do odstraňovania závad, do výmeny tapet, opravy notoricky netesnejacej steny na balkón a pod. Mnohí sa pustia do obmurovania bytového jadra, ktoré zvukovo neizoluje hygienické miestnosti od bytu, ani od bytov susedov. Iní sa pokúšajú zvýšiť kvalitu bytu tým, že omietajú steny, vylepšujú kuchynské vybavenie, vymieňajú nevkusné podlahoviny, atď. Byty teda prichádzajú nájomníkov drahö, treba tiež poznamenať, že aj bežné nájomné je v Petržalke zo všetkých sídlisk najvyššie. Po stránke dispozičného riešenia sú byty relatívne lepšie, než na iných sídliskách /väčšie kuchyne, neprechodné kúpelne/. Nevhodne sú riešené vstupné a spoločné priestory domov, veľakrát zalamované chodbové priestory, príliš zložitý prístup k bytom.

C/ Zivotné prostredie

Prostredie v okolí bytoviek zostáva dlho neupravené. /Na rozdiel od Prahy, kde NV vydáva kolaudačné rozhodnutie na byty až potom, keď je dokončená úprava okolia./ Nedokončená úprava okolia súvisí s prašnosťou, ktorá v Petržalke prekračuje hygienické normy. Zamorenie priemyselnými exhalátmi je o niečo nižšie než v priemyselných zónach, keďže jeho zdroje ležia mimo Pe-tržalku. Značná je však zafaženosť exhalátmi z automobilovej dopravy.

Zeleň - pôvodná zeleň bola v obytných zónach až na malé výnimky úplne odstránená. Výsadba novej zápasí s nedostatkom vlahy, s nedostatočnými kapacitami ZARES-ua často i s nezáujmom alebo vandalstvom neasimilovaných obyvateľov. Lužné lesy sa nepremyslene vytínajú.

Vodné zdroje sú dostatočné čo do kvantity, pokial ide o kvalitu pitnej vody, je zhruba

rovnaká ako inde. Mešká výstavba čističky, všetky pravobrežné odpady sa vypúšťajú bez čistenia do rieky.

Povrchové vody: Z pôvodných "benátok" zosta-li návrhy napustiť aspoň Chorvátske rameno. Zatiaľ napriek vytrvalým návrhom ochranárov i odborníkov nie je rozhodnuté, či bude zavezene /dokonca sa objavili úvahy zastavať ho bytovkami/, alebo oživené. Nepochopiteľne sa odkladá doriešenie prírodných štrkovísk v Rusovciach a v Čuňove, ktoré už slúžia rekreácii obyvateľov, najmä Petržalčanov. Zatiaľ bez údržby, bez WC, bez prvej pomoci, atď.

Hlučnosť pochádza najmä z dopravy. Pridávajú sa špecifické zdroje: zlé zvukovoizolačné vlastnosti panelov, dverí a bytových jadier dovolujú nadmerné prenikanie hluku z výťahov, z potrubí, zo susedných bytov a z ulíc.

D/ Občianska vybavenosť

Základná občianska vybavenosť zaostáva za bytovou výstavbou o zhruba dva roky. V obchodoch chýba cca jedna pätina predajnej plochy, existujúci fond je nerovnomerne rozložený. Zamestnanosť v službách vykazuje plnenie normy na sotva polovicu. Pre sedem služieb z desiatich si chodí Petržalčan na druhý breh Dunaja. Zdalo by sa, že je to terén ako stvorený pre súkromnú iniciatívu remeselníkov. No príslušný odbor vydal pre obvod V. doteraz len cca 50 licencí.

Zdravotníctvo

Sedem petržalských územných obvodov a 14 detských ambulancií sa dočasne nachádza v bytoch. Počet lekárov pracujúcich v zdrav. stre-diskách je zatiaľ dostačujúci /170/. Nevyhovujúce sú podmienky, v ktorých pracujú: ambulancie rovna-ko ako čakárne. Chýba nemocnica, stanica záchrannej služby, stanica zdravotníckej služby, internát pre zdravotný personál a ďalšie zdravotnícke za-riadenia.

Výstavba nemocnice s poliklinikou sa začala, definitívne dobudovanie je však reálne až v 10. päťročnici.

Kultúrne zariadenia

Stará Petržalka mala dve kiná, nová so se-demnásobným počtom obyvateľov má jediné minulý rok otvorené kino v dome kultúry na Ovsíšti. Okrem neho tu pracujú dva provizórne kluby mládeže a D-klub mladej rodiny. To je všetko.

Sportové zariadenia spĺňajú normatív na 11 %. Skladba zariadení je nevhodná, mnohé sa nenachádzajú v Petržalke ale v obciach Jarovce, Rusovce a Čuňovo. Urbanistický ukazovateľ pre školské telovýchovné zariadenia sa spĺňa na 6 %. V neorganizovanej telovýchove sa dosahuje 8 % plochy požadovanej normou. Pri pomeňme, že doterajšia výstavba si vyžiadala likvidáciu značného rozsahu plôch telovýchovných zariadení a objektov.

Skoly

V roku 1990 bude v Petržalke 12 000 detí od 1 do 3 rokov. Je to o polovicu viac, ako predvídal územný projekt. Zákonite chýbajú a budú chýbať jasle. Dnes je neumiestnená tretina detí /registrovaných je takmer 1000 žiadostí/.

Odhad škôlkárov a školopovinných sa minul dva a polnásobne. Namesto 40 detí na 1000 obyvateľov je v Petržalke 103 detí. Pre škôlkárov treba do roku 1990 postaviť 93 zariadení, už dnes sa vie, že najmenej 20 bude chýbať.

Základné školy sú preplnené. V 27 triednej z S na Budonného zodpovední "vyčarili" 40 tried. V dvoch 22-triednych z Š na Bierutovej po 29 tried. ... atď. Improvizované triedy sa zriadenú v kabinetoch, v družinách, na chodbách. V triedach sedí nadnormatívny počet žiakov. V roku 1990 sa norma - už upravená na petržalské pomery - prekročí o 2 000 žiakov, v r. 1995 do konca o 4 000 žiakov.

Provizórium petržalských škôl sa už začína prejavovať - na prijímacích skúškach na stredné školy končia Petržalčania v konkurencii ostatných školákov najhoršie.

E/ Doprava

80 % Petržalčanov denne cestuje na druhý breh a naspäť. Cestovanie potrvá i v budúcom storočí, keďže oproti pôvodným predpokladom sa v Petržalke nevybuduje ani pätna plánovaných pracovných miest.

Dopravu pre meškanie kolajovej zabezpečuje autobusová. Je drahá, znečisťuje ovzdušie, je pomalá a navyše - nestáči. V špičkách sa v ikarusoch tiesni o 60 % viac cestujúcich ako pripúšťa norma.

V Petržalke, podobne ako na iných sídliskách, nefunguje ani vertikálna doprava. Z 1 200 výtahov petržalského bytového družstva /najväčšieho v ČSSR/ tretina priebežne nefunguje. Opravárov je dostačok, chýbajú však náhradné súčiastky. Objavujú sa čierni opravári výtahov.

F/ Ľudia Petržalky

Petržalčan je človek ľudsky i občiansky vykoreniený. A nie iba preto, že je z vidieka. V skutočnosti výstavba panelových sídlisk do značnej miery prichyňuje tých bratislavčanov, ktorých sama vyháňa z asanovaných bytov a novozaložené rodiny.

Už prvé sociologické výskumy priniesli zneľúkojujúce výsledky. Značná časť obyvateľov priznávala, že bývanie v Petržalke považuje za provizórium. Na výskumoch pracoval kolektív USTARCHu do r. 1979. Potom bol poverený inými úlohami a o situácii v Petržalke sa namiesto riešenia začalo mlčať. Tajomník MNV v Petržalke JUDr. Ondrej Tkáč píše minulý rok do redakcie Práce takýto výkľad "glasnosti": "Aby nadalej nedochádzalo k častým upozorňovaniam na nedostatky Petržalky, k ich dramatizovaniu, čo vytváralo nepriaznivú situáciu u našich občanov, prijali sme po prerokovaní s predstaviteľmi Čs. rozhlasu, Čs. televízie,

ústrednej tlače a ďalších masovokomunikačných prostriedkov spoločné opatrenia, ktoré podstatne zlepšili našu spoluprácu a prakticky úplne odstránili spomínanú situáciu."

Takéto postupy neriešia nepriaznivú situáciu občanov ale situáciu zodpovedných. Situácia Petržalky sa takto nevyrieši, a bude nadalej sťažovať adaptáciu obyvateľov na nové prostredie. Neadaptovaný Petržalčan sa v Petržalke necíti byť doma, nezaujíma sa o dlhodejšie súvislosti, chce ľust preč. Ako ale vyzerá ten, ktorý sa podobrotky-pozlotky postupne adaptuje na prostredie okolo seba? Ako potvrzuje empirická skúsenosť, štatistiky, čiastkové výskumy - nepriaznivému prostrediu zodpovedá nepriaznivá, často spoločensky nežiadúca adaptácia:

Pasívna adaptácia - do televíznej ulity vlastného bytu, do pohodlia, spoločenskej pasivity, apatičie. Stretnutí s poslancami sa zúčastnil v minulom roku len jeden z 50 obyvateľov, diskutoval jeden z 500 Petržalčanov. Rastie počet neplatíčov nájomného, v roku 1984 zo štátnych bytov Petržalky neboli platení každý štrnásť.

Agresívna adaptácia - prejavuje sa v raste kriminality špecificky petržalskej, tzv. tichej: vykrádanie bytov, áut, lúpeže, prepady a znásilnenia. A v raste vandalizmu, najmä u mládeže /vo viacerých ukazovateľoch najhoršia situácia v Bratislave, v SSR i v ČSSR/.

Sebazničujúca adaptácia - prejavuje sa rastom rozvodov, psychóz, neuróz, alkoholizmu a narkománie. V Petržalke stúpa počet samovrážd, v dokonaných samovráždach je na prvom mieste v Bratislave, na Slovensku i v ČSSR.

G/ Kvantitatívny rast - dokedy?

Výstavba sídlisk, najmä Petržalky, nás o mnohom poučila. Jednak je zrejmé, že priestor Bratislavu nie je vhodný pre budovanie miliónového veľkomesta. Darmo, okolo sú pôdy s najvyššou bonitou, vinice z najlepších na Slovensku, chránené prírodné celky, horské masívy, veľtok a štátnej hranica.

Po druhé - vyskúšali sme založenie mesta "na zelenej lúke" a neuspeli sme. Petržalka je len noclažiskom, najväčšou spálňou v ČSSR. Problémy z toho plynúce nepriaznivo určujú a najmä budú určovať /keď dorastú dnešné deti/ situáciu celého mesta. Ďalšie "rýchlené" sídliská bez mestotvorných funkcií sú pre Bratislavu už neúnosné.

Po tretie - paradoxne sme nevyriešili bytový problém, a to ani po kvantitatívnej stránke. Za cca tridsať rokov komplexnej bytovej výstavby /rozumej - nekomplexnej a panelovej/, sa v Bratislave čaká na byt najdlhšie na Slovensku, počet nosťami sa nepodarilo výrazne znížiť - v Bratislave je ich dnes 10,6 % !/.

Napriek poučeniu z doterajšej výstavby a napriek názorom urbanistov, geografov, ekológov i

obyvateľov - vedenie mesta trvá na dodržaní dote-
rajšieho tempa rastu, t. j. cca 4 500 bytov ročne.

d/ Aké sú plány?

Pre nadchádzajúce zahustovanie zástavby sa v tlači používa termín "intenzifikácia", pripomína-
júci iné termíny prestavby ako efektivita, inová-
cia a pod. No je to klamná podobnosť. V skutoč-
nosti bude výstavba prebiehať tak isto neefektívne ako doteraz s tým rozdielom, že bolo treba namiesto "dobudovanej" Petržalky nájsť stavebné miesta v už zastavanom území Bratislavы. Výstavba sa má preniesť na 40 lokalít, z ktorých sú najväčšie: Dlhé diely, Petržalka - juh, Prievoz, Machnáč, Rusovce, Devínska Nová Ves, Lamač, Kramáre, Jarovce, Vajnory, Rača, Koliba. Ďalšie staveniská budú zahustovať zástavbu sídlisk Štrkovec, Ostredky, Pošeň, Krasňany a iné.

Do r. 2000 tak má vzniknúť asi 60 000 nových bytov.

Boli tu prísľuby kvalitnejšej výstavby, napr. o Dlhých dieloch písali TN v r. 1983 /č. 19/: ... "stanú sa klasickým príkladom moderného architektonického a urbanistického prostredia". Článok hovorí o polyfunkčných domoch, o námestiacach a uliciach s mestskou pestrou ponukou atď. Nakoniec sa od týchto plánov ustúpilo a cenná lokalita o výmere 130 ha sa preradila na štandardnú panelovú výstavbu. Z pôvodných plánov zostalo len jedno námestie a slab, že v rámci limitov sa obohatí exteriér panelových domov. Investor sa so začatím stavby poponáhal tak, že na stavenisku niet el. energie, nie sú pripravené cesty ani voda, takže voda potrebná pre mokré procesy sa musí dovážať cisternami. Termín je znova zaklínadlom.

Iným príkladom cennej lokality je Machnáč. Pôvodný projekt rátal s 1 760 bytovými jednotkami a s priemernou podlažnosťou 5. Po čase sa - ako píše s. Odehnal v článku "Machnáč - to bude veľké dielo": "projektanti sklonili pred nevyhnuteľnosťou ... a navrhujú vzhľadom na potrebu zachovať hodnoty tohto priestoru umiestniť sem 3 070 bytov". Podlažnosť sa zvyšuje na 6 a 9 poschodí. Podobnú tendenciu možno zaznamenať v prípade prestavby Rusoviec. Má tu byť 1 042 bytov, čo značí, že dnešné Rusovce budú zbúrané /okrem zámku/ vrátane historickejho námestia. Pôvodne plánovanú 4-podlažnú výstavbu nahradila koncepcia 6 poschodových budov toho istého typu aké stoja v Petržalke. NV Rusovce s navrhovanou výstavbou bytov a troch priečnych komunikácií nesúhlasí, no treba sa obávať, že to nepomôže.

Pochopiteľne, že ak sa takto pristupuje k výstavbe na tých najhodnotnejších lokalitách, nebude inak ani na sídlisku Petržalka - juh /za Lúkami smerom na Jarovce, 38 700 obyvateľov/, vo Vrakuni alebo vo Vajnoroch.

Nezmenil sa ani prístup k výstavbe celospolo-
čensky významných budov, tzv. dominánt. V týchto
dňoch sme svedkami výstavby novej budovy SNR
/napriek protestom pamiatkárov, ochranárov a nesú-

hlasu celého radu ďalších odborníkov a občanov.

/príloha k zápisnici ZO č. 6 SZOPK

Budova, ktorá zmení siluetu mesta a na dlhé obdobie má reprezentovať mesto i národ ako symbol jeho politickej suverenity, sa odsúhlasila bez toho, že by na jej lokalizáciu a riešenie bola vyhlásená súťaž. Polemické hlasy zostali nevypočuté, pokusy o verejnú diskusiu odmietnuté.

Okrem doteraz spomenutého /tiež nie dostatočne podrobne/ by si pozornosť zaslúžil rad iných aspektov výstavby Bratislavы. Závažným problémom je napr. zanedbávanie údržby bytového fondu. Zanedbanosť bytového fondu v obvode I. je vyše 500 miliónov Kčs. Hoci sa v centre podľa technickej pasportizácie malo v minulej päťročnici obnoviť 1000 fasád domov, obnovilo sa ich len niekoľko desiatok. Popri fasádach zostávajú nesplnené vážnejšie úlohy v obnove vlastných objektov, v obnove dvorov, striech, inžinierskych sietí atď. Opotrebovanosť sa už prejavuje i na domoch postavených panelovou technológiou. No podniky Ministerstva stavebnictva SSR v r. 1985 ani v r. 1986 neprevzali ani jednu objednávku na opravy panelových domov.

Nezaoberali sme sa situáciou medzivojnovej architektúry, hoci ju sčasti navrhli známi architekti zaradení do svetových zoznamov a encyklopédii. Napr. pred našimi očami sa postupne devastujú detaile Bellušovej architektúry na nám. SNP /obklady, výklady, zábradlia a pod./, chátra propelevová stanica, Slovenský veslársky klub je používaný ako stavebný sklad atď. atď.

Zvláštnu pozornosť by si zaslúžil aj dizajn verejných priestranstiev a tzv. malej architektúry. Ide najmä o zariadenia pre dopravu a spoje /tel. búdky, čakárne, pošt. schránky, novinové stánky/, zariadenia informačného systému /mapy, propagačné priestory, objekty, orientačné makety, verejné hodiny a pod./, zariadenia slúžiace obchodu /stánky, ambulantné predajne/, zariadenia slúžiace oddychu a rekreáciu /lavičky, kvetináče, oddychové priestory, detské ihriská/, zariadenia slúžiace udržovaniu čistoty /koše, kontajnery/, zariadenia súvisiace s technickými funkciami /el. plyn. vodo-rozvody, hydranty, mriežky/, zariadenia slúžiace na verejné osvetlenia /stípy, svietidlá, reflektory/ a celková úprava ulíc, chodníkov, zábradlí, oporných múrov a schodíšť, problém pôvodnosti dlažieb, obkladov a pod.

Pri výstavbe a zriadení všetkých týchto potrebných zariadení a prvkov nebola v Bratislave ujasnená koncepcia, chýbala koordinácia podnikov, obhospodarujúcich jednotlivé zariadenia. Dôsledkom je nízka funkčná i estetická úroveň dizajnu verejného prostredia Bratislavы. Existujúce zariadenia sú zastarané /napr. zariadenia Spojov/, nedomyšlené /napr. smetové nádoby, ktoré akoby sa nedali vyhotoviť tak, aby slúžili, podobne to platí o lavičkách, o zariadeniach ihrísk atď./ rušivé /napr. plynové rozvodné skrine necitlivu narúšajú fasády v historickom jadre/. Niektoré absentujú /za-

riadenia informačného systému, piktogramy, chýba vhodná úprava chodníkov, zábradlí, chýbajú i také prosté a užitočné maličkosti ako sú nájazdy pre invalidov a detské kočíky na prechodoch, rampy v podchodoch, verejné vodovody pitnej vody, atď.

Nezaoberali sme sa ani situáciou pešich zón: stručne sa dá povedať, že boli vyhlásené len administratívne, chýba dotvorenie patričnými zariadeniami, nedobudovalo sa kultúrne zázemie, ktoré by do existujúcich pešich zón vľahovalo verejný život a nielen opilcov. Nedarí sa zastaviť živelný rast výnimiek vjazdu, malá je i každodenná kontrola a postihovanie tých, ktorí portušujú zákaz vjazdu bez povolenia. Tvorba ďalších pešich zón, hoci obyvateľmi veľmi vítaná, sa deje pomaly - najmä na sídliskách.

Nezaoberali sme sa ani otázkou efektívneho využívania devastovaných a rôzne "zabudnutých" plôch. Tvoria - pri všetkej núdzi o priestor - až 12,1 % z územia mesta.

Cielom takejto, rozsahom obmedzenej štúdie, nemohla byť úplnosť ani vyčerpávajúcosť. Skôr sa domnievame, že ako odborníci i ako občania môžeme a máme upozorniť na neúnosnosť ďalšieho odkladania prechodu ku kvalitatívному rozvoju Bratislavu. Občania sledujú so znepokojením následky doterajšieho spôsobu výstavby, ktorý bol až pričasto poznačený neodbornosťou, a nekonceptnosťou. Vyvstávajú otázky: ako je možné, že o investovaní miliónov sa rozhoduje nekomplexne ... , ako je možné, že za chyby vo výstavbe, sa nik nezodpovedá... ako je možné, že prekonané koncepcie sa ďalej reali-zujú...

Domnievame sa, že pri ďalšej tvorbe hlavného mesta SSR Bratislavu, treba zásadne zmeniť názor na priority výstavby a investície zamierať na kvalitatívny rozvoj mesta. Zanedbávanie nevýrobných oblastí, životného prostredia, občianskej vybavenosti atď. nahromadilo pred nás také problémy, že sotva bude stačiť dvadsaťročie, aby sa narušený organizmus mesta vyvážil.

KULTÚRNA INFRAŠTRUKTÚRA

a/ Všeobecne

Budovanie kultúry a kultúrnosti vo všetkých jej významoch je najvlastnejším zmyslom mestského typu osídlenia. Dôležitú úlohu má kultúrna infraštruktúra v hlavných mestách. Tu sa sústredujú kultúrne siločiary celého národa, snahy umeleckých skupín, koncentruje sa jedinečný prínos národa svetovej kultúre.

Budovanie kultúry v Bratislave má niekoľko špecifík, ktoré ešte umocňujú jej všeobecný charakter:

1. Bratislava je hlavným mestom Slovenska, ktorého mestská kultúra je jednou z najmladších v Európe.

2. V Bratislave sme zdeleni po predkoch nemalé architektonické, umelecké i prírodnokrajinné hodnoty. Mesto rástlo celé tisícročie vo faktickej trojnárodnosti. Dnes je osídlené slovenským etnikom a hoci v ňom v minulých storočiach Slováci nehrali rozhodujúcu úlohu /a netvorili väčšinu/, stala sa Bratislava hlavným mestom SSR. O to väčší je náš záväzok voči zdeleným hodnotám i voči úlohe preukázať životaschopnosť našej národnej kultúry. Bratislava je nám v tomto vizitkou.

3. Od vzniku ČSR je v Bratislave popri prirodzenom prírastku významný i prírastok imigračný. Dnes žije v Bratislave popri 40 % tu narodených až 60 % pristahanovaných. Mnohí z nich potrebujú nájsť vzťah k novému domovu, prijať mestský spôsob života. V riešení tejto - podotknime, že medzi európskymi hlavnými mestami unikátnou - situácie majú kultúrne zariadenia a inštítucie podstatný význam.

Zial, zdá sa, akoby budovanie mestskej a národnej kultúry zostávalo v rozvoji Bratislavы nedocenenou úlohou.

b/ Súčasná situácia konkrétnie

1. Divadelné scény

V Bratislave je v prevádzke kapacita 3,9 sedadiel na 1000 obyv. Vzhľadom na urbanistickú normu /13,2 sed./ dosahujeme 29,7 % potreby. Chýbajú divadlá malých foriem, experimentálne scény, divadlo humoru, kabaret ... a pod. Státne bábkové divadlo sa rekonštruuje od r. 1971 a i po rekonštrukcii dosiahne kapacitu len 25 % normatívnu.

Divadelné scény sú sústredené v centre, čo by nebolo chybou, ak by existovali lokálne divadelné scény na sídliskách. Začatá výstavba SND nevyrieši ani jeden z problémov: nepomôže odlahlým sídliskám, počet sedadiel nedosiahne ešte stále normu /pričom norma pre mesto nie je ani v tomto prípade dostatočná, zázemie divadiel, najmä SND je celoštátne/ Veľké "kamenné" divadlo na Martanovičovej ulici nezvýši ani žiadúcu pestrosť žánrovej ponuky. Napokon treba ešte upozorniť, že rast cien divadelných lístkov, nie vždy sprevádzaný vzrastom úrovne div. zariadení, neprispieva žiaducej dostupnosti a ľudovosti divadelnej kultúry. Od r. 1970 ceny lístkov do Bratislavských divadiel vzrástli o 70 %.

2. Koncertné siene na počúvanie živej hudby

Bratislavská verejnosť má k dispozícii celoročne 978 sedadiel v Redute a 200 miest v budove SF na Vajanského nábreží. Oba tieto objekty naliehavo potrebujú rekonštrukciu, ich súčasná prevádzka je v rozpore s bezpečnostnými a hygienickými normami. Okrem týchto priestorov sa príležitostne využívajú priestory Klarisiek, Primaciálneho paláca, nádvorí radnice, Univerzitnej knižnice a veža Starej radnice. Od nedávna sú verejnosti sprístupnené nahrávacie siene v novej budove rozhlasu. Ak spočítame kapacitu celoročne prevádzkovaných koncertných siení, zistujeme, že na 1000 obyvateľov pripadá ponuka 2,26 sedadiel, zatiaľ čo urb. ukazovateľ je 8,0 sedadiel. Potreba z hľadiska kvantity je splňaná na 28,3 %.

3. Koncertné siene na počúvanie reprodukowanej hudby

Normatívny ukazovateľ je 3,6 sedadiel na 1000 ob. V Bratislave nict ani jedného zariadenia na počúvanie repr. hudby, chýba teda kapacita 1548 sedadiel.

4. Kiná

Celkový počet kinosál na území mesta je rovnaký ako v r. 1960, ked mala Bratislava asi polovicu dnešných obyvateľov: 28 kín. Z uvedeného počtu je len 6 v dobrom technickom stave, 7 kín je nevyhovujúcich alebo uzavretých a ostatné by bolo treba modernizovať. Normatívna potreba sedadiel sa plní na necelých 50 %. Kvalita produkcie je prevažne neuspokojivá až zlá. Podľa normy ČSN z roku 1978 pre stále kiná sú všetky kiná na území mesta technicky nevyhovujúce.

Rozmiestnenie kín je takéto: polovica v centrálnej oblasti, v mestských častiach Podunajské Biskupice, Vrakuňa, Vinohrady, Karlova Ves, Jarovce, Čučovo, Rusovce - nie je ani jedno stále kino. V obvode V. je jediné kino, čím sa pre cca 130 000 obyvateľov Petržalky dostáva 2,6 sedadla na 1000 obyvateľov, čo je 6 % žiadúceho stavu.

5. Galéria a výstavné siene

V Bratislave sú dve galérie a osem celoročných výstavných siení /z nich 3 sú pred rekonštrukciou/. Okrem nich sú sporadické výstavy vo viacerých inštitúciách, redakciách a podnikoch, často však v nie vyhovujúcich priestoroch /na chodbách a pod./. K nim možno zarátať tiež štyri výstavné priestory kultúrnych stredísk, priestory v Univerzitnej knižnici a v predajni vydavatelstva Tatran. Tieto priestory majú však profil obmedzený záujmom domovskej inštitúcie.

Aj keď suma plochy výstavných miestností je relatívne dostatočná, nemožno tu uplatniť urbanistickú normu, keďže tieto inštitúcie /podobne ako múzeá/ majú často nadmestský charakter. Vzhľadom na túto okolnosť sa 3024 m² nejaví do statočnej rozlohou.

V štruktúre výstavných priestorov nám v Bratislave už roky cítelne chýba galéria mladých, galéria moderného umenia, chýbajú malé profilové galérie s celoročnou prevádzkou. Počet výstav má klesajúcu tendenciu. Úplne neuspokojivá je suma, ktorú obyvateľstvo investuje do nákupu v predajných sieňach SFVU. Tu, pravda, narázame na úkaz, ktorý nie je spôsobený nedostatom ponukových možností, ale inými skutočnosťami. Avšak i tak odráža priepasť medzi proklamovanou a skutočnou situáciou v kultúrnych potrebách obyvateľstva. Pestrejšia, menej honosná a záujmom bežného občana bližšia ponuka výtvarných diel by snáď /pri nutnej zmene cenovej politiky SFVU/ priblížila produkciu výtvarných umelcov záujmom Bratislavčanov.

6. Klubové zariadenia

V Bratislave je 9 závodných klubov s celkovou kapacitou 2 093 miest, z toho vyhovujúcich 1 573. Vysokoškolských klubov je 12, z toho je jeden v rekonštrukcii a jeden nevyhovuje. Pri kapacite 1 540 pripadá na jedno klubové miesto 20 vysokoškolákov. Gymnaziálna mládež /5 175 osôb/ a mládež zo stredných odborných a odborných škôl /9 874 osôb/ nemá žiadne klubové zariadenie. Túto skutočnosť je treba považovať za zvlášť nepriaznivú a vidieť ju v súvislostiach s rastúcimi problémami s dospevajúcou mládežou na území mesta. Napríklad so skutočnosťou, že podiel mládeže na celkovej kriminalite v Bratislave bol v r. 84 38,9 %.

Kluby dôchodcov v Bratislave splňajú kvantitatívny urb. ukazovateľ na 45 %.

7. Knižnice

V Bratislave je 53 knižničných zariadení. Negatívnym prvkom knižničnej siete je nevyvážené rozloženie kapacity knižných fondov, skutočnosť, že mnohé knižnice sú umiestnené v nevhodujúcich alebo provizórnych priestoroch a napokon celková poddimenzovanosť siete knižníc. K dosiahnutiu uspokojivého stavu by sa ich počet musel zdvojnásobiť /v Petržalke zošestnásobiť/. Nedostatočný je technický stav systémov skladovania a vyhľadávania kníh. Informačné systémy sú zastaralé a knižnice nie sú navzájom prepojené. Situáciu našich knižníc sme si nechtiac otestovali pri príprave tohto materiálu. Keďže išlo o kultúrnu sféru, obrátili sme sa na Výskumný ústav kultúry

Chýbala nám Štatistická ročenka kultúry, nemali a nemali ani bežnú Štatistickú ročenkou Bratislavu /vydáva Mestská správa Slov. štat. úradu/. Pri hľadaní týchto, pre každú vedeckú alebo publicistickú prácu o Bratislave, základných materiálov, sme nepochodili ani v Mestskej knižnici, ani v knižnici Domu politickej výchovy, ba ani v Univerzitnej knižnici.

8. Obvodné kultúrne a spoločenské strediská

V kult. zariadeniach ObKaSS a domoch osvety je spolu 8 641 miest, z nich zhruba 20 % je nevyhovujúcich. Vybavenosť KZ je morálne i fyzicky opotrebovaná. Normatívny ukazovateľ by sa dosiahol, ak by sa dnešná kapacita zoštvornásobila. Platky zamestnancov KZ sú o 25 % nižšie než priemer.

c/ Náprava

Ako vyplýva z vyššie uvedeného, je materiálna situácia kultúrnych ustanovizní Bratislavu nevyhovujúca a potreby občanov sú uspokojované v jednotlivých oblastiach zhruba od 20 % do 50 %.

Mnohé zariadenia chýbajú úplne /napr. dodnes nie sú od tridsiatych rokov plánované hvezdáren a planetárium/.

Je naliehavo potrebné zmeniť prístup k náprave zaostávania siete kultúrnych zariadení. Doterajší postup naprieč preinvestovávaniu finančí nevedie k zlepšeniu - naopak za posledných 15 rokov nastalo vo všetkých uvádzaných oblastiach zhoršenie stavu oproti normatívnym ukazovateľom.

Neriešenie problémov znižuje kultúrnu úroveň mládeže, celkove Bratislavčanov a vzhľadom na nadmestskú úlohu Bratislavu má vplyv na celonárodnú kultúru. Podľa údajov Výsk. ústavu kultúry klesol na Slovensku v rokoch 1980 až 1985 počet vydaných titulov z 3 181 na 2 952, počet divadelných predstavení poklesol z 4 285 na 4 141, počet divákov z 1 776 tis. na 1 577 tis. atd. Podiel výdavkov obyvateľstva na kultúru poklesol v tomto období o 13 %.

Na situáciu upozornil i minister kultúry SSR M. Válek v prejave na Slovenskom zjazde skladateľov. Konštatuje, že ak v roku 1969 vynaložil každý občan SSR na kultúru o 168 Kčs menej než občan v ČSR, v roku 1984 bol tento rozdiel už dvojnásobný .

Zásadný obrat sa musí odraziť vo zvýšení pôdielu investícii do kultúrnej sféry, ktorý má v posledných päťročniach klesajúcu tendenciu. No nestačí doháňať kvantitatívne ukazovatele. Je potrebné, aby sa zmenil politický prístup inštitúcií "vlastniacich" kultúrne zariadenia, aby si uvedomili, komu majú patriť a slúžiť. Týka sa to najmä NV, ktorý za posledných 15 rokov prevzali pod svoju správu 90 % KZ. NVB neprejavuje žiadúci záujem o podporovanie kultúrnych iniciatív zdola. Ustanovizne, ktorých poslaním je poskytovať priestor záujmovovo-umeleckej činnosti občanov, sú zbyrokratizované a navyše finančne obmedzované.

Investičná politika sa v Bratislave zameriava na veľké investičné akcie.

Napr. namiesto lacného a operatívneho zakladania malých výstavných siení /povedzme v adaptovaných nebytových priestoroch, suterénoch, .../ sa stavia obrovský výstavný areál bez bezprostredného zázemia V nasledujúcich dvoch 5RP má iste rozhodná väčšina investícii do výstavby televízie, ďalej sa postaví výrobcovo-prevádzkový areál Opusu, veľkosklad kníh, Múzeum revol. a komunistického hnutia, filmové ateliéry na Kolibe a nové SND. Všetky tieto veľké investície sú z istého hľadiska naliehavé. No je tu ešte hľadisko bežného Bratislavčana, najmä mladého, ktorý túži po prestrejšej kultúrnej ponuke a najmä po kultúrnejšej atmosfére svojho bezprostredného okolia. Výstavbou nového divadla na Martanovičovej ulici alebo obrovského výstavného priestoru pri moste SNP sa nerieší nízka kultúrna vybavenosť centrálnej mestskej oblasti ani situácia na sídliskách. Opakuje sa tu systém centralizovanej ponuky, ktorý sa neosvedčil ani v ponuke piva, nito ešte v oblasti tak imanentne zviazanej s kvalitou a pestrostou, akou je oblasť kultúry.

Domnievame sa, že zodpovední činitelia mesta vedia, že Bratislava trpí kultúrnou podvýživou. Táto situácia sa musí riešiť tak, aby sme v kultúrnejšom meste nežili až o 20 - 30 rokov, ale čo najskôr. To značí:

1/ Neuprednostňovať rezortné a podnikové záujmy nad záujmami občana. Namiesto dlhodobých veľkých investičných zámerov začať ihneď s budovaním siete malých, záujmovovo špecializovaných zariadení. Napr. neplánovať o 10 rokov výstavbu honosného Domu hudby, keď v meste niet obyčajného divadla hudby a jediné, čo sme mali, je roky uzavreté.

2/ Urýchliene dobudovať tie kultúrne zariadenia, ktoré v Bratislave chýrajú úplne: napr. kluby stredoškolskej a učňovskej mládeže, divadlá malých foriem /jediná scéna malých foriem na Sedlárskej ulici je podobne ako divadlo hudby uzavretá/, špecializované malé výstavné siene /napr. fotografie, dizajnu, architektúry/, zriadit galériu mladých a galériu moderného umenia, uvoľniť prostriedky na výstavbu planetária, atď.

3/ Dnes je v Bratislave popri dome ZČSSP kultúrne stredisko NDR, Poľska a Bulharska. Vzhľadom na história, národnostné zloženie i dnešné zväzky však zarážajúco chýba kultúrne stredisko MÚR. Niet pochýb o tom, že by Bratislavčania uvítali kultúrne strediská aj iných krajin, ktoré majú v Bratislave priestory alebo zastupiteľstvá /Rakúsko, Fínsko, USA/ ako i ďalších krajín, s ktorými nás viažu tradičné kult. alebo družobné styky /Juhoslávia, Taliansko, Grécko/.

4/ Kritická je situácia sídlisk, najmä Petržalky. Práve tu je vidno, aká mylná je stratégia odkladania výstavby kult. zariadení s tým, že potom budú "velkokapacitne" riešiť dnešný nedostatok. Asociálne javy medzi mládežou Bratislavu sú varujúce - dorastajúce generácie potrebujú šancu kultúrneho využitia ihned.

Prečo sa operatívne neuvolňujú prízemné miestnosti, prečo sa na prázdnych plochách nestavajú prízemné kult. zariadenia /ako ich možno nájsť na Štrkovci/?

Prečo u nás nevznikajú medziodborové tímy pre kultúrne animovanie sídlisk? Na sídliskách je potrebné vytvoriť novými neformálnymi prístupmi životaschopné masové kultúrne podhubie. Ak o organizovanie voľného času mládeže nepreváži záujem sféra, spadajúca pod MK SSR budú sa jeho využívaním v nejednom prípade musieť zaoberať orgány spadajúce pod MV SSR

5/ Bratislava bola v celej svojej histórii otvorená k vonkajším kultúrnym vplyvom. Práve tu, na dunajskej križovatke národov, sa vzájomne prelíiali a obohacovali ku prospechu tunajšej kultúrnej atmosféry. V súčasnosti je pohostinné vystúpenie divadelného, hudobného či tanečného telesa zriedkavosťou. V žiadnom prípade ponuka záujem divákov neuspokojuje.

Ešte zriedkavejšie sú výtvarné výstavy /prečo sme prišli o trienále insitného umenia?/, alebo priame osobné návštevy významných osobností literatúry, filmu a pod. Nedostatočné sú nielen naše kontakty so susednými kultúrami, ale i s českou kultúrou /do jedinej predajnej chodí mizivý počet výtlačkov nových českých kníh, chýba kino českého filmu, poriada sa málo výtvarných podujatí .../ Väčšia otvorenosť voči európskym i neeurópskym kultúram by spestrila kult. život Bratislavu, dodala by mu na význame a vo svojom dôsledku by pozdvihovala celkovú úroveň domácej umeleckej tvorby.

SLUŽBY

/Pojem

"služieb" budeme v ďalšom používať v jeho bežnom zúženom význame i vzhľadom na to, že združovnícke služby, služby kultúrneho charakteru, a dopravné služby majú svoje vlastné kapitoly./

Služby v histórii Bratislavы boli neproblémovou, samoriadiacou sa sférou. Úlohou radnice a cechových spolkov bola skôr ochrana spotrebiteľa pred prílišnou ponukou, ktorá by v dôsledku poškodila i tých, čo služby poskytovali. V polovici minulého storočia, keď Bratislava nemala ešte ani 50 tisíc obyvateľov, bolo v meste 60 druhov obchodných ponúk s 350 predajňami. Služby poskytovalo 150 druhov rôznych remesiel.

V medzivojnovom období sa obchodná siet rozrástla zo 450 obch. jednotiek na 2 655 obch. jednotiek. Objavili sa obchodné domy, ktoré slúžia dodnes.

Povojunový rast je typický redukovaním pestrosti remesiel i ponúkaných služieb. Disproporcia medzi dopytom a ponukou služieb materiálneho i nemateriálneho charakteru vzniká po úplnom poštátnení tejto sféry. V Bratislave bola situácia zhoršovaná rýchlym rastom mesta výstavbou, ktorá oneskorene buduje priestory pre služby. Posledné desaťročia je v našom meste vždy niekoľko desiatok tisíc občanov, ktorí ešte nemajú dobudovanú občiansku vybavenosť.

a/ Obchodné zariadenia:

Ak počet Bratislavčanov od r. 1960 stúpol do r. 1984 o 70 %, počet predajní s potravinárskej sortimentom stúpol z 549 na 579, t. j. o 5 %. Nedostatok predajní ako takých treba vidieť v kontexte skutočnosti, že Bratislava vyzkazuje prebytok maloobchodného predaja 2 768 mil. Kčs, čo značí, že tu nakupuje o 186 000 osôb viac, než býva. Predajná plocha, ktorá nestačí ani pre domáčich, musí pojat i množstvo

dochádzajúcich za prácou, nákupmi a turistikou. Výsledok poznáme všetci zo skúsenosti: preplnené obchody, nevrý personál, nedostatky v zásobovaní, podpultovosť, ...

Neuspokojujivá je úroveň i plynulosť zásobovania. Podľa kontroly VĽK ObNV Bratislava V /Večerník 16.9.1987/ na pultoch chýbalo v Petržalke 49 druhov mliečnych výrobkov a v 3 predajniach nemali ani záväzný sortiment /9 druhov/. Mäsný boli zásobené cca na 30 - 50 % objednaného tovaru. Z objednaných druhov chýbalo 28.

Dalším nedostatom je pracovná doba predajní, ktorá koliduje s pracovnou dobou zamestnaných obyvateľov. Výsledok je taktiež známy: obchody sú plné nervóznych kupujúcich, ktorí majú byť na pracoviskách.

Rast obratu v nedostatočnej, technicky i morálne zastaralej obchodnej sieti však pokračuje, od roku 1970 sa zdvojnásobil. V centre sa realizuje 50 % maloobchodného obratu Bratislavы. Tento je na 1 m² predajnej plochy najvyšší v ČSSR, priemer prekračuje o 31,4 %.

Rýchlym tempom vzrástla od r. 1970 rozloha mesta. Na odľahlých sídliskách však chýbajú špecializované predajne. A v centre sú odnepamäti len dve predajne "Farby-laky" s neodmyslitelnými radmi postávajúcimi daleko za dverami predajní. Stále sú len tri predajne "Foto-kino", hoci turizmus si už dávno všade vo svete vynútil operatívnu ponuku základného fotomateriálu, samozrejmú i v dňoch prac. pokoja. Rovnako napäťá situácia je v sieti predajní remeselníckych potrieb, železiarstiev, papiernictiev atď. Úroveň služieb obchodu zaiste ovplyvňuje i situácia v mzdách /najnižšie zo všetkých odvetví v Bratislave/ a v skladovom hospodárstve. Skladovacie kapacity nie sú komplexne vybavené, ani funkčne či informačne účelovo integrované. Siet skladov je príliš rozptýlená, vysoké percento z nich je starších než 50 rokov, 29,1 % sú sklady v provizóriach . Výsledkom je nízka produktivita práce a vysoký počet pracovníkov, viazaných v skladovom hospodárstve.

b/ Reštauračné zariadenia:

Napriek zvýšeným cenám sa nezlepšila kultúra stravovania, kvalita jedál ani počet reštauračných stoličiek - najmä v exponovanom centre.

Aby sme začali ránom, popri živoriacom mliečnom bare na Hviezdoslavovom námestí máme ešte v centre mliečny bar Liptov, ktorých hygienická úroveň ani úroveň kvality sortimentu nemôžu

pokojiť. Na desiatu či obed sa možno najesť v niekoľkých zariadeniach s mäsiarskym a zásadám zdravej výživy príkro odporejúcim sortimentom. Nič proti gustu. Chýba však vegetariánska reštaurácia a existujúce dve diétne reštaurácie sú beznádejne preplnené. Ich kvalita má veľmi kolísajúcu úroveň. V oboch sa popri malom výbere

nealkoholických nápojov podáva pivo i alkohol. Táto téma súvisí so širšou koncepciou cenovej stratégie v oblasti nápojov.

V celej Bratislave je jediná kaviareň bez ponuky alkoholu. Je 1. cenovej kategórie, čo nie je v súlade s hlásanými zásadami boja s alkoholizmom. To sme ale už pri káve - predpokladajme teda, že sa nám podarilo najest, čo najmä počas turistickej sezóny nie je naozaj jednoduché. A stálo nás to nemalý peniaz - k cene sa ľahko mohla skotúlať i nejaká tá korunka pri nechcenej chybe účtujúceho čašníka. Stáva sa to - podľa minuloročnej správy Slov. obchodnej inspekcie v 40 % účtovaní /Pravda, 28.V.87/. Okrádanie hosťa stúplo oproti minulému roku v zariadeniach RaJ zo 4,99 Kčs na 7,26 Kčs na sto korún /Pravda 8.1.87/.

Ponuka alkoholu je v Bratislave dostatočná. Aspoň tak na nás pôsobia obrázky z nočných ulíc centra. Horšie ak by sme si chceli posedieť napr. po divadelnom predstavení v kultivovanom, ne-hlučnom a prípadne i nezafajčenom prostredí. Bezalkoholická kaviareň už nefunguje, niet jazzovej kaviarne, posedieť si v kaviarni pod holým nebom je po desiatej hodine zakázané i keď je zariadenie vo vnútri otvorené dlhšie. Jediný chvályhodný experiment sme mohli pozorovať pred niekoľkými rokmi na nám. SNP. Zariadenie PZCR Javorina pri Kamzíku bolo otvorené do 04 hod. bez ponuky alkoholu. Personál si nemohol stažať na nedostatok hostí. Nejeden nespavec, najmä starší /i staršie dámy/, si prišiel posedieť na kávu počas horúcich letných nocí. A pochopiteľne turisti, ktorí možno už zajtra pôjdu ďalej, vychutnávali nočnú pohodu a atmosféru mesta. Experiment vydržal jedno leto. Potom v kaviarni začali podávať alkohol a kaviareň si zarobila do desiatej.

c/ Ubytovacie zariadenia:

V Bratislave máme najväčší hotel v ČSSR. Spolu s týmc trochu odlahlým hotelom je pre hostí Bratislavu pripravených 2 307 lôžok. Nie je to vela, ak si uvedomíme, že v roku 1945 ich bolo 2 100. Normatívny ukazovateľ je spĺňaný na 40 %. Norma rovnaká pre každé mestské sídlo nemôže zohľadňovať špeciálnu polohu Bratislavu, ktorá vždy bola - a je i dnes križovatkou ciest. /Ročne cez ňu prejde 15 miliónov návštěvníkov./

Doteraz chýba organizovaná ponuka súkromných ubytovacích kapacít, ktorá by mohla pomôcť prekonáť obdobie, pokým sa štátne ubytovacie zariadenia dokážu vysporiadať s ubytovaním hostí nášho mesta.

Niekdajšie stanové táborisko prestalo existovať a v súčasnosti so stanom v Bratislave nepochodíte. Treba mať aspoň obytný príves. Pre nemajetných mladých turistov Bratislava nemá miesto.

Chýbajú motely na výpadových komunikáciách pre turistov, ktorí vo veľkom počte prechádzajú Bratislavou najmä pri cestách do MĽR, Juhoslávie, Bulharska a Rumunska.

Jediný autocamping na bratislavských Zlatých pieskoch bol v ankete časopisu "Svet motoru" vyhodnotený ako jeden z najhorších v ČSSR.

Všetky tri doteraz uvedené sféry služieb /obchod-stravovanie-ubytovanie/ významnou mierou ovplyvňujú dojem, aký v návštěvníkovi naše mesto zanechá. Zanedbávanie oblasti služieb spôsobuje, že tento dojem je často zlý. Priemerný pobyt návštěvníkov je extrémne nízky: 1,7 dňa. Dĺžka pobytu má už roky klesajúcu tendenciu.

d/ Výrobné opravárenské služby:

Aj v tejto oblasti služieb platí to, čo bolo povedané o predchádzajúcich. Stručne:

- nedostatočné priestory /provizória/
- málo pracovníkov /tech. hosp. norma sa plní na 46,7 %,
- nízka technická vybavenosť /nízka produktivita, neistá kvalita/,
- malá pružnosť /dlhé čakacie lehoty, vela chýbajúcich typov služieb/,
- absencia služieb na sídliskách /40 % pracovníkov služieb pracuje v obvode I./.

O náprave stavu sa hovorí desatročia. Viackrát stúpli ceny za služby, navyše nejedna prevádzka si zárobky zvyšuje z expresnením, t. j. zdvojnásobením poplatku za službu. Napr. celý rad čistiarní môže vďaka modernému vybaveniu vybavovať zakázky do 24 hodín. Nevyžaduje si to žiadnu osobitnú námahu, naopak, pri vysokej efektivite zariadenia by sa im neodnášané šatstvo príliš hromadilo. Zákazník nemá možnosť použiť neexpressný tarif - celá čistiareň sa stane expresnou s dvojnásobnými cenami.

Celkovo za poslednú päťročnicu klesla plocha prevádzok služieb vo všetkých mestských obvodoch okrem obvodu V. Zarážajúce je, že popri zdôrazňovaní nutnosti zlepšiť služby, ich rast sa v obvode I. a II. neplánuje. Až do roku 2010 nemá úžitková plocha služieb dosiahnuť stavy r. 1980.

e/ Rekreácia a šport

Napriek vhodným geograficko-klimatickým podmienkam /lesy, jazerá najteplejšie z miest v ČSSR, možnosť zimných športov/, má Bratislavčan možnosti športovať málo. Urbanistický ukazovateľ sa plní pri šport. halách na 20 %, krytých bazénoch na 18 %, telocvičniach na 11,2 %. Celková plocha športových zariadení je 5,659 m² na 1 obyvateľa, pri norme 17 m² je to len 33,3 % potreby.

Pritom zdravotná situácia Bratislavčanov vyžaduje akútne nápravu: v strednom veku /35-60/ má až 21 % osôb vysoký krvný tlak, 31 % prekonalo infarkt srdca, 57 % obyvateľov má nadáhu. Vysoký je výskyt degeneratívnych ochorení

kíbov, chrbtice, zápalov priedušiek, žalúdočných vredov atď. Značný počet obyvateľov vykazuje nadužívanie alkoholu, 50 % Bratislavčanov fajčí.

Budovanie telovýchovných zariadení a športovísk je na okraji záujmu zodpovedných /napr. tretia verejná plaváreň Centrál sa stavia už dve desaťročia/. Plaváreň pri tuneli, hotová, ale nefunkčná, čaká už tretie desaťročie. Existujúce športoviská sú sústredené v bezprostrednej blízkosti exhalujúceho CHZJD /plaváreň, areál Interu, športová hala i budúce kúpele Centrál/. O tomto území sa v čase výstavby športovísk vedelo, že koncentrácie škodlivín v ovzduší robia intenzívny pohyb, spojený nutne s intenzívou respiráciou, zdraviu škodlivým. V okolí platí stavebný uzáver kvôli znečisteniu. Napriek tomu sa práve tu stavali a stavajú športoviská. Zlepšenie sa očakáva od výstavby športového areálu v Petržalke. Takéto centralizovanie športovísk robí šport pre bežného občana nedostupnejším pre časové straty dopravou. To, ktoré má vyrásť v Petržalke, bude nedostupné bez použitia MHD i pre Petržalčanov. Jeho výstavba má byť ukončená o 40 rokov!

f/ Verejnoprospešné služby:

Cistenie mesta zaistujú Komunálne služby MB. Na 1000 obyvateľov padajú 2 zamestnanci, čo uspokojuje potreby len na 55 %. Pri vysokej rozostavanosti a primárnej prašnosti mestského regiónu je tento stav zvlášť neuspokojujivý. Nečistota zhoršuje hygienické i estetické kvality Bratislavu a je nám všetkým zlou vizitkou pred návštevníkmi hlavného mesta.

g/ Hygienické zariadenia:

Podľa údajov NVB je v Bratislave 33 verejných záchodov. Z nich však mnohé nefungujú. Všetky sú zatvorené po 18. hodine, čo má známy dopad. Kvalita a hygienická úroveň týchto služieb je spravidla žalostná. Keďže tu ide o služby, ktoré potrebuje doslova každý, a najmä návštevník Bratislavu, je momentálny stav potrebné urýchlene zmeniť.

h/ Verejné osvetlenie:

Spravuje Kovospracujúci podnik MB. Má nedostatok áut i pracovníkov. Estetická i funkčná úroveň osvetlenia neuspokojuje nároky na reprezentančnú funkciu hlavného mesta Slovenska. Zvlášť výrazne zaostáva údržba a tvorba svetelnnej vybavenosti centra /neóny, výklady, osvetlenia fontán, sôch, zákutí .../. Pri porovnaní s Prahou alebo Budapeštou budí naše hlavné mesto dojem zatemneného mesta. Znižuje to jeho prítážlivosť i bezpečie občanov.

i/ Protipožiarna služba: má iba 4 požiarne stanice. Počet zamestnancov je polovica žiadúceho stavu. Stav technických zariadení je kritický /mnohé sú nefunkčné kvôli nedostatku náhradných súčiastok/. V súčasnosti protipožiarna

služba disponuje iba jedným vozidlom so zdvižnou plošinou, jedným vozidlom s výsuvným rebríkom. Umožňuje to hasenie požiarov len do výšky 5. poschodia.

j/ Bezpečnostné služby: údaje sú nedostupné. Nemožno byť spokojný s kultúrou poskytovania týchto služieb. Napriek snahe príslušníkov ZNB je Bratislava, najmä v noci, nebezpečným mestom. K zlepšeniu by iste prispelo, ak by sa hliadky vrátili k pešiemu hliadkovaniu, a to nielen v centrálnej zóne. Veľké rezervy sú vo výchovnej a preventívnej práci novými, neformálnymi metódami, a to najmä medzi mládežou. Napriek istým snahám je práca ZNB v očiach občanov stále ešte prevažne represívna. Nedostatočné je využívanie nových technických zariadení, a to najmä pre včasné ohlasovanie /poplašné skrinky, telefóny/. Občan je neraz odkázaný len na neistú pomoc telefónnej búdky.

Vážnosť zboru ZNB by zvýšilo zrušenie anonymity. Tento trend sa sleduje i v iných oblastiach verejných služieb /predavači, lekári a pod./ a je potrebné ho uplatniť i v ZNB, tak ako je tomu v iných krajinách soc. tábora. /nosenie odznaku s číslom/

k/ Peňažnicke služby:

Neuspokojujivé sú služby peňažnicke. Pobočky Slovenskej štátnej sporiteľne sú otvorené len v pracovnom čase, výnimkou je jediný deň - pondelok. V sobotu a v nedele nedostanú sporív občania z týchto inštitúcií ani korunu. Rovnako nelahko sa v Bratislave vymieňajú cudzie meny. Zdá sa, že zmenárne chcú čo najviac odradiť prípadných záujemcov o naše bankovky: úradné hodiny v Státnnej banke sú len dopoludnia. Zmenárne cestovných kancelárií v turistickej sezóne nestačia. Žiadna zmenárňa nepracuje v sobotu ani v nedele.

l/ Stavebná údržba:

Zabezpečuje BSP. Počtom pracovníkov uspokojuje potrebu na 30 %. Spolu s inými stavebnými podnikmi sa dosahuje plnenie normy na 43,9 %. Predpokladaný nárast do r. 1995 bude o 7 %, pričom potreba na pokrytie potrieb pribúdajúceho obyvateľstva bude 72 %. Pritom je stále reč len o pracovníkoch. Nedostatočný stav je však najmä v kvalite, pružnosti a dostupnosti týchto služieb.

m/ Odpady:

Sústredovanie odpadu sa v Bratislave deje uspokojuivo. Nechýbajú ani veľkokapacitné kontajnery. Komunálne služby MB riešia odvoz smeti a odpadu zväčša pravidelne. No vyriešená je len preprava bez koncovky: kam s odpadom definitívne?

Tento problém je novým fenoménom, ktorý sa v tejto kvalite a histórii mesta nevyskytoval. V minulosti išlo o malé množstvá odpadov, ktoré boli prevažne organického zloženia.

Dnešné odpady sú tvorené okrem organických i látkami nerozkladajúcimi sa /umelé hmota/, druhotnými surovinami /kovy, sklo/, toxickými látkami /chemický odpad, oleje/ a v prípade Bratislavu množstvom stavebného odpadu, ktorý by sa v minulosti bol namieste druhotne využíval.

Podľa UHA NVB Bratislava produkuje ročne 115 000 ton komunálnych odpadov, 130 000 ton odpadu z demolácií, 8 300 ton olejového, resp. olejom znečisteného odpadu, 100 ton toxických odpadov, 15 000 ton chemických odpadov z CHZJD.

Otázka uloženia týchto nemalých množstiev nebola doteraz riešená s potrebnou vážnosťou. Problém skládok odpadu vypadol - ako vraj nedôstojný - mylným postojom zostavovateľov zo Smerného územného plánu v r. 1974. Odvtedy sa postupuje tzv. operatívne, čiže provizórne. V súčasnosti je situácia skládok odpadu Bratislavu otvorené nazývaná kritickou. Donedávna nebola v Bratislave žiadna legálna skládka odpadu. Dnes sú vydané územné rozhodnutia na 2 riadené skládky /pri Letisku a v Devínskej N. Vsí/. Do vybudovania skládok bude kritická situácia trvať.

Rastie počet a veľkosť živelných nelegálnych skládok, ktorých je 85 až 130. To sú väčšie smetiská. Počet menších a malých je nekontrolovaný a dá sa hovoriť o tisícoch. Odpad sa ocitá v rekreačnom zázemí Bratislavu a nie sú ušetrené ani územia rezervácií.

Zvlášť komplikovaná je otázka skládok toxického a chemického odpadu. Bratislavské štrkové podložie prepúšťa do rezervoáru pitnej vody spolu s daždom i tieto neželané látky. Pred vývozom takýchto odpadov sa bránia i obce a mestecák Západoslovenského kraja, z ktorých niektoré doteraz slúžia Bratislave svojimi skládkami /Bratislava zapíňa vyťažené ilovisko Žabáreň, v Stupave a skládku ONV v Moste pri Bratislave, CHZJD má skládku chemického odpadu v Budmericiach/. Národné výbory v Západoslovenskom kraji chcú pochopiteľne zaistíť svojim občanom pitnú vodu a od Bratislavu chcú len to, aby si svoje odpady riešila sama.

V krízovej situácii sa začalo otázkou odpadov vedenie mesta vážne zaoberať. Vzniklo niekoľko plánov: ráta sa so zriadením skládky inertných odpadov juhovýchodne od Slovnaftu, vedľa by malo vzniknúť medzidepónium škváry /čiže dočasné uskladnenie, kym sa zo škváry vyplavia sŕne škodliviny, pre ktoré ich cestári odmieta používať pri budovaní ciest. Sotva však toto vyplavovanie prospeje spodným vodám Bratislavu/. Uvažuje sa o skládke neškodného odpadu v Cerovských výmoľoch pri Šenkvičiach. No miestny MNV so skládkou odmieta súhlasiť. Výhľadove sa ráta s výstavbou komplexného závodu na spracovanie odpadov, no o jeho umiestnení ani prevádzke nie je zatiaľ nič známe. Dosažiteľnejšie sa zdá dobudovanie mestskej spaľov-

ne. Zial táto ekologická stavba zvýši znečistenie bratislavského ovzdušia. Aj ona bude mať odpad: toxickú škváru, ktorá bude tretinou zo spaľovaného odpadu /t. j. asi 65 000 ton ročne/. Spalovanie definitívne a nákladne umŕtujuje prípadné využiteľné druhotné zdroje, ktoré odpad obsahuje. Vo svete je prekonané.

Je zrejmé, že hľadanie miesta na skládku nemôže byť jediným hľadaním v probléme odpadov Bratislavu. Ak sa ním dnes bude vedenie mesta zaoberať ako jediným, zaostane za dobu a hromadiace sa riadené skládky ho po čase "prekvapia" aspoň tak, ako teraz tie divoké.

Súčasní odborníci ponúkajú dve cesty:

1. triedenie odpadov, separovaný zber a druhotné využívanie odpadov,
2. znižovanie množstva odpadov modernou obnovou technikou, recirkuláciou, používaním samorozložiteľných materiálov a pod.

Ani jeden z nich nie je spásny. Odpady sú a budú nepríjemným a nákladným problémom civilizácie, najmä pokial je civilizáciou vysokého konzumu. Jednako sa týmito dvomi cestami dá problém odpadov vyriešiť - ako vidíme v oveľa väčších zahraničných mestách - ak nie dokonale, aspoň uspokojivo.

V tom, aby sme v Bratislave vykročili k modernému riešeniu odpadov, prekáža niekoľko vecí. Pri separovanom zbere sa predpokladá vysoká ekologickej a spoločenskej uvedomenosť občanov. Triedenie si vyžaduje istú minimálnu námahu a tiež pocit zodpovednosti. Stačí, ak do kontajnera so separovaným organickým odpadom /do siláže/ niekto nechtiac nasype sklené črepky alebo toxickú látku ...

Separovaný zber si od zbernej organizácie vyžaduje spoľahlivosť a kvalitu. Nie je možné získať občana, ak sa kontajnery nebudú načas a v čistote vyprázdňovať. Takto sa v Bratislave pokazil vzťah občanov k separovanému zberu skla. V súčasnosti občania kriticky pozorujú nečistotu okolo kontajnerov, nepravidelnosti v odvoze bežného odpadu, nezáujem o skládky odpadu, ktoré občania pripravili na odvoz počas brigád jarného upratovania ... Rovnaký nezáujem o čistotu a o riadne odvážanie odpadov vidíme všetci i pri činnosti mnohých štátnych podnikov. Všetky tieto javy treba odstrániť prv, než sa mestské vedenie obráti na verejnosc s návrhom na separáciu domového odpadu. Samozrejme, že vtedy už musí byť dobiehané druhotné využívanie odpadov. Ľudia budú chcieť byť informovaní o prínose ušetrených surovín i o tom, ako sa získané prostriedky využijú.

Doterajšia prax, keď nedokážeme spracovať ani ten papier, ktorý sa vykupuje v Zbernych surovínach /vraj sa vyváža/, by sa musela podstatne zmeniť.

Rovnako zásadnú zmenu prístupu si vyžaduje znižovanie odpadov cestou znižovania odpadovosti.

Ziadom výrobca nie je nútený k zodpovednosti za problém odpadov, vznikajúcich z obalov či samotným použitím výrobku /tak ako je tomu napr. v NDR, kde je podnik zodpovedný za likvidáciu alebo znovuvyužívanie odpadov, plynúcich z vlastnej produkcie/. Naša obalová technika postupuje zdá sa, opačným smerom. Zvyšuje sa podiel nerozložiteľných materiálov; to, čo bolo kedysi balené v papieri, je teraz v umelej hmote. Zvlášť nevhodnou praxou je nahradenie sklených mliečnych fliaš umelou hmotou. Fliaše boli recyklovateľné, i po zničení zostali využiteľné ako druhotná surovina. Naopak, PVC obaly sú priamo odpadom. Vzhľadom na frekvenciu užívania mlieka ich nachádzame na všemožných miestach, od centra až po prírodné rezervácie. Umelá hmota je navyše zdravotne škodlivá, ako sa po rokoch konzument napokon dozvedel ex offo z upozornení v predajniach. Nezanedbateľné je tiež množstvo mlieka, ktoré vytiekne s praskajúcich vrecúšok jednak do prepraviek, jednak do nákupných tašiek občanov. Zdá sa, že všetko hovorí proti PVC vrecúškom. Na tieto témy sa vytlačil už nejeden článok, odzneli dobré predsavzatia ...naposledy sa veľmi kriticky vyjadril k otázke nášho zaostávania v probléme odpadov podpredseda SNR, Dezider Krocsányi /Nedelná Pravda, 5.6.87/.

No odpady sa hromadia a sebelepšie predsavzatia tu dláždia len cestu na veľké smetisko. Čas prestavby sociálno-ekonomickej štruktúry ČSSR pohne hádam i s myslením v otázke odpadov. Balo by sa povedať, že odpady budú jedným z vhodných ukazovateľov, nakoľko sa darí zefektívniť výrobo-ekonomickú sféru i nakoľko sa podarí obnoviť konštruktívnu atmosféru v celej spoločnosti.

V súčasnom pohľade na problém odpadov sa zdá byť potrebné najmä:

- a/ Začať s výskumom ako organizovať a využívať separovaný zber /doteraz, ako poukazuje spomínaný podpredseda SNR D. Krocsányi, výskum nezačal/.
- b/ Zvýšiť postihy za odhalené nelegálne skládky odpadu. Postihy zosobňovať.
- c/ V súvislosti s b/ podstatne skvalitniť činnosť Mestskej inšpekcie čistoty.
- d/ Zlepšiť siet Zberných surovín. Doteraz sú budované len v rámci akcií „Z“ v Petržalke napr. nie je vybudovaná žiadna zberňa.
- e/ Prijat legislatívne opatrenia vo veci zaobchádzania s odpadmi /doteraz nie je celoštátne platná norma/.
- f/ Pripravovaný zákon o druhotných surovinách upraviť tak, aby boli podniky nútene k zodpovednosti za odpad, ktorý vyvolajú ich výrobky, resp. použitie výrobkov.
- g/ Legislatívne upraviť postavenie osôb, ktorých hlavnou činnosťou bude zber druhotných surovín, resp. separovaného odpadu. /Prefe-

rovat ako spoločensky potrebnú, zbaviť dane./

h/ Podniky na území mesta urobiť plne zodpovednými za hygienicky nezávadné odstraňovanie vlastných odpadov. Prísne kontrolovať, zosobňovať postihy.

i/ Podstatne zlepšíť kvalitu práce Komunálnych služieb MB. Dobudovať ich technickú i kádrovo-personálnu základňu. Uplatniť hmotnú zainteresovanosť a prísne postihy za ohrozovanie hygienickej situácie v prípade nedbalosti.

j/ Bojovať za to, aby sa výrobky distribuované na území mesta /najmä tie, ktoré sú tu vyrobené, napr. potravinárske/ vyznačovali recylickými alebo bezodpadovými obalmi.

k/ Začať so separovaným zberom v podnikoch, na školách a závodoch.

l/ Doriešiť konečne otázkou odpadových nádob v meste.

Opatrenia v oblasti ostatných služieb v podrobnom pohľade presahujú rozsah tejto publikácie i čo do kompetencie /ide o ekonomicko-spoločenské predpoklady vyšej efektivity a kvality/.

Rámcovo sa dá povedať, že je žiaduce najmä: Riešiť situáciu urýchlene. Z tejto požiadavky potom plynne niekoľko dôsledkov, ako:

- Vykonáť opatrenia administratívneho charakteru, ktoré by existujúci fond služieb urobil občanom dostupnejším /prac. doba/;
- Previesť revíziu odmeňovania pracovníkov služieb s cieľom zvýšiť atraktivitu tejto sféry;
- Ešte dôslednejšie postihovať nežiaduce javy /predražovanie, zatajovanie tovaru, neúctu k zákazníkom a pod./;
- Dobudovať služby technicky i priestorovo, aby vyhovovali súčasným požiadavkám na kvalitu služieb, na vzhľad prostredia a pod.;
- V zmysle platných nariadení umožniť poskytovanie služieb súkromným osobám. Upraviť jasne legislatívu a zverejniť ju. U prevádzok na sídliskách zbavovať zdanenia. Uzatvárať dohody s občanmi o prevzatí /prenájom/ neefektívnych prevádzok miestneho hospodárstva NVB, výrobných družstiev, SZVD a pod. Využiť iniciatívu občanov i pri urýchlenom oživení centra /prenajímanie priestorov nevhodných na byty, vyprázdnených skladov a pod./. Zriadit distri-búciu ubytovacích kapacít v súkromných bytoch.

V dlhodobejšom pohľade treba najmä účinnejšie tlaky na dobudovanie občianskej vybavenosti v rámci budúcej hromadnej výstavby. Na existujúcich sídliskách doceniť politickú vážnosť sféry služieb a čo najskôr dohnati zameškané. Pri prípadnom zahusťovaní postupovať citlivovo, novovybudovalé objekty by starousadlíkov mali za nepríjemnosti spojené s ich výstavbou odmeniť tým, že ich suterény a prízemia by boli zásadne venované občianskej vybavenosti.

ZDRAVOTNÍCTVO

Oroveň zdravotníckych služieb patrí k tým oblastiam, ktoré Bratislavčana handicapujú voči obyvateľom iných miest ČSSR.

a/ Zdravotnícke zariadenia

Počet lôžok v zdravotníckych zariadeniach je v Bratislave podľa údajov štatistických ročeniek najnižší v ČSSR. /v správe NV/ Na tisíc obyvateľov padá 4,4 lôžka, priemer v SSR je 7,1, v Prahe 8,7. Potreba lôžok je podľa urbanistických normatívov uspokojená na 62 %.

Stav zdrav. zariadení: z celkového počtu 4 812 lôžok je 3 141 v zariadeniach starších ako 50 rokov, z toho 1776 v objektoch z minulých storočí. /Nemocnica Milosrdných bratov na nám. SNP je z r. 1672, Státna nemocnica z r. 1864, Prvá ženská klinika na Zochovej z r. 1873, nemocnica na Partizánskej z r. 1894/. Z nemocníc UNZ mesta Bratislavky len 45 % technicky vyhovuje /nemocnice na Zochovej a Hlbokej sú v havárijskom stave, desať z pätnásťich objektov Fakultnej nemocnice si vyžaduje rekonštrukciu/. Ambulantné strediská sú často v provizóriach /napr. na sídliskách v bytoch/. Neraz "ambulancia" nemá ani telefón.

Rozmiestnenie zdrav. zariadení: značná neproporčnosť /napr. Petržalka nemá nemocnicu/.

Technické vybavenie: je nedostatok neinvazívnych diagnostických prístrojov /ultrazvuk, počítačová tomografia, nukleárna magnetická rezonancia a pod./. Chýbajú tiež rýchle laboratórne metódy /testy na rýchle stanovenie látok v krvi, v moči a iné/, laboratórne prístroje pre screeningové metódy v genetickom poradenstve, prístroje pre kardiovaskulárnu, onkologickú a alergologickú prevenciu a pre monitormenie terapie. Je tiež nedostatok najmodernejších liečív.

Nesústredenosť odborných pracovísk: Pacient podľa bydliska "patrí" na interné oddelenie do jednej nemocnice, na chirurgiu do inej, atď. Vo väznych a akútnejch prípadoch tento stav ohrozenie života pacientov, pre ostatných nemocných je prevážanie sanitkami z miesta na miesto vyčerpávajúce. Priama spolupráca špecialistov ako základný prístup v modernej medicíne /tímy/ je v Bratislave pre odlahlosť pracovísk často nemožná.

b/ Zdravotnícky personál

Lekári: Vzhľadom na nedostatočnú sieť nemocníc je nižší i počet lekárov, ktorí v nich pracujú /priemer: 4,8 na 1000 obyv., v Prahe: 7,09/. Počet lekárov v ambulantných strediskách je na úrovni celoštátneho priemera. Nadmestský charakter niektorých špecializovaných pracovísk by si žiadal lekárov viac. Ak by mala Bratislava dosiahnuť polovicu rozdielu voči Prahe, chýba jej 120 lekárskych miest. Celkovo na jedného obvodného lekára padá 2 845 obyvateľov nad 15 rokov /1985/. Obvodní lekári tvoria len 9,2 % z celkového počtu lekárov a sú nedostatočne vybavení.

Rýchla zdravotnícka pomoc trpí nedostatom vozidiel, chýbajú vozidlá vybavené komplexnou resuscitačnou technikou, chýba sanitka-vrtuľník, ktorá by v meste s veľkou plošnou rozlohou a s prírodnou prekážkou /pri povodni zostane Petržalka odrezaná/ nemala chýbať.

Výber budúcich lekárov: sa nedeje vždy podľa kritériá schopnosti. O tomto probléme sa dávno vie, no vplyv známostí a korupcie na výber študentov trvá. Vo výuke na lekárskych fakultách sú nedostatočné nároky na odbornú /najmä praktickú/ úroveň. Malá pozornosť sa venuje etickej výchove študentov, čo sa v praxi prejavuje úpadkom morálneho statusu slovenského lekára.

Stredný zdravotnícky personál: Počet stred. zdrav. pracovníkov, padajúcich na jedného lekára klesá. Veľa absolventov stred.zdrav. škôl zo zdravotníctva odchádza. Záujem o štúdium sa znižuje, to znižuje možné nároky školy na študentov a nakoniec úroveň absolventov.

Stredné zdrav. kádre nemajú ani v štúdiu /nie sú prijímané na lekárskie fakulty/ ani v zamestnaní šancu na kariéru. Ich spoločenská vážnosť je - neprimerane ich úlohám - nízka.

V Bratislave sa nábor deje z nebratislavských lokalít. Vzniká nebezpečie nezodpovednosti z anonymity, sestry, žijúce v internátoch, sú sociálne deprivované.

Nižší zdravotnícky personál: Jeho spoločenské postavenie i platy patria u nás k najnižším. Často tu pracujú ľudia, ktorí sa neuchytili inde. Stáva sa, že k pacientom nedokážu nájsť prístup a poslanie zdravotníka spravidla nechápu, netýka sa ich. Nekvalita ich práce ich neohrozuje, keďže záujemcov o túto fažkú a nezaplatenú prácu

je minimum.

c/ Kvalita zdravotníckych služieb.

Je do značnej miery limitovaná doteraz uvedenými nedostatkami v počte lôžok, zariadení a pomocného personálu.

Vysoký denný počet pacientov /40-80/ stáže lekárom potrebnú diagnostickú rozvahu a vylučuje primeraný psychoterapeutický a výchovný vplyv.

Obvodný lekár sa zmenil na rutinérskeho dispečera, distribútoru pacientov a na úradníka. Na ľudský prístup v jeho ambulancii nezostáva čas. Často chýba i na dôkladné určenie diagnózy. Specialista, ku ktorému je pacient vyslaný, aplikuje zbytočnú terapiu, stráca sa čas pacienta, ktorý sa medzitým mal liečiť. Aj toto je následok /okrem iných/ praxe, kedy sa pacientom namiesto jedného lekára - komplexne a dlhodobo, zaobrajú viacerí - krátko a nezriedka povrchne. V Bratislave sú bežným javom pacienti, ktorí za svoj život vymenili lekára 15 až 20-krát. /Existujú tu závody, v ktorých sa lekár vymení niekoľkokrát za rok./

Logickým vyústením synergie uvedených vplyvov je nedôvera pacienta a pokusy zlepšiť svoju situáciu úplatkom. Nie je tajomstvom, že úplatkárstvo je v zdravotníctve značne zaužívané. Úplatky sa dávajú za prijatie do nemocnice, za zahraničné lieky, za ponechanie v nemocnici na doliečenie /Bratislava má v ČSSR najkratšiu ošetrovaciu dobu, 11,2 dňa, kým napr. v Prahe to je 15,5 dňa/, za operáciu atď. atď.

Súčasný spôsob hodnotenia práce zdravotníkov neprospevia zvyšovaniu jej kvality. Plánovanie i kontrola činnosti zdrav. zariadení sa nemeria zlepšením stavu chorého /vyliečením/, ale kvantitatívnymi ukazovateľmi, počtami hospitalizovaných /tzv. odliečených/, počtom odprac. hodín a hospodárením s liečivami. Činnosť sestier sa kontroluje podľa toho, či všetko riadne "za-písali" do služ. kníh a nie podľa kvality ošetronia /hoci podľa počtu preležanín u nevládnych pacientov/.

Pri hodnotení zdrav. služieb chýba záujem o názor pacientov, hoci práve oni sú výslednicou celého aparátu zdravotníctva. Pacienti nemajú možnosť vybrať si lekára, ocitajú sa v situácii bezmocných /navyše často i bezbranných, nehybných/ prosebníkov. Ich situáciu zhoršuje upieranie práva na informácie o svojom zdrav. stave, o postupe liečby, o aplikovaných terapiách a pod.

Priama kontrola zdravotníckych služieb je znemožnovaná neinformovanosťou pacientov, utajovaním kvantitatívnych i kvalitatívnych údajov a absenciou nezávislých kontrolných orgánov.

d/ Zdravotný stav populácie

Ako sme videli v prvých kapitolách, je zdravie biologických organizmov v ČSSR ohrozované celým radom škodlivých vplyvov. Poznanie mechaniz-

mov pôsobenia týchto vplyvov, ako jeden z predpokladov účinného vzdorovania vyvolaným chorobám nie je, žiaľ, rozvinuté na zodpovedajúcej úrovni. Vieme rámovo, že pôsobenie škodlivín a hlučnosti sa znásobuje ďalšími tzv. rizikovými faktormi, ktorých výskyt možno v ČSSR pozorovať: nízkou športovou a celkovou fyzickou aktivitou /77,7 % populácie nešportuje/, zlým zložením výživy /ne-kvalitné jedlá, málodostupná zelenina a ovocie, o 27 % menej voči štandardu/, rastom obezity, toxikománicou /výrazne rastie spotreba alkoholu i tabaku, najmä v SSR/, zvyšovaním stresu /postihuje najviac aktívny vek, zvyšuje sa neuropsychickou tenziou a nedostatom odpočinku - od roku 1960 napr. narastá dĺžka času stráveného prácou mimo hlavné zamestnanie/.

Najpresnejšie vieme zrátať kvantifikateľné účinky spolupôsobenia uvedených vplyvov.

Posledných 20 rokov rastie priemerná dĺžka života vo všetkých krajinách Európy, najmenší rast je však práve v ČSSR.

Zarážajúcou skutočnosťou je skracovanie priemernej dĺžky života u mužov v ČSSR, najmä v SSR. Na počiatku 60-tych rokov bola 68,2 rokov a dodnes poklesla na 66,8 roka. Za toto obdobie náš štát poklesol v priemernej dĺžke života obyvateľov z 10. miesta v Európe na 22. miesto.

Vo veku 25-50 rokov zomiera v ČSSR o 50 - 90 % viac mužov, než vo vyspelých krajinách Európy. Preto vzniká u nás vo vyšších vekových kategóriach masová osamelosť žien: pomer vdov ku vdovcom je 4,8 ku 1.

Zo štatistik vyplýva, že vzrast úmrtnosti je spôsobený rastom tzv. civilizačných chorôb, t. j. tých, ktoré stimuluje stres, zlé životné prostredie a nezdravý životný štýl. Úmrtnosť na kardiovaskulárne choroby vzrástla v ČSSR za posledné dvadsaťročie vo vekovej kategórii 25-44 ročných o 41 %, v kategórii 45-64 ročných o 36 % a v kategórii starších o 25 %.

Nepriaznivý vývoj v porovnaní s inými európskymi krajinami sme zaznamenali v dojčenskej úmrtnosti, Klesli sme z 8. miesta na 20. miesto.

Niet pochýb o tom, že nepriaznivé trendy v zdravotnom stave populácie súvisia, okrem vplyvov prostredia, aj s nedostatočným tempom rozvoja nášho zdravotníctva.

Ako konštatoval Ivan Hudec na 3. zjazde čsl. spisovateľov /Pravda 22.5.1987/, patrí dnes ČSSR podľa kritérií Svetovej zdravotníckej organizácie medzi priemerné rozvojové krajinu.

e/ Zdrav. stav Bratislavčanov

O vývoji priemernej dĺžky života Bratislavčanov nemáme údaje. Rámovo sa môžme orientovať podľa správy Štátnej komisie pre VTIR, podľa ktorej sa v ČSSR skracuje v znečistených oblastiach priemerná dĺžka života o 3 - 4 roky oproti čs. priemeru.

Výskumy v Bratislave potvrdili výrazné zhor-

šenie zdrav. stavu najmä vo štvrtiach, zasiahnutých znečistením ovzdušia. Dokázať klesa počet červených krviniek, narúša sa funkcia imunitného aparátu s následným zvýšením rizika infekcií i alergických a nádorových ochorení. Úmrtnosť na nádorové ochorenia je v Bratislave najvyššia na Slovensku. Výskyt novozistených nádorov stúpol v našom meste v rokoch 1981-1985 o 35,2 %. Úmrtnosť na kardiovaskulárne choroby vzrástla v Bratislave od r. 1970 o 42 %.

Enormný je výskyt alergických ochorení, najmä prieduškovej astmy. Je tu najvyšší na Slovensku.

Výskyt ochorení dýchacích ciest je u bratislavských detí 3x až 5x častejší než v čistých oblastiach Slovenska.

V Bratislave klesá podiel živonarodených a stúpa novonarodenecká úmrtnosť. Od roku 1960 stúpla o 65,2 %. Je najvyššia v ČSSR.

Stúpa počet spontánnych potratov. Od r. 1970 stúpol z 10,9 % na 16,4 %, teda o 50 %. /Na zač. 80tých rokov, keď vrcholilo množstvo emisií v Ba. ovzduší: až 23,8./

Úmrtnosť na vrozené chyby je v Bratislave podľa krajov značne vyššia než priemerná /Ba: 4,8 %, ČSSR: 3,8 %, SSR: 3,5 %./

Vo výpočte by sme mohli pokračovať. Vonkajši vplyv prostredia je v Bratislave čiastočne prekrytý priaznívou vekovou skladbou Bratislavčanov a dá sa očakávať, že sa prejaví, keď generácia zasahovaná pôsobením znečisteného životného prostredia zostane.

Zdravotný stav je akýmsi sumárny účtom priaznivých i nepriaznivých zložiek prostredia. Nestačí preto budovať nemocnice, potrebné je tiež zlepšiť kvalitu ovzdušia vody, potravín a zmenšiť množstvo stresov, ktorými je atmosféra nášho mesta presýtená podobne ako ovzdušie emisiami. Je treba bojať o to, aby obyvatelia zmenili nežiadúce, zdraviu škodlivé návyky. Napred však treba vytvoriť také podmienky, aby zmena nežiadúcich stereotypov bola vôbec možná /napr. aby bolo aspoň toľko možností pre obyvateľa, ktorý chce svoje zdravie posilňovať napr. plávaním, ako pre toho, kto si zdravie ohrozuje alkoholom/.

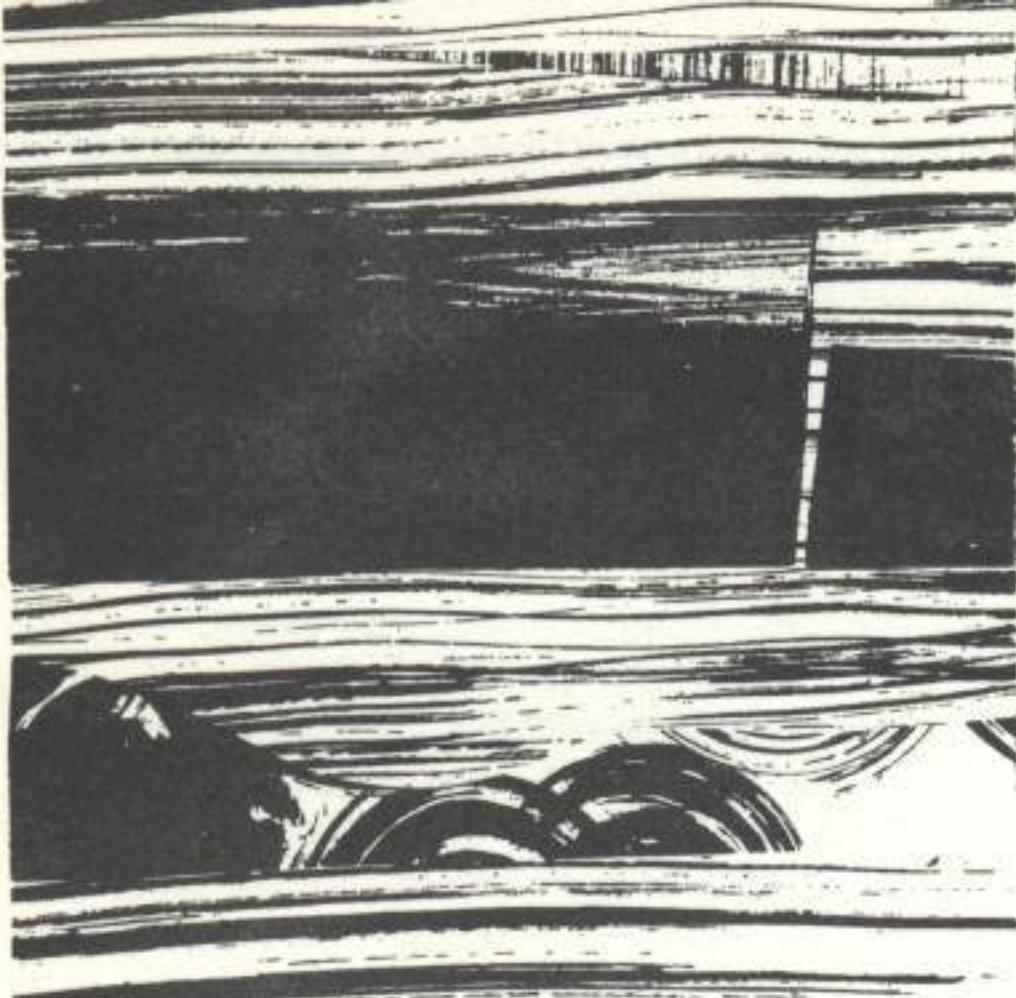
b/ Návrhy

V oblasti zdravotníctva sú budúce plány zamerané predovšetkým na výstavbu nemocník a doplnenie chýbajúcich lôžok. Nemocnica v Petržalke má byť najrýchlejšie postavenou nemocnicou v ČSSR, za 5 rokov /aj keď by sa dalo ešte rýchlejšie, hotel Fórum bude, ako vieme, za 2 roky/. Okrem záujmu o doplnenie lôžok by sme chceli upozorniť na niektoré ďalšie opatrenia, ktoré by nepochybne prospeli ochrane zdravia Bratislavčanov:

1/ Je potrebné zvýšiť autoritu a najmä nezávislosť hygienickej služby. Jej súčasné pod-

riadené postavenie voči UNZ mesta Bratislavu a NVB nedáva hygienikom priestor pre účinné obhajovanie záujmu zdravia obyvateľov. Ich možnosti ešte viac zväzujú opatrenia MZd /napr. č. 12/1983/, obmedzujúce publikovanie faktov o zdrav. stave a o stave živ. prostredia.

- 2/ Je potrebné zabezpečiť urýchlene monitoring škodlivín v ovzduší, vo vode a v potravínach, ako i stresorov - hluk a vibrácie/. Výsledky meraní je potrebné zverejňovať. Monitorovanie i zverejňovanie musí byť zverejnené nadrezortnému orgánu.
- 3/ Je potrebné začať s programom očistenia životného a pracovného prostredia, ktorý bude prioritný voči iným investičným programom. Neznačí to iné, než uplatnenie hesla, že hlavným cieľom našej spoločnosti je zdravý a úplný rozvoj jej príslušníkov.
- 4/ Je potrebné zlepšiť sociálne i ekonomicke postavenie zdravotníckeho personálu. Súčasne so zmenou hodnotenia ich práce sa musí zlepšiť i kontrola výsledkov. /Uplatniť niektoré formy verejnej kontroly, napr. možnosť voliť si ošetrujúceho lekára./ Nedostatočný počet zdr. personálu by sa doplnil uplatnením náhradnej voj. prezenčnej služby a povinnou praxou študentov a záujemcov o štúdium medicíny.
- 5/ Je potrebné dobudovať zdravotnícke zariadenia. Koncepcne integrovať poliklinické a nemocničné pracoviská pre tímovú prácu lekárov. Zvýšiť počet obvodných lekárov. Závodným lekárom zveriť úlohu pracovných lekárov závodu. Je potrebné doplniť moderné diagnosticke a liečebné prístroje. Podobne je povinnosťou spoločnosti umožniť našim chorým prístup k najúčinnejším liekom. Ak ich nedokáže dodať MZd, potom je potrebné umožniť, aby sa chorý dozvedel, aké zahraničné lieky by mu mohli pomôcť a maximálne uľahčiť ich dovoz /účinné by bolo zriadenie dovozovej firmy na princípoch PZO/.
- 6/ Je potrebné zabezpečiť objemom i odborne zamestané liečebno-preventívne úlohy: trvalé sledovanie pacientov s ochoreniami dýchacích orgánov, starostlivosť o diabetikov, onkologicky chorých, dialyzovaných, psychicky chorých. Podobne ako prevenciu, sa v Bratislave venuje malý zreteľ i rehabilitáciu. Je tiež potrebné modernizať záchrannú službu, vybaviť ju technicky i odborne s nadváznosťou na úrazové odd. a jednotky intenzívnej starostlivosti.
- 7/ Je potrebné orientovať ďalší rozvoj Bratislavu tak, aby sme sa priblížili situácii, kedy si bude môcť každý občan voliť zdravý spôsob života ľahšie než akýkolvek iný.

ZNEVÝHODNENÉ SKUPINY OBYVATELSTVA

a) Starostlivosť o starých a postihnutých

Ústava ČSSR, celý rad zákonov a nariadení potvrdzujú odhadlanie nášho štátu zmierňovať údel handicapovaných jednotlivcov a sociálnych skupín a starať sa o tých, ktorí sa sami o seba nedokážu /už alebo ešte/ dostatočne postarat. Duch charity a pomoci sociálne znevýhodneným má v ČSSR, a v Bratislave zvlášt, svoju tradíciu.

Zial, dnes s úrovňou sociálnej starostlivosti v Bratislave spokojný byť nemôžeme.

V kapacite domovov dôchodcov je Bratislava na poslednom mieste zo všetkých krajov v ČSSR. Potreba je uspokojovaná len na 23,4 %. Z toho je približne tretina v nevyhovujúcich objektoch.

Nulový stupeň saturácie normy vykazujú jedálne pre dôchodcov, hygienické strediská splňajú urbanistickej ukazovateľ len na 0,87 %.

Všetky zariadenia mimoústavnej sociálnej starostlivosti v Bratislave sú umiestnené v priestoroch, uvoľnených z iných odvetví, majú preto rad technických a prevádzkových chýb, vyžadujú si rekonštrukciu alebo nákladnú údržbu.

Malo je tiež zariadení pre kultúrne alebo športové využitie starších občanov. Počet klubov dôchodcov by bol uspokojivý, ak by sa najmenej zdvojnásobil.

Bratislava sa chová macošsky najmä k tým z našich spoluobčanov, ktorí sú nevládni alebo zmyslovo či mentálne postihnutí. Okrem jedinej geriatrickej liečebne niet ani jedného zariadenia pre takto postihnutých Bratislavčanov, rovnako chýbajú i liečebne pre dlhodobo chorých. Život postihnutých občanov a rodinných príslušníkov, ktorí ich opatrujú, je ztrpčovaný nezáujmom bratislavských architektov: výťahy sú pre invalidné vozíky priúzke, nemyslí sa na ne ani v podchodoch, v kinách, pri výstavbe

chodníkov /nemajú nájazdy medzi úrovňou cesty a chodníka/ atď. atď. Nepochybne by sa dalo a malo ešte veľa urobiť pre ulahčenie ich údelu. Tažká je situácia starých alebo postihnutých občanov na sídliskách. Stanice opatrovateľskej služby pokrývajú potrebu len na 25,7 %.

Ak si uvedomíme, že naši starí a chorí sú okrem svojho trápenia sužovaní i ďalšími nedostatkami kvality života v Bratislave /vo sfére zdravotníctva, služieb, hygieny prostredia, atď./ je našou morálnou povinnosťou pozdvihnúť hlas za urýchlenú nápravu sociálnej starostlivosti v Bratislave.

Pri zachovaní doterajších tendencií by sa jej mnohí už nedočkali. Ako konštatuje Ing. Dinda /Min. práce a soc. vecí, Pravda, 5. V. 87/, zaostáva výstavba sociálnych zariadení v celoslovenskom meradle i v Bratislave zvlášť. zariadení sociálnej starostlivosti splnil na 10,3 % z celoročnej úlohy. Varuje pred zanedbávaním projekt-úlohy. Varuje pred ďalším zanedbávaním projektovéj prípravy, ktorá sa v Bratislave odsunula v 4 prípadoch.

b) Deti a mládež

Bratislava je štatisticky najmladšie mesto v ČSSR, čo značí, že má deti neúrekom. Zijú najmä na jej sídliskách /napr. len v Petržalke žije 40 % detí Bratislav/. V kontexte hygienickej, urbanistickej i kultúrnej kvality životného prostredia je 111 077 bratislavských detí handicapovanou skupinou, a to ako v rámci mesta, tak i pri porovnaní so svojimi rovesníkmi z ostatného územia Slovenska.

Pri zaistovaní optimálnych podmienok pre rozvoj detí a mládeže hrajú veľkú úlohu ich rodičia. No vplyv prostredia a jeho determináント je významný, najmä v meste. Bratislavčania berú svoje deti na dovolenku do zdravého prostredia, no sú bezmocní proti prevahе negatívnych vplyvov znečistenej Bratislavы. Tunajšie deti sú najčastejšie chorými deťmi na Slovensku. Na sto detí sa registruje v znečistených lokalitách Slovenska ročne 90,5 ochorení, v Bratislave 130,5 ochorení a v čistých oblastiach 9,6 ochorení.

Z chorých detí v r. 1986 26,9 % ochorelo na infekčné zápaly horných dýchacích ciest, v Nitre to bolo len 6,7 % z chorých detí. Tu sa odráža jasne vplyv bratislavského ovzdušia. Statistiky nám potvrdzujú, že výskyt pneumónii je medzi bratislavskými deťmi 2 - 3-krát vyšší a astmy 2-krát vyšší než je slovenský priemer. Sú štvrté, kde znečistenie spôsobuje astmu a alergie v počte, ktorý 10-krát prevyšuje slovenský priemer. Preukázané sú tiež poruchy v krvotvorbe.

Mesto, ktoré takto zdravotne handicapuje svoje deti, zanedbáva výstavbu telovýchovných

zariadení. Školská telovýchova spĺňa urbanistickej normatív len na 20 %. Najhorší stav je v učnovskom školstve a na VŠ, kde sa ukazovateľ plní len na 13 %.

Chýbajú plavárne, najmä kryté /niet ani jedného bazénu pre výcvik detí a mládeže/, športové haly, telocvične i nenáročné športoviská.

Niet športovísk pre mládež vo veku od 10 do 18 rokov. Pre tých menších sú detské ihriská, no ich počet a najmä úroveň sú nízke. Zelené konštrukcie preliezačiek a vybetónované plochy už zavinili nejeden úraz. Napriek tomu nápravu nebadat. Nové detské ihriská neberú ohľad na čas a vývoj poznania - podobajú sa vytrvalo lacným provizóriám, ktoré vznikali v povojnových rokoch. Pritom detské ihrisko by mohlo byť realizačným priestorom pre celý tím odborníkov /architekt, výtvarník, det. psychológ, lekár, atď./. Výstavba kvalitných detských ihrisk nie je luxusom, výdobytkom - je slabou a nedokonalou náhradou za niekdajší priestor detí, ktorý medzi diefa a prácu dospelých ani medzi diefa a prírodu nekládol súčasné bariéry. Ako sa dozvedáme z častých kritík /napr. Práca, 20.6.87/ je i týchto náhrad nedostatok, väčšina detských ihrisk je bez dozoru, a údržby, chýbajúce húpačky nosievačky rodičia z domu. Absentujú priestory pre hry v nepriaznivom počasí /herne, kolkárne, cukrárne a pod./. Málo sa myslí na rodičov detí /napr. chýbajú WC/.

Jednodňové rekreačné možnosti pre bratislavské deti by mohli byť viac ako dobré. Ak je centrum nehostinné, rodinný výlet by mohol smerovať do prírody v zázemí Bratislav /Karpaty, lužné lesy, štrkové jazerá/, alebo do zvláštej atmosféry pričlenených obcí. O situácii prírodného zázemia i aglomerovaných sídiel sme tu už hovorili. Hádam ešte dodajme, že i to málo, čo sa pre ich využívanie urobilo, je nekvalitné /napr. areál zdravia na Partizánskej lúke /

Chýba premyslený zámer, koncepcia jednodennej turistiky.

Krajne neuspokojivý je stav bratislavskej ZOO a botanickej záhrady. Prvá spĺňa požiadavky normy na 6,9 %, druhá na 10 %. Oba objekty sú zasiahnuté výstavbou diaľnice, ktorá ich územne obmedzí a zhorší ich hygienickú situáciu. V ZOO sa začala výstavba - no ako mnohé podobné kroky - príde náprava pre veľa detí prineskoro. ZOO chátra už desiatky rokov a jej rekonštrukcia a výstavba sa mali začať už dávno.

Neuspokojivá je situácia v kultúrnej výchove detí a mládeže. Počas týždňa sa ...premetajú detské predstavenia ani v jedinom kine, bábkové

divadlo je 15 rokov v provizóriu, chýbajú kluby mládeže. Nízka je úroveň sociálnej starostlivosti o choré alebo sociálne či mentálne retardované deti /najmä fyzický a morálny stav existujúcich zariadení/. Po nutnej asanácii ÚSS na Dúbravskej ceste bude kapacita ústavov pre mentálne postihnutú mládež kryť len 30 % potreby. Stanice opatrovateľskej služby pre deti splňajú potreby na 39,5 %. Chýbajú útulky pre matky s dojčaťami. V roku 1980 nebol ani jeden útulok, dnes je v Bratislave jedno zariadenie s kapacitou 7 miest, čo pochopiteľne nesaturuje ani najnaliehavéjšie prípady.

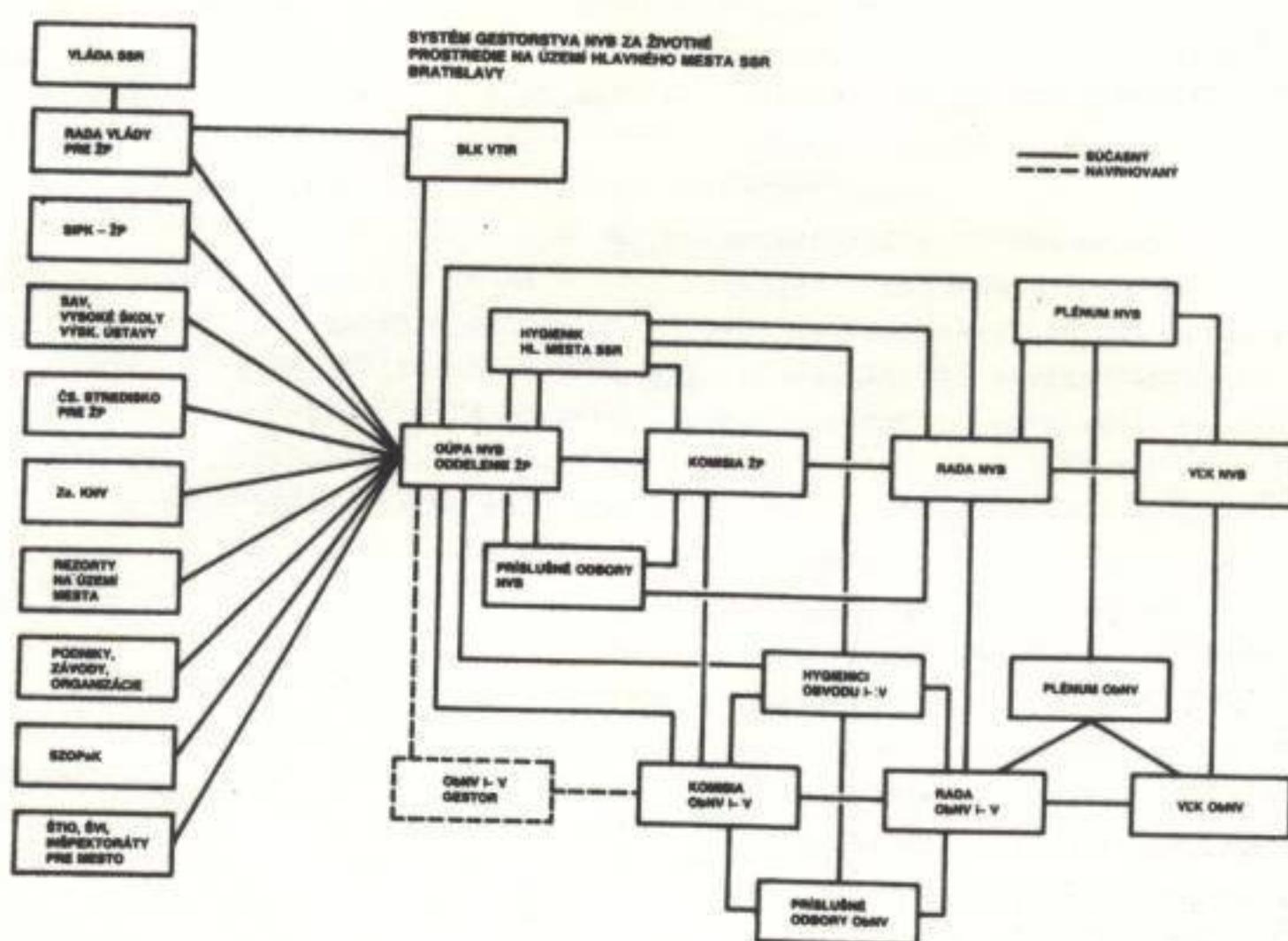
Závažnou sférou, ktorá je plne v rukách štátu, je vzdelávanie. Hoci je zrejmé, že v jeho konceptii a kvalite sú diskutabilné stránky /pozri napr. diskusiu v Novom Slove./, v našom kontexte treba upozorniť, že nevyhovuje ani hygienická a technická situácia škôl. Každá piata základná škola je z hľadiska hlučnosti nevyhovujúca. Pri stredných školách až 50 % má hlučné, resp. veľmi hlučné prostredie. Tiché prostredie má len 22,3 % základných a 10,5 % stredných škôl. Hluk stáhuje podmienky spolu 53 % žiakov a učiteľov bratislavských škôl. (Pritom ide často o nové školy.)

Ak si uvedomíme zvýšenú citlivosť detského organizmu a najmä vplyv, aký má hluk na schopnosť sústredieť sa - je táto situácia krajne nežiadúca. V školách sa ešte stále stretávame s vyučovaním na smeny. Neuspokojivé je, že iba niektoré bratislavské deti môžu chodiť do jazykových tried. Výuka jazykov sa dnes všade považuje za súčasť modernej školy - tak ako telocvik či hudobná výchova. Akútne chýbajú ľudové školy umenia. Existujúce sú nevhodne rozmiestnené a zápasia s nedostatkom priestorov, učiteľov i vybavenia. Chýbajú tiež mimoškolské zariadenia pre výchovu nadaných detí z oblasti prírodných vied, matematiky a pod.

Podobne ako na starých a nevládnych - i na deti a mládež pôsobí celý komplex nedostatkov ekologickej, urbanistickej i sociálnej povahy, ktorými Bratislava trpí. Pri vysokej chorobnosti bratislavských detí sa ich iste dotýka stav zdravotníckej starostlivosti, iste by chceli viac zelené a parkov v meste, vplýva na nich chronická nedostavanosť rodného sídliska atď. atď. Často práve v deťoch synergie rôznych chýb prostredia Bratislav vrcholí. Napr. doprava - pri známej odľahlosti sídlisk musia mnohé deti hodiny cestovať preplnenou dopravou /zvýšené riziko úrazov, infektov, chrípok a pod./. Doprava ich prenasleduje i v školách - hlukom. A nakoniec sa im vracia ešte raz cez rodičov. Vela rodičov stráca cestovaním v MHD z voľného času, ktorý by mohli venovať svojim detom /až 75 % detí ZŠ potrebuje pomoc rodičov pri príprave do školy, Prúcha, Nové slovo 6/87/. Dieta sa nevie brániť ani nebude požadovať

zlepšenie svojej životnej situácie. Jeho prostredie vytvárajú dospelí. Zanedbávanie detí a mládeže v hlavnom meste Slovenska je treba nazvať pravými slovami - je to protispoločenská tendencia. Hazarduje sa so zdravím /fyzickým, psychickým i sociálnym/ budúcej generácie.

Návrhy sú zrejmé z doteraz povedaného a poznajú ich dobre všetci, ktorí sú zodpovední za postavenie tých slabších v našom meste.

SÚVISLOSTI

Je zrejmé, že doteraz opísané oblasti nepôsobia izolované. Ich súčasné pôsobenie vytvára atmosféru, istý životný pocit. Na druhej strane, situácia životného prostredia, ktorá má synergický vplyv na obyvateľov, je sama určovaná konkrétnymi spoločenskými podmienkami /napr. spôsobom plánovania, právnym systémom atď./.

Nie je v našich silách popísať komplex týchto súvislostí dostatočne komplexne. Niektoré skutočnosti sú však natolko zjavné, že považujeme za užitočné na ne upozorniť.

Právo a životné prostredie

Súčasťou čs. právneho poriadku je cca 300 právnych predpisov upravujúcich vzťah k životnému prostrediu. Jednotlivé predpisy boli spracovávané postupne a netvoria usporiadany systém. Doteraz v našej normotvorbe nie je pojem "životné prostredie" zákonne definovaný. Zakotvenie starostlivosti o životné prostredie v Ústave ČSSR je nedostatočné: neupravuje sa právo na zdravé životné prostredie, ani osobitnú povinnosť občana tvoriť a chrániť životné prostredie.

Zodpovednosťný systém je rozptýlený do viacerých právnych odvetví. /Občiansky zákonník paragr. 420, 421, 432, Hospodársky zákonník paragr. 145/. Avšak ani jeden z uvedených zákonníkov nemá osobitnú úpravu zodpovednosti pri tvorbe a ochrane životného prostredia. Trestné právo neobsahuje žiadne ustanovenie skutkovej podstaty, ktoré by vyslovene postihovalo ohrozovanie a poškodzovanie životného prostredia.

Vzhľadom na uvedené je pochopiteľné, že zaostáva uplatňovanie trestoprávnej zodpovednosti. V súdnej praxi sa prakticky nevyskytujú prípady postihu pre ohrozovanie a poškodzovanie životného prostredia, hoci často ide o porušenie zákonov s celospoločenskou nebezpečnosťou.

Situácia v právnej ochrane životného prostredia ešte zhoršuje udeľovanie výnimiek. Mnohé VHJ by bez nich nemohli vôbec pracovať, výnimky sa stali súčasťou nášho hospodárskeho mechanizmu, podobne ako sa poplatky za poškodzovanie životného prostredia stávali často súčasťou plánu. Udeľované pokuty, sú vzhľadom na spôsobené škody, nízke. V roku 1986 boli v Bratislave na znečisťovateľov uvalené pokuty spolu 2,104 tisíc Kčs. Ani jediná pokuta nebola zošodená.

Z ďalších nedostatkov právneho usporiadania problematiky treba poukázať najmä na absenciu jedného zodpovedného právneho subjektu. V súčasnosti problematika ŽP spadá pod Ministerstvo lesného a vodného hospodárstva, Ministerstvo kultúry, Slovenskú komisiu pre vedeckotechnický a investičný rozvoj a Ministerstvo vnútra. Aj v rámci tohto rozdenenia možno konštatovať rozporné postavenie niektorých inštitúcií.

Napríklad, Ministerstvo lesného a vodného hospodárstva v dnešnej úprave zodpovedá na jednej strane za stav ovzdušia, vody a za udržiavanie lesov, na druhej strane má predpísané také objemy plánu ťažby dreva, ktoré sú v protiklade s prvou ochrannou funkciou.

Iným, vážnym nedostatkom je splývanie výkonnej a kontrolnej funkcie /ako to môžeme pozorovať v prípade MSPSOP/. Súčasný právny poriadok nemá pružné usporiadanie, na nové problémy ŽP reaguje prineskoro /napr. o predpise nariadením čerpanie úžitkovej vody závodu pod vyústením jeho odpadov sa márne hovorí desaťročia./ Casto sa stáva, že podniky majú úzky priestor rozhodovania kvôli veľkému počtu direktívnych, vzájomne sa potierajúcich predpisov. Napríklad, továreň nemôže pri danej technológii aj plniť plán, aj neznečisťovať ovzdušie.

Niektoré z predpisov sú nepresne určené, čo ctvára dvere ľubovoľným výkladom. Napríklad, doteraz platný zákon č. 7/1958 /O kultúrnych pamiatkach/ vymedzuje pojem kultúrnej pamiatky ako "hmotné a nehmotné doklady historického vývoja spoločnosti, ktorých zachovanie je v záujme socialistickej spoločnosti", pričom z definície nie je zrejmé, čo sa rozumie pod pojmom "záujem socialistickej spoločnosti".

S ohľadom na uvedené konštatujeme, že je potrebné vybudovať nový, komplexný a účinný systém právnych noriem ŽP. Taktiež už nemožno odkladať vytvorenie ústredného orgánu zaoberajúceho sa ochranou životného prostredia a to na úrovni ministerstva, s príslušnými nadrezortnými právomocami.

Je tiež potrebné integrovať do Ústavy ČSSR právo na životné prostredie. Toto právo je samostatné, základné /čiže ústavné/ právo občana, ktoré nemožno devalorizovať na jeden z prvkov iného základného práva. Je odvodené z práva na život, je to objektívne existujúce, všeobecne pociťované právo.

Svojím spôsobom centrálnie je hľadisko ekonomickej. Už dlhší čas manifestovaná téza o ekologizácii ekonomiky sa ešte stále nespredmetnila do správania ekonomických subjektov. Takmer všetky nástroje korektívnej i preventívnej regulácie /vrátane nástrojov represívnych/ zlyhávajú kvôli neefektívnomu hospodárskemu mechanizmu a rozšírenej praxi "výnimiek".

Casto sa pokuta nerealizuje preto, lebo ju nepotvrdí národný výbor, ktorý je rozhodujúcim orgánom v celom systéme represie. V Bratislave napr. NVB ruší pokuty za znečisťovanie ovzdušia u všetkých podnikov, ktoré ležia v náletovom kuželi letiska /vzhľadom na to, že nemôžu mať vyššie komínky/- žiaľ, sú to prakticky všetky znečisťujúce výrobne jednotky v Bratislave.

Iný spôsob, ako sa podniky vyhýbali dopadu represívnych nástrojov, bolo zaraďovanie pokút do plánu vlastných nákladov. Táto prax trvala až do minulého roku. Dodnes zostáva v platnosti pre jedného z hlavných znečisťovateľov ovzdušia - pre rezort energetiky.

Za obzvlášť nebezpečné považujeme zlyhávanie preventívnej ekonomickej regulácie v oblasti ochrany a tvorby životného prostredia. Niekolko dôvodov:

1. Optimalizácia medzi územnou tvorbou prostriedkov na ochranu prostredia a medzi územným používaním týchto prostriedkov sa doteraz neuplatňuje. V praxi by jej uplatnenie umožňovalo územiam s vyššou výrobou, realizovať primeraný podiel zo svojich ziskov na nápravu následkov výroby na životné prostredie územia.

2. Cenové vyjadrenie prírodných zdrojov je doteraz v dvoch extrémoch. Vo väčšine lokalít im nie je priznávaná žiadna cena. Pre závody, ktoré ich využívajú /suroviny, vzduch, vodu.../ sú zadarmo, a tak i "bezcenné". V totálnej aplikácii to nebolo vhodné, preto sa pristúpilo k vyhlasovaniu chránených území, kde je prostrediu naopak, pripisovaná "nekonečne veľká" hodnota, resp. cena. Výroba pochopiteľne čerpá z "bezcenných" zdrojov, ceny ich výrobkov nezachycujú hodnotu prírodných zdrojov. Prípadné pokuty za znečisťovanie sa automaticky premietajú do výrobných nákladov, t.j. do ceny výroby. Platí ich teda spotrebiteľ a výrobca nie je motivovaný k efektívnejexploatacii prírodných zdrojov ani k ochrane prostredia.

3. Pri súčasnej tvorbe cien nie je pre podniky ekonomicky zaujímavé využívanie druhotných surovín. Casto je výhodnejšie vyviezť ich ako odpad. Ich nové spracovanie vo výrobe je totiž vždy o čosi nákladnejšie, než použitie prvotných surovín. Využívaním druhotných surovín stúpajú podniku výrobné náklady, čo postihuje v hmotnej zainteresovanosti vedenie.

Vcelku možno zhrnúť, že doterajšie ekonomické nástroje nebránili, ba neraď priamo viedli k nadmernému exploatovaniu, až drancovaniu prírodných

zdrojov. Napr. v Bratislave Slovnaft, ročne odčerpáva z podzemnej vody len zariadeniami hydraulickej clony 614 krát viac vody, ako je spotreba obyvateľstva. Odčerpávanie takéhoto objemov vody má vplyv na zlepšenie lavobrežia pod Bratislavou. Ak by sa vydrala cena poškodených prírodných systémov a cena vody, iste by sa k argumentom za premiestnenie Slovnavftu pridal ďalší.

V tejto súvislosti stojí za pozornosť tiež fakt, že návrh zákona o štátom podniku nemá vyjasnené opatrenia, ktoré záväzne reščujú vzťah výroby k životnému prostrediu /na rozdiel od obdobného zákona, prijatého nedávno v ZSSR/.

V rámci diskusie o podobe zákona, navrhujeme doplniť odst. 1/ paragr. 51 takto:

"Opatrenia, ktoré podnik urobí na ochranu životného prostredia musia plne odstraňovať negatívne vplyvy ním spôsobené".

Dalej navrhujeme doplniť paragr. 51 štvrtým odst. takto:

"Činnosť podniku, ktorý nie je schopný alebo ochotný plne odstrániť negatívne následky svojej výroby na životné prostredie môže byť pozastavená dočasne, kým sa možnosť negatívneho pôsobenia neodstráni".

Sociologické súvislosti

Závažným problémom je, že doterajší kvantitatívny rozvoj mesta nie je sprevádzaný potrebnou kvalitou, a to nielen vo vytváraní materiálnych podmienok, ale ani v adekvátnom /vychádzajúcim z potrieb užívateľa/ riadení tohto rozvoja a v dosahovaní pozitívnych sociálnych výsledkov tohto rozvoja.

Vážnym problémom je nerovnovážna skladba obyvateľov v jednotlivých obvodoch.

Zvyšovanie počtu obyvateľov sa po roku 1980 týkalo takmer výlučne Petržalky. V I. obvode pokračoval úbytok obyvateľstva /od roku 1961 stratil 50 % obyvateľov/. V Bratislave preto hrozia sociálne anomálie na úrovni sociálno-demografickej štruktúry mesta s dôsledkami v oblasti sociálnej atmosféry a kontroly.

Predpokladáme, že pri formovaní obytného prostredia sa nesledoval sociálny cieľ vytvoriť nerovnovážne a teda sociálnepatologickú, organizačne ľažko zvládnuteľnú štruktúru obyvateľstva, aká tu v skutočnosti vznikla. Potom ale môžeme hovoriť o živelnosti riadenia rozvoja mesta.

Formovanie sociálno-demografických charakteristik je závažným politickým rozhodnutím - ovplyvňuje atmosféru, v ktorej žije celá pospolitosť občanov mesta.

Z komplexu dôsledkov chybných rozhodnutí v rámci rozvoja mesta považujeme za najzávažnejšie posuny v hodnotách, postojoch a záujmoch Bratislavčanov.

Pokles záujmu o verejnú veci vidno napr. na vývoji účasti Bratislavčanov na akcii "Z". Hoci

počet obyvateľov od r. 1975 vzrástol o cca 100 000. dielo, vykonané v akciach "Z" pokleslo o 43 %. Z obvodov najväčší pokles zaznamenal II. obvod, ktorý je najznečistenejší a v ktorom žije najviac robotníkov /pokles o 71 %/.

Negatívne tendencie možno pozorovať i v takých základných oblastiach, akou je vzťah k svojmu združiu.

Rastie spotreba alkoholu. Oproti roku 1960 sa v SSR zvýšila o 134 %. Za alkohol vydávame 25 krát viac, než za kultúrne potreby a o 13,9 % viac ako napr. za mäso. Rastie počet alkoholikov medzi mládežou a medzi ženami. Zvyšuje sa počet fajčiarov, počet predaných cigariet je 6,81 kusov na osobu a deň /nad 14 rokov/. Od roku 1960 stúpol o 56,9 %.

V Bratislave sa na jedného obyvateľa /nad 14 rokov/ ročne predá cca 133 l piva, 36 l vína, 10 destilátov a 2 813 cigariet.

Vrcholne znepokojujivá je frekvencia samovrážd v Bratislave. V našom meste je najvyššia samovraženosť v CSSR. Vývoj za posledné roky bol takýto: V roku 1983 bolo v Bratislave o 100 % viac samovrážd než je čs. priemer, v roku 1984 o 53,6 % viac a v roku 1985 o 84 % viac. Voči Prahe je pomer ešte nepriaznivejší. V roku 1985 bolo v Bratislave o 263 % viac samovrážd než v Prahe. Do počtu bratislavských samovrážd nie sú zahrnuté samovraždy cezpolných, ktorí z rôznach príčin prichádzajú ukončiť svoj život do Bratislav. Je ich približne rovnaký počet ako samovrahov s trvalým bydliskom v Bratislave. Samovraždu v Bratislave páchajú najčastejšie osoby v dekáde 30-40 rokov, zatiaľ čo v celostátnom meradle sú to osoby nad 55 rokov.

Samovraženosť v Bratislave ja alarmujúca a je zarážajúce, že dosiaľ neupozornila zodpovedných na mestskej i nadmestskej úrovni na životné podmienky v našom meste.

Vo výpočte negatívnych implikácií jestvujúcich problémov späť, či už priamo, alebo nepriamo s postupujúcou devastáciou nášho životného prostredia, by sme mohli pokračovať aj ďalej. Namiesto toho dodávame, že príčinou väčšiny uvedených fažkostí je neadekvátny mechanizmus riadenia a plánovania. Sme si vedomí, že ide o problém nadregionálnej povahy. Preferencia rezortných záujmov nad celospoločenskými, prebyrokratizovaným riadiaci aparátom, strata späťnej väzby medzi tými, čo riadia a tými, ktorí sú riadení /vrátane neučinnej spoločenskej kontroly/, nedostatočné podnecovanie a využívanie iniciatívy a tvorivých schopností ľudí, vnútorná inkonzistencia plánov, uprednostňovanie ľahko kvantifikovateľných cieľov /stanovených prostredníctvom objemových ukazovateľov/, oneskorené a nedostatočné reagovanie na zmeny situácie, rozpory medzi jednotlivými rozhodnutiami a medzi cielmi, zakotvenými vo všeobecne platných normách - to všetko sa odráža v stave životného prostredia.

S nádejou preto vítame iniciatívy, späť s prestavbou spoločenských /a v tom najmä hospodár-

skych/ mechanizmov v našej spoločnosti.

Súčasťou tohto úsilia musí byť aj vytváranie podmienok pre zvyšovanie a zefektívňovanie účasti Bratislavčanov na riadení rozvoja Bratislav. Prvým krokom by malo byť zlepšenie informovanosti občanov

Informácie

Informačný systém o životnom prostredí pre potreby odborníkov zaistuje v CSSR 19 špecializovaných systémov a 9 odvetvových štatistik. Jeho účinnosť je oslabená malou prepojenosťou. Spolahlivosť je uspokojivá, jednak pre nízku úroveň technického vybavenia /napr. meracie techniky/, jednak pre subjektívne vplyvy /skreslovanie rezortných a podnikových údajov/, jednak pre nadmerné utajovanie. Tieto nedostatky brzdia prácu každého odborníka, zaoberajúceho sa životným prostredím Bratislav.

Informačný systém pre verejnosť zabezpečuje denná i odborná tlač a ostatné masmédiá. Často sú to však informácie čiastkové, nejasné alebo doplnené neopodstatnené optimistickými závermi. Bežnou praxou je nadmerné utajovanie, bagatelizovanie nepriaznivých javov a objavujú sa i prípady zámerného skreslovania informácií.

Takýto postup neprospeva dôvere občanov ani prestíži nášho hlavného mesta. Obava, že publikovaním nepríjemných skutočností utrpí povest Bratislav, resp. CSSR v zahraničí, je neopodstatnená, vzhľadom na existujúce technické prostriedky monitorovania stavu životného prostredia i vzhľadom na všeobecnú mieru poznania vývoja životného prostredia v európskom priestore.

Zbytočné utajovanie podporuje vznik fárm a brzdí proces aktivizácie verejnosti i odborníkov za zlepšenie situácie.

V novom spôsobe riadenia a aktivizovania občanov, utajovanie skutočností, týkajúcich sa životného prostredia, nemá miesto.

Naopak, bude potrebné vytvoriť informačné kanály medzi expertmi, ktorí sa profesionálne zaoberajú problematikou životného prostredia, medzi predstaviteľmi sféry riadenia a medzi ostatnými Bratislavčanmi. Zmyslom dialógu, ktorého súčasťou má byť aj táto práca, nie je len hľadanie oblastí možného konsenzu, ale predovšetkým spoločná identifikácia problémov, hľadanie cieľov ich riešenia a spoločná účasť na vlastnom riešení problémov nášho mesta.

ZÁVER
alebo
EDIČNÁ POZNÁMKA

Toto svedectvo o súčasnej Bratislave vzniklo na objednávku čo do počtu členov, rozsahu i dosahu činnosti najväčšej neprofesionálnej základnej ochranárskej organizácie na Slovensku - ZO č. 6 v Bratislave v súlade so záujmami ďalších aktívnych bratislavských základných organizácií, združených v mestskej organizácii SZOPK /menovite napr. ZO č. 3 a 13/, ako aj neformálnych skupín a jednotlivcov - neorganizovaných ochrancov prírody, pamiatok a životného prostredia.

Kolektív tvorcov tohto dokumentu spolu s najbližšími spolupracovníkmi zo Slovenského zväzu ochrancov prírody a krajiny, odpracoval za posledné roky niekoľkodesiatok-tisíc brigádnických hodín bez nároku na odmenu a vnoval niekoľkodesiatoktisíc korún z svojich spravidla skromných prostriedkov na ochranu a skvalitňovanie životného prostredia v rôznych častiach Slovenska. Domnievame sa, že práve vďaka tejto nezištnej činnosti získal

najcennejšie skúsenosti, podnety, ako aj morálne právo i dobrovoľne prijatú povinnosť na napísanie svedectva, ktoré ste práve dočítali. Práve bezprostredný kontakt s problémami a plne dobrovoľná účasť na ich riešení nás urobili na ne emocionálne a zmyslovo vnímatejšími, snáď i interpretačne zrozumiteľnejšími.

Clenovia takmer stočlenného realizačného kolektívu publikácie sú pracovníkmi vedeckých ústavov Slovenskej akadémie vied, rezortných výskumných ústavov, katedier Univerzity Komenského i Slovenskej vyskej školy technickej, plánovacích a projekčných inštitútov, orgánov štátnej správy, organizácií štátnej pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody, redakcií, zdravotníckych zariadení a ďalších (spolu 65 rôznych inštitúcií).

Redakcia materiálu z praktických dôvodov skrátila a upravila rozsiahlejšie texty autorov jednotlivých tém, ich odkazy a zoznamy použitej literatúry zaradila do spoločného bloku v závere. Urobili sme tak v záujme lepšej prehľadnosti a čítavosti textov. Ak sa nám nie vždy podarilo splniť predstavy autorov jednotlivých tém, týmto sa im za to ospravedlnujeme.

Chceli by sme tiež poznamenať pre tých, ktorým sa presila faktov a kvantifikateľných normatívov v prečítanom zdala prílišná: uvedomujeme si, že metre štvorcové nehovoria všetko o kvalite obchodu, počty sedadiel nezaručujú kultúrny život ani počty lôžok v nemocni-

ciach dobrú zdravotnícku opateru: potrebujeme ich len ako základňu k budovaniu dôstojnejších životných podmienok.

Treba tiež upozorniť, že ak je celý materiál krokom do diskusie, najviac to platí o návrhoch na riešenie. Sme si vedomí, že sú neúplné a že ich reálna podoba sa môže vynoriť až pri odbornej a verejnej diskusii, resp. až v procese nápravy. Podotýkame, že sme nevyužili celý rad návrhov autorov a spolupracovníkov na drobné zlepšenia. Predpokladáme, že sa uplatnia pri diskusii o konkrétnych návrhoch na zlepšenie situácie prostredia Bratislavu.

Pre časovo a inak obmedzené možnosti práca dospela od analýz iba ku čiastkovým syntézam /súvislostiam/. V pripravovanej druhej časti sa chceme zamerať na syntézu poznatkov a matematické spracovanie a vyhodnotenie dát, aby sme dostali exaktnejší obraz o fungovaní, resp. nefungovaní mestského systému. Taktiež rovinu diagnózy, v ktorej spočívalo ľažisko dohotovej 1. časti, chceme v druhej doplniť rovinou prognózy. Tretia časť sa chce zamerať na problém životného prostredia Bratislavu videný v prvom rade z občianskeho hľadiska. A po štvrté, považujeme si za povinnosť v budúcnosti priebežne inovať zastarané konštatovania a skutočnosti.

Práce je teda nadostač, preto každý seriózny záujemca o spoluprácu je vítaný. Ale úprimne nás poteší aj iná, ako len priamo autorská forma spolupráce; napr. každá rada, doplnenie, priponienka, oponentúra /čím kritickejšia, úprimnejšia, tým lepšie/. Napokon, je čím ďalej, tým menej vhodné striktne rozlišovať kategórie "my", "vy", "oni", "ony", keď ide o spoločný existenčný záujem takmer polmilióna Bratislavčanov, 15 miliónov obyvateľov Československa a 5 miliardového ľudstva.

Teda celkom na záver /či na začiatok?/: Máme záujem, aby ste mali záujem, o to, aby oni mali záujem o náš spoločný záujem!

P.S. "Spätnú väzbu", teda príjem, registráciu a spracovanie čitateľských ohlasov zabezpečuje sekretariát MV SZOPK v Bratislave, Markušova č. 2, PSC 811 08.

Určené členom SZOPK
Náklad: 1 000 kusov /1. vydanie/
Nepredajné!
Uzávierka 22.9.1987

Ak si zabudol na členské, alebo ak máš záujemcu o členstvo v SZOPK, využí pripojenú peňažnú poukážku. /20 Kčs členské plus 1ubovoľný dobrovoľný príspevok na aktivitu pracovnej skupiny "Bratislava"/.

meno a adresa:

vek:

vzdelanie: zamestnanie:

Aký je tvoj názor?

- 1/ Čím by si doplnil, rozvinul ...
jednotlivé časti materiálu Bratislava
- 2/ Vedel by si niektorý z problémov ilustrovať na príkladoch zo svojho okolia, z pracoviska a pod.? Ak máš trochu času, napiš nám krátky príbeh, ktorý ilustruje situáciu životného prostredia v Bratislave.
- 3/ Čo by sa dalo a malo urobiť pre zlepšenie životného prostredia Bratislavu predovšetkým?

Vyplnenú návratku a svoje odpovede na otázky 1, 2 a 3 nám pošli čo najskôr na adresu:

Sekretariát MV SZOPK
Markušova 2,
811 08 Bratislava

s poznámkou "Pre pracovnú skupinu Bratislava".
Vo chvíli, keď hodíš obálku do schránky,
stávaš sa účastníkom diskusie o budúcej Bratislave a abonentom našej ďalšej práce.

meno a adresa:

vek:

vzdelanie: zamestnanie:

Aký je tvoj názor?

- 1/ Čím by si doplnil, rozvinul ...
jednotlivé časti materiálu Bratislava
- 2/ Vedel by si niektorý z problémov ilustrovať na príkladoch zo svojho okolia, z pracoviska a pod.? Ak máš trochu času, napiš nám krátky príbeh, ktorý ilustruje situáciu životného prostredia v Bratislave.
- 3/ Čo by sa dalo a malo urobiť pre zlepšenie životného prostredia Bratislavu predovšetkým?

Vyplnenú návratku a svoje odpovede na otázky 1, 2 a 3 nám pošli čo najskôr na adresu:

Sekretariát MV SZOPK
Markušova 2, Bratislava, PSČ 811 08

s poznámkou "Pre pracovnú skupinu Bratislava".
Vo chvíli, keď hodíš obálku do schránky,
stávaš sa účastníkom diskusie o budúcej Bratislave a abonentom našej ďalšej práce.

meno a adresa:

vek:

vzdelanie:

zamestnanie:

Aký je tvoj názor?

- 1/ Čím by si doplnil, rozvinul ...
jednotlivé časti materiálu Bratislava
-
- 2/ Vedel by si niektorý z problémov ilustrovať na príkladoch zo svojho okolia, z pravoviska a pod.? Ak máš trochu času, napiš nám krátky príbeh, ktorý ilustruje sítuáciu životného prostredia v Bratislave.
- 3/ Čo by sa dalo a malo urobiť pre zlepšenie životného prostredia Bratislavu predovšetkým?
-

Vyplnenú návratku a svoje odpovede na otázky

1, 2 a 3 nám pošli čo najskôr na adresu:

Sekretariát MV SZOPK
Markušova 2,
811 08 Bratislava

s poznámkou "Pre pracovnú skupinu Bratislava".

Vo chvíli, keď hodíš obálku do schránky, stávaš sa účastníkom diskusie o budúcej Bratislave a abonentom našej ďalšej práce.

meno a adresa:

vek:

vzdelanie:

zamestnanie:

Aký je tvoj názor?

- 1/ Čím by si doplnil, rozvinul ...
jednotlivé časti materiálu Bratislava
-
- 2/ Vedel by si niektorý z problémov ilustrovať na príkladoch zo svojho okolia, z pravoviska a pod.? Ak máš trochu času, napiš nám krátky príbeh, ktorý ilustruje sítuáciu životného prostredia v Bratislave.
- 3/ Čo by sa dalo a malo urobiť pre zlepšenie životného prostredia Bratislavu predovšetkým?
-

Vyplnenú návratku a svoje odpovede na otázky

1, 2 a 3 nám pošli čo najskôr na adresu:

Sekretariát MV SZOPK
Markušova 2,
811 08 Bratislava

s poznámkou "Pre pracovnú skupinu Bratislava".

Vo chvíli, keď hodíš obálku do schránky, stávaš sa účastníkom diskusie o budúcej Bratislave a abonentom našej ďalšej práce.

Literatúra:

Vzduch

1. Bilancia EHK OSN pre rok 1982
2. Uznesenie vlády SSR č. 9/1974 a Predsedníctva vlády SSR č. 266/76
- 2a. Nové slovo zo 14.5.87
- 3.
4. Lener: Vybrané následky řešení výsk. úkolu P-17-335-457, ČS hygiena 2/87
5. Bilancia EHK OSN pre rok 1982
6. Výpočet na základe meraní HsMB za rok 1985
7. Hesek-Závodský: Kumulatívne znečistenie ovzdušia Bratislav, Urbion 85
8. Viď materiál "Zdravotnícka starostlivosť"
9. Štatistická ročenka 1986
10. Územné a hosp. zásady pre riešenie Územného plánu, UHA, 1987
11. Tamtiež
12. Územný projekt zóny Vrakuňa, Živ. prostredie, Stavoprojekt, 1982
13. Zborník z konferencie "Súčasný stav a tendencie ZP v BL., 1984.
14. Tamtiež
15. Tamtiež
16. Tamtiež
17. Tölggyessy, kol.: Chémia, biológia a toxikológia vody a ovzdušia, Veda 84
18. Záznam z rokovania KR NVB ZP 20.6.85
19. Návrh opatrení na odstránenie nedostatkov v plnení úloh, NVB, 87
Technické noviny
viď 23
20. Štatistické ročenky 1970 a 1986
21. Lomen: Tvorba ZP v Bratislave, Sociologia, 1, 1981
22. Materiál Komisie pre ZP pri NVB, 1987
23. viď 10
24. Klíma a bioklíma Bratislav, Veda, 1979
25. Tamtiež
26. Práca, 7.7.82
27. viď 13
28. Tamtiež
29. Kachaňák: Technické a technologické aspekty ochrany ZP, Život, pr. 3/80
30. viď 13
31. viď 29
32. viď 21
33. Územný priemet hl. zdrojov znečistenia ovzdušia Bratislav, MVaT. 1972
Záznam z rokovania Komisie rady NVB pre životné prostredie zo dňa 20. 6. 1982 - stanovisko NVB k Návrhu koncepcie rozvoja CHZJD, n.p. Bratislava v 8. 5RP a do roku 1995
- Správa z výskumu "Niektoré problémy životného prostredia", SSÚ v Bratislave, Kabinet pre výskum verejnej mienky, 1976

Opatrenia na realizáciu aktualizovanej koncepcie tvorby a ochrany životného prostredia v hlavnom meste SSR Bratislave na obdobie 7. 5RP a do roku 2000, NVB 1978

Pripomienky k SÚP 1982 z hľadiska ochrany ovzdušia, Státna technická inšpekcia ochrany ovzdušia, Inšpektoérat pre územie Bratislav, 22. 4. 1983

Voda

Valach: Návrh na záchranu lesných porastov na konci vzdutia nádrže Hrušov-Dunakiliti, Bratislava IV. 1986,

Návrh národného parku Podunajsko-spracoval kolektív členov SZOPK pod vedením RNDr. Huby M., CSc., Mucha V. a kol.: Limnológia čs. údeku Dunaja, vyd. SAV Bratislava 1987,

Prochádzková K., Brezáková T., Foltinová J., Kaeller K., Krčmáry ml.: Niektoré chemické a hydrobiologické ukazovatele kvality pôdy v prameňoch a lesných studniach lokality Železná studienka Bratislavského lesoparku, Cs. hygiena 31 /10/, 545-569, 1988,

Elek T., Vavrová M., Lehký M.: Vodárenské územie západnej časti Zitného ostrova a prilahlých oblastí a návrh ich širších ochranných rajónov-Archív KOVAKU, Bratislava 1969,

Porubský A.: Hydrografický region Zitného ostrova a potreba zákonnej ochrany jeho zásob podzemných vôd, Geogr. čas. č. 2, 132-147, Bratislava 1970,

Nariadenie vlády SSR č. 46/78 Zb. o chránenej oblasti prirodzenej akumulácie vôd na Zitnom ostrove,

Mazúr E.: Podunajská nížina, jej štruktúra, potenciál a ochrana, in: Zborník ref, zo seminára "Problémy ochrany prírody a tvorby krajiny na príklate Podunajskej nížiny, str. 3-11, Komárno 1978,

Prochádzka K.:

- Zivel menom Dunaj, Technické noviny, Bratislava, č. 16/1985
- Krajina zrodená z vody, Technické noviny, Bratislava, č. 19/1985
- Dôležité ramená, Technické noviny, Bratislava, č. 22/1985
- Všetci chceme ďbore alebo "zľí" projektanti?, Technické noviny, Bratislava, č. 16/85

Bartolčič M.: Vodohospodársko-hydrologická štúdia oživenia Biskupického ramena. MV SZOPK v Bratislave, V. 1983, súhrn in: Spravodaj MV SZOPK "Ochrana prírody IX/1, 6-13, 1985,

Prochádzka J., Ardó J., Bartolčič M., Brys K., Mišút O., Supek J.:

Plán ochrany Zitného ostrova, VÚVH Bratislava, 1979,

Bartolčič M.: Úpravy Dunaja pod Bratislavou so zohľadnením ochrany prírodného prostredia, MV SZOPK v Bratislave, VIII. 1983,

Úpravy Dunaja pod Bratislavou so zohľadnením ochrany prírodného prostredia, doplnok na zlepšovací návrh, Bratislava X. 1983, Stúdia ekologického riešenia úprav Dunaja pod Bratislavou, Bratislava III. 1985, Štúdia OÚPA NVB, detto: II. časť, Bratislava V. 1986, doplnok pre výber alternatív Bratislava, VIII. 1986,

Stúdia rozvoja Bratislavu do r. 2010, Urbion Bratislava,

Vyhodnotenie životného prostredia a správa za rok 1984, OÚPA NVB, 1984,

Vyhodnotenie plnenia opatrení a hl. úloh ku skvalitneniu životného prostredia v hl.m. SSR Bratislave, schválených uzn. vlády SSR č. 354/83 a II. spoločným zasadnutím MV KSS a NVB zo dňa 20. 9. 1984 - plnenie za rok 1986 - vyprac. OŽP OÚPA NVB, XII. 1986,

Koncepcia tvorby a ochrany životného prostredia a racionálneho využívania prírodných zdrojov v hl.m. SSR Bratislave na obdobie 8. päťročnice s výhľadom do roku 2000, OÚPA NVB 1986, Kališ J.: Usadzovanie plavenín v zdrži Hrušov a v prívodnom kanáli VE Gabčíkovo, Výskumná správa VÚVH Bratislava, 1980,

Lehocký J., Rozhschein J., Mišút O.: Prognóza vplyvu sústavy vodných diel Gabčíkovo-Nagymaros na zásoby a kvalitu podzemnej vody na priaľom územi s prihliadnutím aj na znečistovateľov, Ciastk.správa VÚVH Bratislava, 1977,

Hálek V.: Záverečná zpráva k úkolom "Prognóza hladín podzemných vod po výstavbe VD na Dunaji" a "Vliv vodného díla na Dunaji na vodní zdroje Žitného ostrova", VÚT Brno, 1978,

Posudok VÚOVH /Kališ J., Lehocký J., Rothchein J./ pre Investing Bratislava, Kanalizačná čerpacia stanica s výtlakom do Dunaja, MS Bratislava-Petržalka. Posúdenie vplyvu odpadových vód na Hrušovskú vodnú nádrž, VÚVH Bratislava, 1988,
a/ Kto nás ochráni pred hrádzou? Izvestije, Moskva 11.1.1987,
b/ Kroky k noosfére - Literaturnaja gazeta, Moskva 20.1.1987 /překlad: Vesmír 66 /6/, 314-317, Praha 1987,
c/ Ohrozené mesto, Práca /Bratislava/ 13.VI.1987

Doplnky a zmeny ÚP VÚC Gabčíkovo-Nagymaros v časti územia medzi derivačným kanálom a korytom Dunaja. Urbion Bratislava+ÚEBE SAV, Bratislava, 1986,

Statistická ročenka CSSR, Fed. štatistický úrad, Český a Slovenský štatistický úrad, SNTL+Alfa, Praha 1985,

Vyhodnotenie plnenia opatrení a hlavných úloh ku skvalitňovaniu životného prostredia v hl.m. SSR Bratislave, schválených uzn. vlády SSR č. 354/83

a II. spoločným zasadnutím MV KSS a NVB zo dňa 20.9.1984 - plnenie za rok 1986, Vyprac. OŽP OÚPA NVB.

Horniny, pôda, relief

Literatúra:

M. Háber, J. Galvánek a kol.: Poznávanie a ochrana geologických javov na Slovensku, SZOPK, Bratislava, 1985.

J. Jakál, J. Urbánek: Ochrana reliéfu, in.: Metodicko-námetová a informačná príručka SZOPK č. 1, Bratislava, 1982.

K. Holobradý a kol.: Kapitoly o pôde a jej ochrane, SZOPK, Bratislava, 1986.

V. Mazúrová: Antropogénne formy reliéfu. In.: GÚ GGV SAV, záver. správa za úl. ŠPZV II-7-1/04. Š. Bučko: Reálna a potenciálna erózia pôdy v regióne Bratislava. In.: GÚ GGV SAV, záver. správa za úl. ŠPZV II-7-1/04.

J. Drdoš: Geografia a riešenie problematiky produktivity krajiny, Geograf. čas. roč. 31, č. 2/1979.

G. Kaliská: Geologicky zaujímavé lokality na území Bratislavu a blízkeho okolia a ich ochrana. Spravodaj MV SZOPK Bratislava, č. 1-4/1986.

Ohrozené prírodné hodnoty na území Bratislavu

Plnenie volebného programu NF hl. mesta SSR na úseku životného prostredia, VLK NVB za rok 1986

Vzácne prírodné hodnoty na území Bratislavu, S. Magdolenová, E. Votavová, J. Boublík, Pamiatky a príroda 1980

Národný park Podunajsko, návrh nariadenia vlády SSR o vyhlásení NP, príloha k zápisniči ZO 6 SZOPK, 5.2.1987

Uznesenie vlády SSR č. 7/1987 na zabezpečenie úloh z uznesenia vlády ČSSR č. 226/1985 o Zásadách štátnej koncepcie tvorby a ochrany životného prostredia

Uznesenie vlády SSR č. 354/1983

Spoločné zasadanie MV KSS a NVB, 20.9.1984, Dokument

Vyhodnotenie plnenia opatrení 6. a 7. OÚPA NVB 24.4.1987

Uznesenie vlády SSR č. 290/1985

Materiály spracované Ústavom experimentálnej iológie a ekológie CBEV SAV v Bratislave:

Ekologická valorizácia záujmového územia Bratislavu pre potreby jej urbanizačného rozvoja

Ekologicke-urbanistickej návrh optimálneho využitia hl.mesta SSR /ako podklad pre hodnotenie ÚPN SÚ/

Cieľový projekt "Ekológia a tvorba zelene v sídelnej a výrobnej krajine"
. realizačný výstup "Vplyv znečistenia ovzdušia na rastlinstvo v mestskom eko-systéme Bratislavu"
Potenciálna prirodzená vegetácia vo vzťahu k budovaniu prímestskej zelene a jej ochrana /pre KS PSOP v Bratislave/
Poznatky o potenciálnej vegetácii v regióne Bratislavu a ich využitie pri tvorbe rekreačných priestorov /pre cieľový projekt "Racionálna organizácia urbanizovaného prostredia"
Komplexné sledovanie kvality prírody i umelých vodných plôch v bratislavskom regióne /výsledky odovzdané správe kúpalísk/
V spolupráci s Geotestom Brno analýzy 90 vzoriek podzemnej vody v areáli II. bratislavského vod. zdroja
Krajinný potenciál extravilánu Bratislavu, M. Huba, rigorózna práca, 1980
Ochrana prírody v Bratislave, M. Lívová, Pamiatky a ochrana prírody, 1983
Geoekologické typy, E. Mazúr, Atlas SSR, SAV 1980
Odvetvový generel zelene Bratislavu, URBION 1982

Hlučnosť:

Czerné a hospodárske zásady pre riešenie územného plánu Bratislavu do r. 2010, UHA Bratislava, apríl 1987
Prívela hluku z dopravy v Bratislave, Bernáthová, Technické noviny 1987/17
Správa o plnení uznesenia vlády SSR č. 52/1982 vydaná v r. 1986 NVB
Záznam z rokovania rady NVB pre životné prostredie z 15.3.1984, NVB
Zborník prednášok "Súčasný stav a tendencie vo vývoji životného prostredia Bratislavu", 1984
Záznam z rokovania komisie NVB pre životné prostredie zo dňa 15. 3. 1984 /hlučnosť/
Vyhodnotenia plnenia uznesenia vlády SSR č. 354/1983, OÚPA NVB 24.4.1987
Do nových domov nové okná, Večerník 28.5.1987

Rádioaktivita

Dienstbier Z.: Lékařské nejaderné válce, Avicenum Praha, 1985;
Zpráva vedeckého výboru OSN pro účinky atomového záření, UNSCEAR, 1982;
Novotná J.: Přehled zdrojů ozáření obyvatelstva. In: Kol. 1986: Ochrana při práci se zdroji ionizujícího záření v národním hospodářství, ŠISJP, ČSKAE Praha 1986 /str. 62-68/;

Jaderná energie, životní prostředí a člověk, ŠISJP, ČSKAE, Praha 1986, Překlad Nuclear Power, the Environment and Man, IAEA Wien, 1982;
Zajišťování kvality diagnostiky v radiologii, WHO 1982,
Racionální přístup k radiodiagnostickým vyšetřením, WHO, 1983;
Saró S. a Tölgessy J.: Rádioaktivita prostředí, 303 str., Alfa, SNTL Bratislava, 1985;
Reichelt G.: Zur Frage des Zusammenhangs zwischen Waldschäden und dem Betrieb von Atomanlagen-völleufige Mitteilung.-Forstwissenschaftliches Centralblatt 103, /45/, 290-297, Hamburg und Berlin, 1984;
Tölgessy J. a M. Piatrik: Za tajomstvami ekobiofyziky, 376 str., Obzor, Bratislava, 1986;
Podgorodnikov M.: Kroky k noosféře /Hovoříme s akademikem Janšinem/, Vesmír 66/6/, 314-317, Praha, 1987, překlad z Literaturnaja gazeta, Moskva 20.1.1987;
Karpfel Z.: Perspektivy výzkumu malých dávek záření. Vesmír 66 /5/, 245-247, Praha, 1987;
Doporučení Mezinárodní komise pro radiologickou ochranu, překlad ŠISJP, ČSKAE, Praha, 1979: Recommendations of the ICRP, Publication ICRP 26, Annals of the ICRP 1, vol. 3, Pergamon Press Oxford, 1977;
Vyhľáška Min. zdravotníctva SSR z 21. 7. 1967, v Zbierke zákonov ČSSR, čiastka 20 z 12.9.72;
Sevc J.: Principy a metody ochrany zdraví před ionizujícím zářením, in: Ochrana při práci se zdroji ionizujícího záření v národním hospodářství, ŠISJP, ČSKAE, Dům techniky CSVTS Ostrava, Praha 1986, str. 69-81;
Vohra J.R.: Synergetische Wirkungen infolge der Freisetzung von radioaktiven Gasen und SO₂ in die Atmosphäre in bezug auf die Kernbildung, IAEA Wien, 209-220, 1975 /-podle 7//;
Reichelt G.: Zum Zusammengang von Radioaktivität und Waldschäden: Wo das Waldsterben begann... Basler Zeitung 198, 24.8.1984, /+ KKW-Info 3, Freiburg, 1984/;
Landa M.: Jde o zachování "zelených plic" /Pohled vedeckého pracovníka Ústavu krajinné ekologie ČSAV na kyselé deště /-Haló sobota 15.2.1986/;
Sedláček K. a Tůma J.: Atom skrývá naději, Naše vojsko, Praha, 1987 str. 193, odpovědi Ing. Zd. Kříže, vedoucího odd. jaderné bezpečnosti úseku hlav. inspektora ČSKAE;
Práca 28.5.87: Bezpečnosť v atómových elektrárnach;
Jech C.: Naděje a rizika jaderné energie, Vesmír, roč. 66 /5/, 248-252, Praha, 1987;
Tölgessy J. a A. Blažej.: Otázky a odpovědi z chémie životného prostredia, Alfa+SNTL, Bratislava, 1982, str. 371;

Historické jadro:

Sociologická a demografická štúdia HJ Bratislavu, PhDr. Ján Pašiak, CSc., Ing. Štefan Farangula, 1983
 Princípy a metódy záchrany a regenerácie HJ miest, Jaroslav Liptay, 1985, ŠUPS
 Zborník MSPSOP Pamiatky a príroda Bratislavu 5, 1981
 Rozbor stavebnotechnického stavu blokov MPR Bratislava, Stavoprojekt 1982
 Technická infraštruktúra MPR, Ing. Zdímal, referát na seminári 6.6.1987 MSPSOP.
 Rozpracovanie územného projektu zóny SMPR Bratislava do podrobnejšej mierky, Stavoprojekt, Ing. V. Šimkovič, 1987
 Historické štruktúry krajiny, príloha k zápisníci ZO 6 SZOPK zo dňa 6.12.1983
 Spor o kultúrne dedičstvo pokračuje, príloha k zápisníci ZO 6 SZOPK, 5.2.1987

Centrálna mestská oblasť

Vývoj architektúry na Slovensku v nadväznosti na kultúrne dedičstvo, E. Lukáčová, Projekt 1983/7-8
 Korene kontinuity /o hľadaní génia loci všeobecne a na Mierovom nám. v Bratislave/, J. Bahna, V. Šimkovič, tamtiež
 O kontinuite mestskej štruktúry a urbanistických zásahoch v CMO v Bratislave, I. Marko, M. Kropiláková, tamtiež
 Zo starých zápisníc mesta Bratislavu, Ovidius Faust, Bratislava 1933.
 K etnografickej charakteristike ľudových štvrtí a kolónií Bratislavu v minulosti, S. Kovačevičová, Slovenský národopis, 1985/33
 Súpis pamiatok na Slovensku, Bratislava 1967, SUPS
 Bratislavský hrad, A. Fiala, T. Stefanovičová, 1969, Bratislava
 Archív mesta Bratislavu
 Územný plán Bratislavu, 1976
 Územné a hospodárske zásady pre riešenie územného plánu Bratislavu do r. 2010, UHA, 1987
 Stúdia rozvoja Bratislavu, do r. 2010, URBION Bratislava 1985

Aglomerované obce

Dejiny Bratislavu
 Obzor, Bratislava 1978.
 Slovenský národopis, 33, 1985, č. 1.
 Návrh na vyhlásenie historického jadra Záhorie Bystrice za chránený súbor ľudovej architektúry s primárной funkciou pešej zóny navrhovaného obytného súboru.
 Príloha k zápisníci ZO č. 6 v Bratislave. Bratislava 1984.

Priemysel

Územné a hospodárske zásady pre riešenie územného plánu Bratislavu, UHA, Bratislava 1987
 Bratislava v číslach a faktach, MV KSS, 1981/9
 Statisticke ročenky Bratislavu, MS SSÚ Bratislava
 Priestorový a ekonomický rozvoj Bratislavu a problémy jej životného prostredia, V. Ira, dizertačná práca, 1984
 Uznesenia vlády ČSR zo dňa 21.3.1949, zo dňa 26.6.1950
 Uznesenie vlády SSR č. 25/1978
 Uznesenie Predsedníctva vlády SSR č. 1/1981
 Vyhodnotenie plnenia opatrení vyplývajúcich z uznesenia vlády SSR č. 354/1983, OŽP OÚPA NVB 24.4.1987
 Smerný územný plán Bratislavu, UHA Bratislava, 1976
 Stúdia rozvoja Bratislavu do r. 2010, URBION, Bratislava 1985
 Odvetvový generel průmyslu, URBION 1985
 Záznam z rokovania Komisie rady NVB pre životné prostredie zo dňa 25. 10. 1984 /Kablo-Gumon/
 Záznam z rokovania Komisie rady NVB pre životné prostredie zo dňa 5. 4. 1984 /Sulfenax, CHZJD/
 Doplnok k SÚP 1982, Západoslovenský KNV, zo dňa 18. 5. 1983
 Prognostická úloha pre ÚPA VÚC BMR, Slovenská plánovacia komisia, 12. 4. 1983
 Materiál CHZJD: "Prístup CHZJD k zlepšeniu životného prostredia hlavného mesta SSR Bratislavu
 Návrh na upresnenie rozvoja Slovnaftu, n.p. Bratislava vo väzbe na rozvoj chemického priemyslu SSR, Ministerstvo priemyslu SSR, 1981
 Záznam z rokovania Komisie rady NVB pre životné prostredie zo dňa 13. 10. 1983
 Návrh koncepcie rozvoja CHZJD, n.p. Bratislava v 8. 5RP a do roku 1995 a stanovisko NVB zo dňa 20. 6. 1985
 Stanovisko Rady vlády SSR pre životné prostredie zo dňa 11. 3. 1987 ku Koncepcii tvorby a ochrany životného prostredia a racionálneho využívania prírodných zdrojov v hlavnom meste SSR Bratislave do r. 2000
 Plnenie opatrení prijatých uznesením 11. zasadania Obv KSS Bratislava I. zo dňa 24. 9. 1977
 Uznesenie vlády SSR č. 354/1983
 Plán politicko organizačných opatrení na zabezpečenie realizácie
 "Hlavných úloh pre skvalitňovanie tvorby a ochrany životného prostredia v hlavnom meste SSR Bratislave, spoločné zasadanie MV KSS zo dňa 1. 3. 1979
 Pripomienky k Doplnku Smerného územného plánu 1982, Mestská správa Slovenského štatistického úradu, 12.4.83
 Večerník 29. 10. 1986
 Práca 6. 2. 1987: Na margo havárie

Doprava

Územné a hosp. zásady pre riešenie územného plánu Bratislavu, UHA, 1987
Sociálno-ekonomicke problémy migrácie prac. súl v Bratislave, Kozár, Sociológia 1981/1
Bratislava v číslach a faktoch, MV KSS, 1981/9
Bude rýchlodráha, V. Kocman, Bratislava 81/4
Výrazný zásah do vzhľadu Bratislavu, Technické noviny 1985/22
Čo prináša automatizácia riadenia dopravy v Bratislave, Tech. noviny 84/15
Rýchlodráha v meste na Dunaji, Večerník, 6.4.87
Doprava dnes a zajtra, Bratislava 1987/1
Bolavá bratislavská doprava, Nedelná Pravda 12.6.1987
Na čele nespokojnosti - doprava, Večerník, 6.3.87

Výstavba:

Územné plány hl.mesta Bratislavu a ich dodatky po r. 1972, UHA Bratislava
Územné a hospodárske zásady pre riešenie územného plánu Bratislavu, UHA, 1987
Správa Predsedníctva ObV KSS a rady ObNV Bratislava V. k otázkam ochrany a tvorby živ. prostredia, 1987
Tézy a niektoré skutočnosti k diskusii o stavebnictve so zreteľom na Bratislavu, E. Odehnal
Záznam z diskusie na konferencii Zväzu slovenských architektov, Bratislava, 1987
Štúdia rozvoja Bratislavu do r. 2010, Urbion, Bratislavy
Dominanty oslobođenej Bratislavu, S. Slachta, Bratislava 1986/6
Mladé myšlením i odvahou konaf. L. Martinák, Nové Slovo, 4.4.1985
Premeny Bratislavu v rokoch 6.5RP, J. Kuklica, Bratislava 1976/1
Sú predpoklady, je odhadanie, E. Odehnal, Bratislava 86/3
Aká si, Petržalka, diskusia, tamtiež
Zelená projektu zóny Petržalka-juh, Večerník, 29.10.1986
Vyskúšanie novej bytovej sústavy, Technické noviny 1986/19
Zámery vychádzajú z rozboru nedostatkov, Večerník, 20.2.1987
Pozoruhodný experiment, Večerník, 27.9.1985
Múzeum revolučných tradícii Bratislavu, TN 87/12
Mesto je súbor podmienok, Večerník, 3.4.87
Máme takú architektúru akú si zaslúžime? Večerník, 17.6.1987
Čas zveladovania, Pravda 24.3.87
Atmosféra ulice ako mestotvorný činiteľ, Večerník, 14.10.1986
Nemáme právo vzdávať sa tempa, Večerník 1.3.85
Prestavba centra očami Bratislavčanov, Večerník 25.4.1980

Nie je dom ako dom, Výber 1987/18
Bratislava v rokoch 1984, 1985, 1986 ... a ďalších, TN
Sebaspytovanie architekta, Nové Slovo, 11.6.1985
Tažisko problémov vo výstavbe, Večerník, 20.5.1987
Dôstojné sídlo pre SNR, TN 1987/19
Kam porastie Bratislava, Večerník, 5.11.1985
Súčasný design verejného prostredia Bratislavu, Večerník, 6.2.87
Uzly nemožno preťať, Večerník, 19.5.87
Nad Dunajom prvý dom, Večerník, 12.5.87
Dajú sa staveniskové plochy zmenšiť? TN 1986/25
O hlavnom meste, Nové Slovo, 24.4.1986
Povedz mi ako bývaš ... Výber, 1986/11
V najstaršom obvode, Práca, 22.1.86
Architekti - aj o sebe, Večerník, 5.5.87
Zabudnutá architektúra? Nové Slovo 1987/26
Prestavba a obnova centra, Večerník, 22.4.1987
Bratislava v historických črtách, Bokes, Bratislava 1958
Doplnok SUP hl. mesta Bratislavu, UHA, 1982

KULTÚRA

Prognóza rozvoja odvetvia kultúry SSR do roku 2005, druhý variant, VÚK, Bratislava 1986
Územné a hospodárske zásady pre riešenie územného plánu Bratislavu, UHA, Bratislava 1987
Statistické ročenky ČSSR, SSR a mesta Bratislavy
Štúdia rozvoja Bratislavu do r. 2010, Urbion, 1985
Materiály zo zjazdov uměleckých zväzov, 1987
Bratislavské magnety, Zápisník mladých 1987/1
Priestorový a ekonomický rozvoj Bratislavu ..., V. Ira, dizertačná práca, SAV, 1984
Města jako systémy, G. Čelechovský, V. Šipler, Praha, Academia 1983.
Dejiny Bratislavu, Bratislava Obzor 1966
Dejiny Bratislavu, Bratislava, Obzor 1978
Dlhodobý výhľad sociálno-ekonomickeho rozvoja hl.mesta SSR do r. 1990, Bratislava, NVB 1982
Bratislava (sprievodca), Šport 1957

Služby

Uznesenie vlády SSR č. 354/1983
Dokumenty zo spoločného zasadania MV KSS a NVB, 20.9.1984

Informácia o zabezpečení skládok odpadov

v hlavnom meste SSR, Bratislava, OŽP

OÚPA NVB, odd. životného prostredia

6.2.1986

Podklady pre rokovanie s. primátora k vyriešeniu akútnejch problémov pri odstraňovaní odpadov z územia Bratislavky, NVB odd. živ. prostredia, 24.4.1987

Priestorový a ekonomický rozvoj Bratislavky a problémy jej životného prostredia, V.Ira, dizertačná práca, 1984

Statistické ročenky hl.mesta SSR Bratislavky, Mestská správa Slovenského štatistickeho úradu

Bratislava v číslach a faktoch, MV KSS, 1984/9

Minus jedna miliarda korún, D.Krocsányi, Nedělná Pravda 5.6.1987

Zafúkali tvár Jednoty, Večerník 22.4.1987

/ Dlh v ponuke služieb, Pravda, 28.5.1987

/ Uzemné a hospodárske zásady pre riešenie územného plánu Bratislavky, UHA, apríl 1987

Verešik, J.: Bratislava v obrazoch. SPN Bratislava 1962. Dejiny Bratislavky, Obzor Bratislava 1978

Hromádka, J.: Zemepis okresu bratislavského a malackého, 1. zv. J. Pócsik a spol. Bratislava 1933.

Závery z Cieľového projektu výskumu S-4

"Racionálna priestorová organizácia urbanizovaného prostredia /modelové územie regiónu Bratislavky/. SAV Bratislava 1985

Správa VLK NVB o kontrolnej činnosti za rok 1986

Ukazovatele kapacity a využitia zariadení obč. vybavenosti v Bratislave, Bratislava ŠŠO 1983

Územný generel zariadení a plôch telovýchovy, športu, rekreácie a zelene hl. mesta Bratislavky, Bratislava URBION 1981

Borguľová B.: Prognóza rozvoja kanalizačíí SSR

1. Bratislavský mestský región a jeho bilančné územie, Bratislava hl. m. SSR, I. časť- Návrh kanalizačných systémov, VÚVH, Bratislava 1985,

Koncepcia tvorby a ochrany životného prostredia a racionálneho využívania prírodných zdrojov v hl. m. SSR Bratislavke na obdobie 8. päťročnice s výhľadom do roku 2000, OÚPA NVB, 1986,

Vodohospodársky spravodajca 1987/1, Petruňa J., Palkovič M., VLK SSR,

Zivot 1986: Najlepšia čistička-chozrasčotná zaťaženka,

Vyhodnotenie a Správa za r. 1984, OÚPA NVB,

Záznam z rokovania Komisie rady NVB pre životné prostredie zo dňa 5. 5. 1982 /čistota mesta/

zdravotníctvo

Lekársky obzor, 1987, č. 2

Zivotné prostredie, 1979, č. 6

Praktický lekár, 1987, č. 6

Sociologický časopis, 1985, č. 4

Acta hygienica, epidemiologica et microbiologica, 1976, príl. 1

Samovraždy, ročenka

Záväzné opatrenie MZd SSR č. 12/1983

Stres, Avicenum, 1985

Pasporezitácia zdravotníckych zariadení v Bratislave, Zdravoprojekt, 1986

Funkčné poruchy dýchacieho ústrojenstva u detí exponovaných znečistenému ovzdušiu, 1985, VÚPL, záv. správa

Zmeny zdravotného stavu obyvateľstva vo vybraných priemyselných oblastiach SSR, 1985, VÚPL, záv. správa

Kontaminácia biologických materiálov toxickými kovmi v oblasti Bratislavky, 1985, VÚPL, záv. správa

Nové slovo, 1986, 4. decembra

Smena na nedelu, 1987, 16. januára

Večerník, 1987, 19. júna

Pripomienky k doplnku SÚP 1982, obvodný hygienik obvodu Bratislava II. zo dňa 18. 3. 1983

Doplnok SÚP 1982, stanovisko Ministerstva zdravotníctva SSR, 10. 5. 1983

Stanovisko Ministerstva zdravotníctva SSR k prognostickej úlohe pre územnú prognózu veľkého územného celku bratislavského regiónu, 5. 5. 1983

Záznam z rokovania Komisie rady NVB pre životné prostredie zo dňa 21. 7. 1983 /zdravie/

Statistická ročenka ČSSR

Statistická ročenka hl.m. Bratislavky

Zdravotníctví ČSSR, ročenka

Rozvoj zdravotníctva SSR, ročenka

Významné rozvojové problémy čs. zdravotníctví, OSLOZ Praha

Zdraví pro všechny - cíle do r. 2000, SZO, Avicenum, 1985

Zdravotní aspekty v problematice životného prostredí, KHS, Plzeň, 1979

Socialistický zpôsob života ako sociální realita, Brno 1986, zborník

Demografie, 1979, č. 4, 1986, č. 3, č. 4; 1987, č. 1 Čs

Čs. zdravotníctví, 1984, č. 11

Čs. epidemiologie, mikrobiologie a imunologie, 1986, č. 3

Čs. pediatrie, 1984, č. 3

Zdravotná výchova, 1984, č. 3, 1985, č. 2, č. 3

Znevýhodnené sociálne skupiny

Statistická ročenka 1986

Zborník "Súčasný stav a tendencie vo vývoji životného prostredia hlavného mesta Bratislavu", Bratislava 1984

Aktualizovanie projektu optimálnej siete kultúrno-osvetových zariadení, Bratislava, Urbion 1985

Materiály ministerstva zdravotníctva, 1986

Práca, 20. 6. 1987

Územné a hospodárske zásady pre riešenie územného plánu hlavného mesta SSR Bratislavu, UHA, apríl 1987

MUDr. Kokolevský: Výskum zdrav. situácie detí v Bratislave, 1977

Zborník "Súčasný stav a tendencie vo vývoji životného prostredia hlavného mesta Bratislavu", Bratislava, 1979

Nové slovo, 5.5.1987

rozvoja, CBEV SAV Bratislava

Ekologicko-urbanistický návrh optimálneho využitia hl.mesta SSR /podklad pre hodnotenie UPN SÚ/.

Sociálne problémy urb. rozvoja Bratislavu, I. Kusý, P. Gajdoš, Architektúra a urbanizmus 1983/17

Ekonomický rozvoj Bratislavu a problémy jej životného prostredia. Bašovský, Paulov, Ira, SPN 1981

Základné otázky urb. rozvoja Bratislavu Belluš, E., Architektúra a urbanizmus 1970/1

Rozvoj Bratislavu a jej perspektívny plán do r. 2000, D. Kedro, Životné prostredie 1974/8

Zivotné prostredie hl.mesta SSR Bratislavu, Bratislava ČSVTS 1973

Koncepcia tvorby a ochrany životného prostredia a hospodárenia s prírodnými zdrojmi do r. 2000, NVB 1987

Súhrnná koncepcia tvorby a ochrany životného prostredia na 8. 5RP a do roku 2000, Vláda SSR 1984

Správa ku skvalitneniu tvorby a ochrany životného prostredia v Bratislave na 8. 5RP, MV KSS a NVB, 1984

Stanovisko k návrhu Koncepcie tvorby a ochrany životného prostredia a hospodárenia s prírodnými zdrojmi na 8. 5RP a do roku 2000, 71 zasadanie Rady vlády SSR, 1987

Návrh Koncepcie tvorby a ochrany životného prostredia a racionálneho využívania prírodných zdrojov v hlavnom meste SSR Bratislave do r. 2000, OÚPA NVB 1987

Opatrenia na realizáciu Návrhu koncepcie tvorby a ochrany životného prostredia a racionálneho využívania prírodných zdrojov v hlavnom meste SSR Bratislave do r. 2000 - doplnené a upravené podľa uznesenia rady NVB č. 29/F/1986

Zapletal V.: Ekonómia životného prostredia - scriptum VSE, národohosp. fakulta, 1985,

Zákon o podniku /zdržením/ prijatý Najvyšším sovětem SSSR dne 30. 6. 1987

Súvislosti:

Statistické ročenky ČSSR, SSR a mesta Bratislavy

Obytné prostredie mesta ako faktor spôsobu života obyvateľov Bratislavu, ŠTARCH, Bratislava 1983

JUDr. J. Klapáč, CSc., Právo na živ. prostredie a právo životného prostredia, Veda, 1985

Prováděcí projekt prognozy životního prostředí, VÚVTR Praha, 1985

Situace životního prostředí ČSSR, VUVTR, J. Vavroušek 1987

K niektorým stránkam sociálneho rozvoja Bratislavu, ŠTARCH SAV Bratislava, 1985

Volebný program NF hl.mesta Bratislavu na roky 1986-1990

Dokumenty ku skvalitňovaniu tvorby a ochrany živ. prostredia v Bratislave, MV KSS a NVB, 1.3.79

Všetky sily strany a ľudu za úspešné budo-vanie rozvinutej socialistickej spoločnosti, mestská konferencia KSS, 16.2.1986

Hlavné úlohy MO KSS v nastávajúcom období, tamtiež

Volebný program NF Bratislavu na roky 1981-1985

Plánovité riadenie starostlivosti o životné prostredie, VÚSRaP, Bratislava 1985

Metodologické problémy plánovania životného prostredia, VÚSRaP, 1985

Návrh zákona o štátnom podniku

Zákon o podniku /zdržením/ prijatý Najvyšším sovietom 30.6.1987

Ekologická valorizácia záujmového územia Bratislavu pre potreby jej urbanizačného

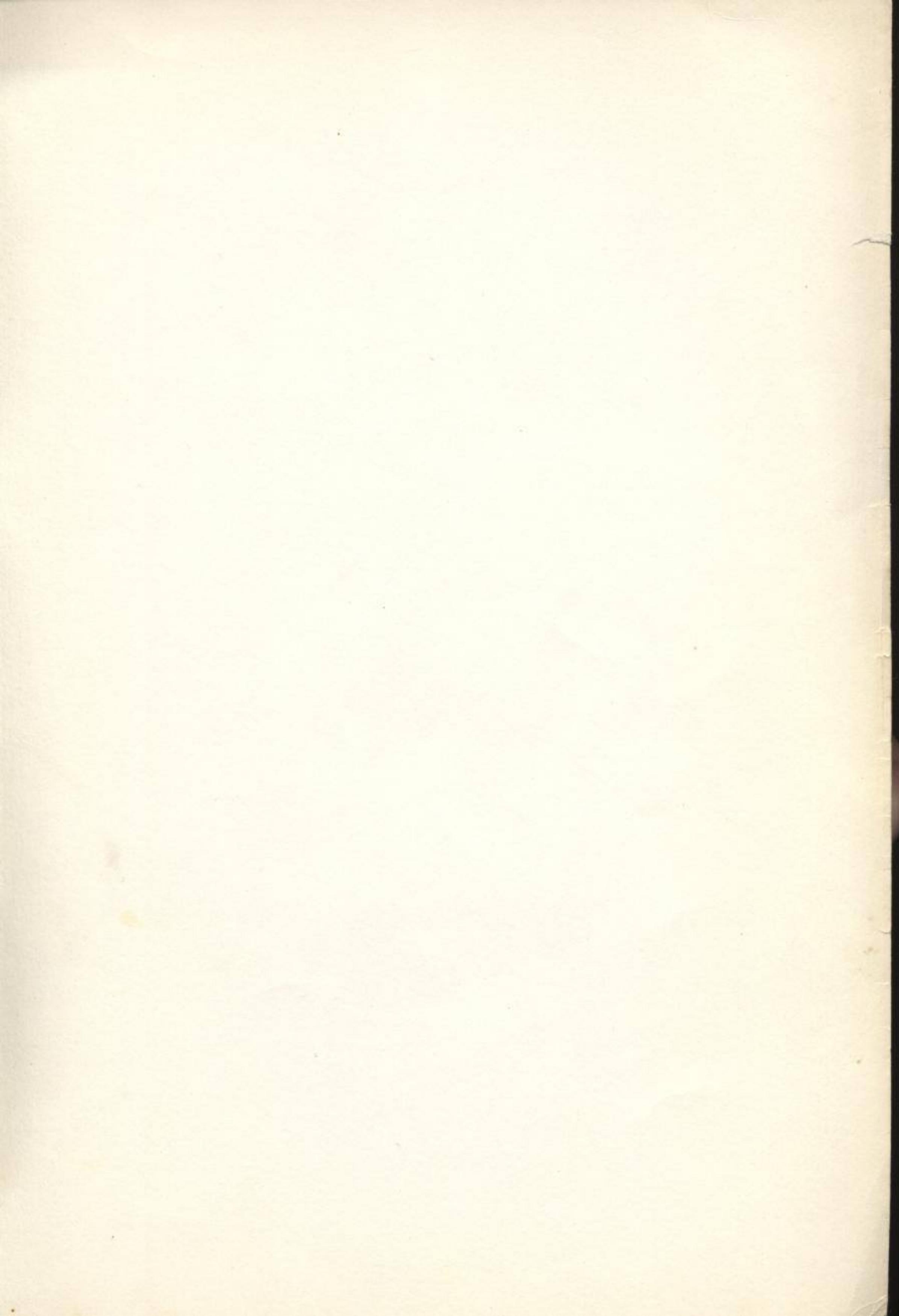
BRATISLAVA/nahlas

Pracovná skupina "BRATISLAVA" pri SZOPK zo 6 a zo 13

Tlač: SLUŽBA VD, Rustaveliho 7

2/2

ANTIKVARIÁT
STEINER
spol. s r.o.
Sedlárska 2, 811 01 BRATISLAVA
tel.: 02/ 5443 37 78

